

методика навчання
інтегрованого курсу

«Мистецтво»

у 3–4 класах
на засадах компетентнісного підходу

Людмила МАСОЛ

Навчально-методичний посібник
«Нова українська школа: методика навчання
інтегрованого курсу

“Мистецтво”

у 3–4 класах на засадах компетентнісного підходу»

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГЕНЕЗА»
2020

УДК 373.3.016:7](072)
М 31

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 15.10.2020 № 1/11-7098)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Масол Л.М.

М31 Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу “Мистецтво” у 3–4 класах на засадах компетентнісного підходу» / Людмила Масол. — Київ : Генеза, 2020. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-11-1157-7.

Запропонований методичний посібник має на меті допомогти вчителям опанувати теорію інтеграції, яка є методологічним і дидактичним фундаментом методики викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» в закладах початкової освіти, а також ознайомитися з інноваційними освітніми технологіями.

Для вчителів початкової школи, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 373.3.016:7](072)

ISBN 978-966-11-1157-7

© Масол Л.М., 2020
© Видавництво «Генеза»,
оригінал-макет, 2020

Зміст

<i>Вступ</i>	4
------------------------	---

Розділ 1. ЗАГАЛЬНА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА ПОЛІХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

1.1. Інтегративний освітньо-виховний потенціал мистецтва первісного суспільства та стародавніх цивілізацій	8
1.2. Поліхудожні орієнтири мистецької освіти та виховання епохи середньовіччя	19
1.3. Ідеї поліхудожнього розвитку особистості в культурі Нового часу	29
1.4. Інтеграція в мистецтві та освіті Новітнього часу	38

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО» У 3–4 КЛАСАХ

2.1. Пріоритети модернізації загальної мистецької освіти	49
2.2. Аксиологічний і культурологічний виміри мистецької освіти	55
2.3. Художньо-педагогічна драматургія інтегрованих уроків мистецтва в 3–4 класах	59

Розділ 3. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ГРАМОТИ

3.1. Музична грамота	65
3.2. Образотворча грамота	76
3.3. Хореографічна грамота	83

Розділ 4. ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО» (ДРУГИЙ ЦИКЛ НАВЧАННЯ)

4.1. Інтегративні технології – фундамент методики викладання мистецтва.	86
4.2. Ігрові художньо-педагогічні технології	107
4.3. Проблемно-евристичні художньо-педагогічні технології	122
4.4. Інтерактивні художньо-педагогічні технології	139
<i>Бібліографія</i>	152
<i>Блок самоконтролю і самоперевірки</i>	154
<i>Додатки</i>	158

Вступ

Мудрість – донька досвіду. (...) Будь-яке пізнання корисне для розуму, адже надалі можна відкинути марне й зберегти добре.

Леонардо да Вінчі, італійський художник і вчений

Довго сам учись, якщо хочеш навчати інших.

Григорій Сковорода, український філософ і поет

В Україні триває впровадження концепції Нової української школи. Переважна більшість учителів отримали свій перший досвід викладання інтегрованого курсу «Мистецтво», створили естетичне середовище, у якому діти мають навчатися комфортно та з інтересом. Адже без емоцій радості й почуття естетичного задоволення немає справжнього мистецтва. Будь-який досвід можна розглянути як з боку позитивних кроків до набутої педагогічної мудрості, фахової майстерності, так і з боку виникнення нових проблемних питань, які завжди нараджуються саме з практики.

Цей методичний посібник – органічне продовження аналогічного посібника для 1–2 класів, що нещодавно вийшов друком у видавництві «Генеза». У ньому ми й надалі будемо намагатися розкривати секрети складного й неоднозначного явища мистецької інтеграції.

У першому розділі пропонуємо здійснити історичний екскурс, щоб краще зрозуміти, як крізь століття торували свій шлях ідеї взаємодії мистецтв, зумовлені панівними світоглядними ідеалами та розвитком наукових знань певної епохи. Як вони впливали на становлення поліхудожнього виховання особистості. Адже особливості мистецтва й педагогіки важко усвідомити поза логікою історичного поступу.

Загальнонауковий контекст розгляду обрано не випадково, оскільки серед пріоритетів Нової української школи – не лише внутрішня суто предметна інтеграція, а й широка міжгалузєва. А як свідчить культурно-історичний досвід, мистецтво, попри свою унікальність і відносно самостійність, у всі часи розвивалося не ізольовано, а залежно від культурного середовища, рівень якого й собі детермінували відкриття науки й технологій. Вони завжди впливали на спосіб мислення людини, а отже, й на стиль художнього мислення. Щодо гуманітарної спорідненості художньої творчості з літературою чи історією немає сенсу переконувати: ці «родинні» зв'язки очевидні. Цікаві й інші паралелі: музика й математика, музика й фізика тощо. Проте впровадження цих ідей у шкільну практику – поки що *terra incognita*.

У посібнику відповідно до нового тематизму набувають подальшої конкретизації художньо-педагогічні технології, які ми виокремили

раніше й надалі пропонуємо класифікувати за такими групами: інтегративні, інтерактивні, ігрові, проблемно-евристичні тощо. А втім, згідно з новою структурою початкової школи, *адаптаційно-ігровий* період навчання, коли діти протягом двох років «гralися навчаючись», завершився. Під час другого циклу – *основного* – збільшується частка методів і прийомів учителя, спрямованих на розвиток самостійності учнів, на міжособистісне спілкування і взаємодію в процесі художньо-творчої діяльності. Учні мають закріпити набуті уявлення, знання, уміння та ціннісні ставлення, перетворити їх на ключові й предметні компетентності.

Ми всі живемо в умовах інформаційного буму, активізації паблік-арту, усеукраїнських освітянських платформ та авторських сайтів, численних публікацій онлайн-розробок. Наразі досить важко знайти власний голос у цьому багатоголосому методичному хорі. Тому всі наші рекомендації будуть спиратися на тривалі наукові дослідження проблеми педагогічної інтеграції, багаторічні експерименти в різних школах України, педагогічний досвід викладання мистецьких предметів і головне – на зміст 44 підручників, які стали переможцями всеукраїнських конкурсів і які підтримала педагогічна громадськість.

Висловлюю подяку своїм співавторам, аспірантам, редакторам, учителям, які публікують розробки уроків до наших підручників, збагачуючи їх власними методичними знахідками. Пам'ятаймо, що мистецтво – це завжди вихід за межі колишнього досвіду (*Хуліо Ле Парк*).

ЗАГАЛЬНА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА ПОЛІХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

- * Естетико–виховні гіпотези в стародавніх цивілізаціях Заходу й Сходу
- * Гуманізм виховання мистецтвом в епоху Середньовіччя та Відродження
- * Раціоналізація художньо–педагогічної свідомості Нового часу
- * Новітній час: педагогіка мистецтва в дзеркалі модернізму

Доброчесність – це внутрішній порядок або склад душі; порядок людина знаходить у свідомому й цілеспрямованому зусиллі.

Арістотель, античний філософ

Хто осягає нове, плекаючи старе, той може бути вчителем.

Конфуцій, давньокитайський філософ

Мистецтво, мета якого – досягнення прекрасного, називається філософією, або, в абсолютному значенні, мудрістю.

Аль–Фарабі, перський філософ

У попередньому посібнику з методики навчання курсу «Мистецтво» в 1–2 класах висвітлено концептуальні й організаційно-методичні засади інтеграції, її філософські, мистецько-культурологічні, психологічні й дидактичні основи. Водночас варто розглянути й історичний аспект становлення цієї ідеї, її кристалізацію впродовж століть у різних країнах і цивілізаціях. Це дасть змогу педагогам краще усвідомити об’єктивність інтегративного підходу в освіті, спрямованість навчання мистецтва на поліхудожній розвиток учнів.

Як же відбувалося становлення інтегративної мистецької освіти в історичній ретроспективі? Як доцільно використовувати педагогічні традиції в контексті реалій та інновацій сьогодення?

Ідея виховання засобами комплексу мистецтв, спрямованого на поліхудожній розвиток особистості, має давнє генетичне коріння. Вона зароджувалася та розвивалася в культурі різних народів упродовж тривалого історичного розвитку, пройшла низку етапів і модифікацій. Ретроспективний аналіз явищ міжвидової взаємодії мистецтв у культурі минулого та їх застосування в педагогічній практиці дає змогу порівняти ці здобутки в часовому та просторовому вимірах. Також вважаємо за доцільне виокремити продуктивні ідеї для можливої реконструкції або трансформації в сучасних умовах, адже пошук нових перспективних підходів до загальної мистецької освіти не може абсолютно відриватися від культурно-мистецьких традицій.

ЧИННИКИ

Виокремлюючи культурно–історичні типи мистецької освіти та характеризуючи відповідні поліхудожні ідеї виховання, автор спирався на такі чинники:

- ✓ *культурологічні* – світоглядні універсалиї культури, у надрах якої відбувається визрівання і становлення будь-яких освітніх моделей;
- ✓ *соціально-педагогічні* – загальні особливості історико-педагогічного процесу певної епохи;
- ✓ *художньо-педагогічні*, пов'язані зі специфікою навчання мистецтва.

Кардинальні перевороти в розвитку людства та пов'язані з ними докорінні зміни в освіті європейська спільнота переживала кілька разів.

Перша революція підштовхнула процес виникнення *середньовічної церковної школи* – строкатої картини її багатоманітних типів і форм (ще не існувало понять «навчальний план», «програма», «шкільне приміщення» в сучасному розумінні).

Друга революція асоціюється зі створенням *державних (національних) систем освіти*, розвитком наук і книгодрукування, зумовленого початком промислового перевороту в епоху Відродження, а потім Просвітництва (секуляризація школи, виділення сукупності предметів, які вивчалися послідовно).

Третя революція зумовила стандартизацію освітніх систем і появу так званої *масової освіти* – упорядкованої, жорстко контрольованої із центру, що детермінувалося насамперед економічною необхідністю, науково-технічним прогресом.

Четверта революція, викликана глобалізацією, детермінована переходом людства до інформативного суспільства.

Хосе Хоакін Бруннер,
професор кафедри ЮНЕСКО
Університету ім. Дієго Порталеса (Чилі).

У контексті зазначених європейських освітніх революцій здійснимо наш історичний екскурс за класичною схемою: від Давнього часу в діалозі філософів різнобарвного Сходу й античного Заходу, через епоху середньовіччя (насамперед європейського) та період Відродження, що стверджував провідну ренесансну ідею гуманізму («людина – центр буття»), а також Новий час із його загальною раціоналізацією свідомості на рівні науки, мистецтва та освіти, до Новітнього часу з його модерністським типом художнього, а отже, і художньо-педагогічного мислення та постмодерністським ландшафтом у царині культури та мистецтва.

1.1. Інтегративний освітньо-виховний потенціал мистецтва первісного суспільства та стародавніх цивілізацій

Коли виникли першоеlementи естетичного ставлення людини до світу? Як сформувалася художня свідомість людства і як вона впливала на становлення ідей педагогіки мистецтва?

Естетичні потреби людини починають розвиватися водночас із виникненням первісного суспільства. Цікавою щодо цього є гіпотеза французького філософа Моріса Мерло-Понті, який уважав, що поле мистецьких значень було відкрито тоді, коли людина прийшла у світ. Тобто вічність мистецтва збігається з вічністю втіленого в художні образи людського існування.

На формування духовного світу наших пращурів впливала краса природи й гармонія навколишнього світу, де панували цілісність, пропорційність, багатство звуків і кольорів. Свідомість первісної людини була *синкретичною*, її складники були злиті в єдиному комплексі, а суто естетичні компоненти не диференціювалися із загального контексту світосприйняття і світорозуміння. Про це свідчать, зокрема, численні археологічні знахідки, найдавніші біоантропоморфні зображення в печерах на території сучасної Іспанії або Франції, фольклор та міфологія різних народів світу.

Синкретизм (від грец. – з'єднання, нероздільність частин цілого) – загальнокультурне явище; поняття, що використовується для характеристики початкового стану історичного розвитку мистецтва, якому притаманне злиття образів мислення: поетичного, музичного, танцювального, драматичного тощо.

У надрах архаїчної моделі світу первісного суспільства, коли зароджувалися перші паростки практичної педагогіки як форми передачі соціального, зокрема й естетичного, досвіду, різновиди мистецтва людина не відділяла від повсякденної життєдіяльності. Вони впліталися в матеріально-побутові й ритуально-культові комплекси. Елементи танцю (магічні рухи й хороводи), музики (спів, інструментальна гра), живопису й графіки (наскельні малюнки, зокрема й розфарбовані), скульптури (тотеми, талісмани), зразки декоративно-ужиткового та театрального мистецтва (ляльки, костюми, маски, прикраси) не виокремлювалися, а становили єдине неподільне ціле в обрядах, ритуалах, магічних іграх.

Між ритмами навколишнього світу й ритмічними схемами першоеlementів мистецтва (хоровод, мелодія, орнамент тощо) існували глибокі генетичні зв'язки, адже, створюючи мистецькі форми шляхом упорядкування певних елементів, людина «опрацьовувала» системи, що існували в довкіллі. Тому естетична категорія *ритму* віддзеркалює глибинну єдність природи й людини, науки й мистецтва. Заперечуючи існування межі між матеріальним і духовним, етнологіст Дж. Ліндсей стверджував основоположну тезу: «Природний процес та

психічне життя суттєво ідентичні». Він уважав, що з надр примітивного ритуального танку торували шлях пізніші абстраговані форми не лише мистецтва, а й науки.

Ритми серця, зміни дня і ночі чи пір року відігравали важливу роль в усвідомленні ритмічності як міри часу й простору, а потім і як естетичного явища, зокрема у вираженні емоцій за допомогою плескань у долоні чи притупувань, згодом – видобування ритмізованих звучань з різних предметів (праінструментів).

Симптоматично, що деякі форми руху в танці (у його просторовому розгортанні): коло, півколо, ланцюжок, шеренги, спіраль та інші – часто нагадують орнаментальну символіку. В орнаментах різних народів трапляється багато ідентичних мотивів, адже люди намагалися виразити за допомогою графічних символів загальні поняття і явища, як-от: земля і вода, рух і спокій тощо. Так, коло означало сонце, символ життя; спіраль – динамічний рух (вихор); хвиляста лінія – плавний рух (вода, річка, хвилі); пряма горизонтальна – спокій, ламана – протиборство (блискавка).

Синкретизм народної культури (це стосується і прадавніх слов'ян), цінності якої століттями слугували провідним засобом передачі досвіду від покоління до покоління, зокрема й до виникнення школи, генетично споріднені із синкретизмом дитячої гри (Й. Гейзінга). Народна гра – яскравий і неперевершений зразок синкретизму художнього та утилітарного, приклад природної інтеграції аудіальних, візуальних і синтетичних мистецтв. Виховну ефективність цього синкретизму доведено багатовіковим існуванням етнопедагогіки.

Відомо, що в стародавніх календарних обрядах наших пращурів брали участь діти, які виконували ритуальні дії, пісні-ігри з хороводами й рухами, що інколи відтворювали певні господарські процеси. Це була справжня *школа поліхудожнього виховання*. Фольклорні традиції – родинні й суспільні – ставали підґрунтям соціалізації дитини, її залучення до загальної та художньої культури.

У стародавньому мистецтві існувала єдина знакова система: на картинах-написах у печерах, на вазах тощо зображення орієнтувалися як на глядача, так і на читача, тобто їхні позиції не були розділені. Цікавий феномен давніх наскельних малюнків – *муралів* – об'ємного та пофарбованого зображення, у якому втілено ілюзію танцювального руху. Цей приклад природного синкретизму первісного мистецтва, зумовленого ритуальною магією, ґрунтується на тріаді «скульптура – печерний живопис – танок».

Отже, устремління людини до впорядкованості світу та виявлення співпричетності різних естетичних явищ на основі асоціативного мислення розпочалося із часів виникнення прамистецтва, синкретизму якого зумовлював поліхудожній характер освітньо-виховного впливу на особистість.

Теоретичне осмислення культурних явищ у контексті проблеми синтезу мистецтв і поліхудожнього виховання розпочалося у філософії, яка виникла майже одночасно (IV–VI ст. до н. е.) у давніх цивілізаціях – індійській, китайській, грецькій – з притаманним їм міфологічним мисленням. Міф – зручний мовний конструкт для символічно-

го вираження зв'язків між феноменами світу, які ззовні ніби й не пов'язані між собою. Це стихійна матриця народної фантазії й водночас перша форма естетичного виховання.

Аналізуючи філософсько-естетичні погляди мислителів **Стародавнього Сходу**, спостерігаємо, що представники різних народів розкривають спільні й відмінні аспекти в трактуванні мистецтва та його виховного потенціалу.

В **індійській** філософсько-естетичній думці, для якої характерне космологічне розуміння мистецтва, особливого значення набуває вчення про естетичні емоції як формотворчий універсальний принцип художності. Воно сягає корінням у науку про театр, де емоція була організаційним чинником форми вистави загалом і дій актора (його жестів, інтонацій) зокрема. Індійські філософи виокремлювали центральну естетичну категорію *раса* (що буквально означає «смак») – емоційно-естетичні переживання, які виникають під впливом поезії, музики, танцю і пов'язані з певними життєвими емоціями.

У трактаті Бгарати «Гіталанкара» (I ст. до н. е.) виділено дев'ять *раса*: здивування, любов, героїзм, відроза, гнів, сміх, страх, співчуття, умиротворення; усі разом вони охоплювали духовний світ людини. (У деяких джерелах згадується лише вісім *раса*, без останньої – умиротворення, яку вважали притаманною не всім, а лише обраним.) Поняття «*раса*» виконувало роль своєрідної емоційної домінанти: воно поширювалося на музику (використовувалося для характеристики ступенів звукоряду, ладів, мелодійних моделей) та образотворчі мистецтва – живопис, скульптуру. Кожний із семи музичних тонів розглядався як носій певного емоційного смислу, кожному з них відповідав символічний кольоровий аналог, а також голос тварини (павич, бик, козел, кроншнеп, зозуля, кінь, слон), небесне тіло Сонячної системи (Сатурн, Венера, Місяць, Сонце, Меркурій, Юпітер, Марс), знак зодіаку (Водолій, Терези, Риба, Лев, Діва, Стрілець, Скорпіон) тощо.

В єдності вербальної, пластичної та музичної інтонацій, притаманній індійському мистецтву на всіх етапах його історичного розвитку, специфічним є те, що слово – носій знання, а звук – емоції. Отримання естетичної насолоди забезпечує саме емоція, виражена різними засобами, зокрема рухопластичними (семантика образу-жесту). Органічна єдність музики, танцю і драми дістала спеціальну назву «*сангіт*» – своєрідний поліхудожній феномен національної культури.

Музику індуси розглядали як поєднання співу, гри на музичних інструментах і танцю, які також пов'язувалися з театром. Звернімо увагу на специфічну властивість давньої індійської культури – синестезію чуттів, пов'язаних із зором і слухом. Ідеться про так зване кольорове сприймання музики. Музичні тони мали чітко визначений колір, становили своєрідну кольорову гаму; між двома типами сприймання – візуальним і слуховим – існувала кореляційна залежність. Кожна із семи *свар* (звуків гами – до, ре, мі, фа, соль, ля, сі) відповідала певному кольору-образу: блідо-рожевому (колір пелюстків лотоса), жовто-зеленому (колір папуги), золотому, кольору жасмину, чорному, яскраво-жовтому, а останній – сьомий – символізував синтез усіх кольорів.

Індійській виховній системі притаманна єдність естетичного та етичного. Звук розглядався як енергія космосу, а ритм – основа розвитку Всесвіту. Зміна поз і жестів індійських традиційних танців – *мудра* – подібна до класифікації поз, розроблених для скульптури. Показовим щодо цього є образ Шиви Натараджі, що в танці втілює велич і безкінечність усесвітнього руху.

В індійському мистецтві ніщо не існує випадково, усі деталі мають свій духовний зміст, сповнений глибокого космічного символізму. Бог Шива – владику танцю, зображувався у вогняній арці, що символізує руйнування ілюзорного світу та створення нового циклу життя. Музика викликає транс, танець – екстаз ритмічного руху. Це акт творіння, що народжує божественну енергію.

У Шиви чотири руки, жест кожної з них має сенс, світоглядно-виховні значення. Дві нижні руки завмерли в *мудрах* (жести рук). Права, навколо якої звивається кобра, показує заступницький жест, що означає захист від зла й невігластва, безстрашність і спокій. Ліва вказує на підняту ногу, що спирається на спину демона Апасмара; це символізує перемогу над невіглаством, спасіння від ілюзорного сприйняття реальності.

Шива Натараджа – Шива-танцюрист, символ культури Індії

Верхня права рука тримає маленький барабанчик у формі пісочного годинника – символ космічного ритму й звуку, а на долоні іншої верхньої руки палає вогник.

Натараджа втілює радість життя, грацію та гармонію. Великий французький скульптор Огюст Роден уважав, що Шива Натараджа – найгеніальніша скульптура, яку створила людина.

У найдавніших цивілізаціях **Месопотамії** та **Єгипту** акцентувалося планетарне число сім. Отож виникла семиструнна арфа, згодом з'являлися навіть ансамблі, що склалися із семи арфістів і семи флейтистів. «Напевно, існувало якесь магічне уявлення про музику, за яким кожна нота мала певне космічне значення», – так вважає Дж. Ліндсей.

У царських гробницях м. Ур (Межиріччя) археологи віднайшли дерев'яні арфи з резонатором у вигляді майстерно виконаної позолоченої голови бика. Це рідкісний зразок поліхудожнього підходу давніх майстрів. Корпус музичного інструмента нагадує скульптуру тварини, зі спини якої ніби виростають струни. Не менш оригінальна й перламутрова інкрустація емалі, що прикрашає інструмент.

1

2

3

1. Арфа цариці Пуабі. 2. Арфіст. Фрагмент штандарта з м. Ур. 3. Голова бика. Оздоба арфи із царської гробниці. Бл. 2550–2450 рр. до н. е.

Жінки грають на арфі, лютні, гобої та лірі. У центрі – малий учень. Фреска в гробниці чиновника Джесеркарасенеба. Бл. 1400–1390 рр. до н. е.

Арфіст співає хвалу фараону перед богом Шу. Фреска в гробниці Рамсеса III. Бл. 1185–1070 рр. до н. е.

Аналогічні інтерпретації генетичної спорідненості явищ природи й мистецтва спостерігаємо в **китайській** філософії. Так, слово «юе» (музика) у Китаї, як і в деяких інших східних країнах, є поняттям, яке об'єднує поезію, танці, живопис, гравюру, архітектуру, а також церемоніал, полювання та сервірування столу. Цей термін означає «радість», тобто все те, що дає людині насолоду. У конфуціанському трактаті «Юе цзі» («Записки про музику») викладено концепцію мистецтва через діалоги з Конфуцієм. Читач трактату зможе відкрити для себе музику як дивовижний світ, який виявляється набагато ближче до нас, ніж нам це іноді здається. Педагогічним лейтмотивом трактату можна вважати фразу «всі музичні звуки народжуються в людському серці».

Китайці вважали, що «музика – це гармонія неба і землі». Розуміння гармонії полягало в співзвуччі протилежностей – голосів *інь* та *ян*. Якщо для єгиптян та індійців символічним, сакральним було число сім, то для китайців магічним стало число п'ять. Ноти пентатонного звукоряду (гун, шан, цзюе, чжі, юй) становили «прекрасне ціле» з п'яти кольорів: жовтого, білого, зеленого, червоного, чорного. Вони відповідали п'яти першоелементам (дерево, метал, вогонь, вода, земля), п'яти планетам (Сатурн, Венера, Юпітер, Марс, Меркурій), п'яти явищам природи (вітер, холод, спека, світло, дощ), п'яти частинам світу (центр, захід, схід, північ, південь). Усе це врівноважувалося музикою, яка ще й гармонізувала з п'ятьма чеснотами: людяністю, справедливістю, вихованістю, передбачливістю і щирістю.

Освітньо-виховне значення мали погляди учнів і послідовників Конфуція щодо детальної розробки символіки, притаманної східному світобаченню. Наприклад, поліхудожні ідеї щодо «кольорового бачення» музики: тони забарвлювалися в певні кольори не за зовнішньою формальною ознакою, а за реальним емоційно-психологічним сприйманням. Попри всю «наївність» цих міфологічних уявлень, вони тонко вловлювали універсальні закономірності, що існували між видами мистецтва.

На витоки ідей поліхудожнього виховання натрапляємо в артефактах культури **античної цивілізації**. У Стародавній Греції формується космологічна концепція світосприйняття, згідно з якою Всесвіт побудовано за законами гармонії, доцільності й краси. Водночас значна увага приділялася вдосконаленню людини: різнобічний розвиток особистості передбачав долучення до вищих наукових і мистецьких досягнень.

Грецькі мислителі обґрунтували поняття *калокагатії* – єдності добра й краси, трактували її як гармонію зовнішнього та внутрішнього в людині. Пояснюючи значення цього складного терміна – «прекрас-

Конфуцій передає Лао-цзи немовля Гаутаму. Картина часів династії Мін (1368–1644)

но-добре», Олексій Лосев застосовує аналогію з міфологічним образом кентавра, народженого чудернацькою фантазією греків. Кентаврів нерідко зображали на античних вазах і рельєфах, у скульптурі й живописі, як, наприклад, легендарного Хірона в ролі педагога, який навчає Ахілла грати на лірі.

Калокалітія – поєднання етичного та естетичного; ідеал, що вплинув на пізнішу ідею гармонійно розвиненої особистості.

Хірон учить Ахілла грати на лірі.
Фреска з національного
археологічного музею в Неаполі,
Італія. I ст.

Поєдинок Геракла з кентавром
Нессом. Фрагмент розпису
грецької амфори. VII ст. до н. е.

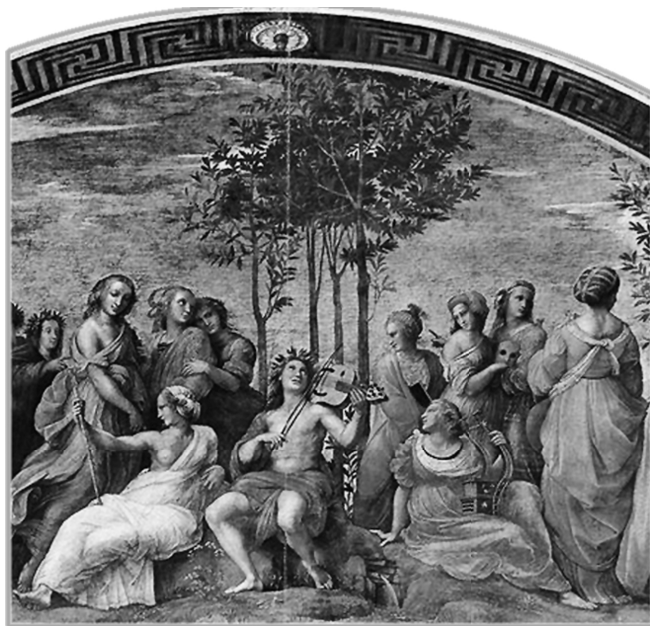
Серед характерних ознак грецького світогляду – космологізм, який зумовив формування естетичних поглядів. Чимало авторів трактатів були переконані в тому, що числами й звуками можна виразити красу та гармонію Всесвіту. Аналогічно за допомогою чисел осмислювалося уявлення про ритміку як співмірний рух.

У мистецтві, як і в усьому доквітлі, греки шукали універсальні закони гармонії, узагальнюючи факти з різних наук: фізики, ботаніки, зоології. Символіка кольорів поєднувалася з першоелементами, першостихіями, небесними тілами (наприклад, Сонце – жовте, Місяць – білий, Марс – червоний, Меркурій – блакитний, Венера – зелена, Юпітер – помаранчевий, Сатурн – чорний).

З античних міфів ми дізнаємося про уявлення греків щодо видів мистецтва, які поділяли на «божественні» та «низькі» (міф про Арахну), про музичні інструменти: флейту Пана (міф про Пана й Сірінгу), ліру (міф про Орфея). Міф про прекрасного Аполлона – бога сонця, світла, гармонії та краси, символом якого була ліра (кіфара), – свідчить, що в ті далекі часи види мистецтва сприймали в багатоманітності та єдності. З огляду на сучасні міжгалузеві інтеграційні процеси в освіті заслуговує на увагу також ідея зв'язку мистецтва з наукою. Як відомо, грецькі музи були покровительками таких галузей:

Кліо – історії,
Талія – комедії,
Мельпомена – трагедії,
Евтерпа – ліричної поезії,
Ерато – любовної лірики,
Терпсихора – танців,
Полігімнія – гімнів,
Каліопа – епічної поезії,
Уранія – астрономії.

Нагадаємо, що дев'ять муз – це результат пізньої міфотворчості. Спочатку була одна-єдина Муза (богиня наук і мистецтв, про яку згадується в першій пісні «Одіссеї» Гомера). Потім – три, лише пізніше їх стало дев'ять (історію та астрономію відносили до мистецтв). Отже, як бачимо, поступово посилювалася диференціація галузей, що врешті-решт зруйнувала природний синкретизм і цілісність античної художньої картини світу.

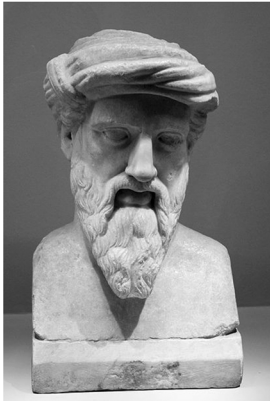
*Рафаель Санти. Аполлон і музи на Парнасі.
Фрагмент фрески з палацу у Ватикані. 1509–1511 рр.*

Як естетика зв'язку між числом і звучанням вплинула на становлення педагогічних поглядів? Як будувалася система загальної освіти в Стародавній Греції? Яке місце в ній посідало мистецтво?

Після домашнього виховання хлопчики із семи років починали вчитися в нижчій школі, де вони опановували грамоту, музику, арифметику, іноді – малювання. Ці предмети поглиблювалися на другому рівні в граматичній школі й доповнювалися основами астрономії та філософії. Завершувалася загальна освіта в гімназії, де викладалися риторика, етика, логіка, географія, гімнастика.

Заняття гімнастикою супроводжувалися звучанням авлоса, музика мала імпровізаційний характер, часом спеціально створювалася для пластичних ритмічних вправ. На багатьох давньогрецьких вазах, тематика яких пов'язана з гімнастикою, можна побачити зображення музиканта з авлосом. Отже, зароджуються і набувають розвитку педагогічні ідеї не лише єдності наук і мистецтв, а й інтеграції музичного та фізичного виховання.

Найбільше прославилася Платонова академія в Афінах, яка проіснувала понад тисячу років, і Лікей, який заснував Арістотель.

Бюст Піфагора.
Римська копія
грецького оригіналу.
VII–I ст. до н. е.

Видатні античні філософи Сократ, Піфагор, Платон, Арістотель та інші залишили світові безцінні думки щодо науки та мистецтва, освіти й виховання. Культ гармонії і безмежна віра в число переплелись у світогляді вчених, які понад усе шанували впорядкованість світу. Це позначилося і на теоріях музики, і на концепціях сприймання кольорів.

Філософ, математик, астроном і теоретик музики Піфагор (бл. 570–490 рр. до н. е.) та його численні послідовники проповідували *гармонію сфер* – учення, що пояснювало музично-математичний устрій космосу. Піфагор був абсолютно впевнений, що «земна» музика є проявом «космічної» музики, тому звучання піднесеної «людської» музики здатне створювати такий самий гармонійний порядок у внутрішньому світі людини, який «світова» музика створює в просторі

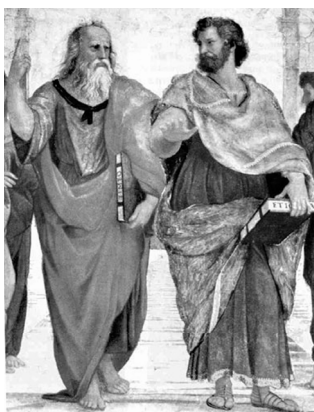
Всесвіту завдяки руху небесних світил.

Аналогічних поглядів на глибинну природу музики дотримувалися й інші відомі мислителі античності від Платона до Арістотеля.

Платон (бл. 427–347 рр. до н. е.) надавав великого значення вихованню, вважаючи, що слід забезпечити «для тіла гімнастику, а для душі музику». У молоді роки він захоплювався живописом і поезією, створював дифірамби, епіграми, трагедії. Платон перший описав ідею «небесної гармонії» у вигляді октави звуків небесних тіл: Сатурн, Юпітер, Марс, Меркурій, Венера, Сонце, Місяць (від високого до низького тону). Звуки, які народжують зірки під час свого руху, в античному світі зіставлялися зі струнами ліри або кіфари.

На знаменитій фресці Рафаеля не всі 50 фігур можна точно ідентифікувати. У центрі зображено Платона та Арістотеля, яких неважко впізнати за назвами книжок у руках. Піфагора, який пише математичні формули гармонії сфер, художник розташував під статуєю Аполлона.

У вченні Арістотеля (384–322 рр. до н. е.) – кульмінації античної філософії – своєрідно відобразилась естетика космосу, який побачили очі людини. У трактаті «Поетика» філософ класифікував мистецтво на роди й жанри, закликав до узагальнення художнього досвіду та його передачі в процесі навчання та виховання. Створений в Афінах лікей він очолював 12 років. На думку мислителя, фізична та естетична

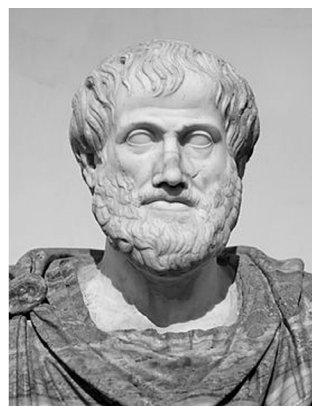

Рафаель Санті. Афіньська школа. Фреска з палацу у Ватикані, фрагменти. 1511 р.

культура майбутнього громадянина були однаково цінні, адже «виховання тіла сприяло вихованню духу».

У творах «Топіка» й «Трактат про душу» Арістотель зробив спробу порівняти світлі й темні тони у звуках і барвах. За Арістотелем, пропорційність – основа прекрасного. Учений намагався побудувати шкалу із семи кольорів, аналогічну до музичної октави. З тих часів збереглися спільні для теорії музики та коло-

Бюст Арістотеля. Римська копія грецького бронзового оригіналу Лісіппа. Після 330 р. до н. е.

ристики терміни «тон», «хроматичний», «гармонія». Арістотель уважав, що музика здатна впливати на етичний бік душі, тому її потрібно додати до предметів, які виховують молодь.

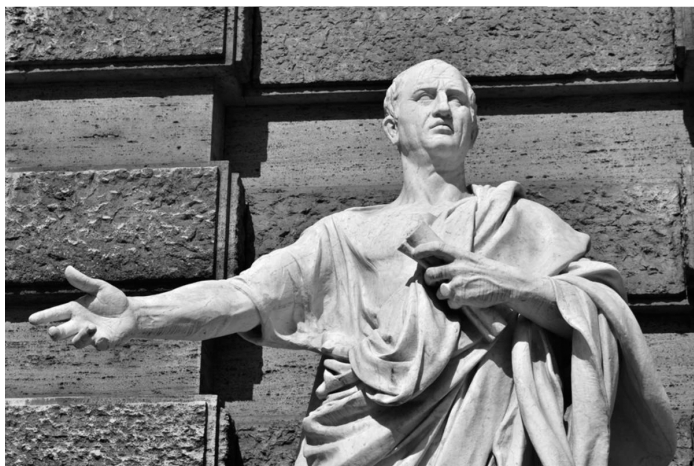
У давньогрецькій естетиці синтез мистецтв яскраво й самобутньо виявився в театрі, де тісно взаємодіяли мистецтво слова та хоровий спів, що супроводжував (коментував) театральну дію. Актор мусив уміти співати й танцювати, досконало володіти мистецтвом пантоміми.

Порівняння особливостей мови різних видів мистецтва: музичного, образотворчого, хореографічного тощо – в античній філософії здійснювалося через естетичну категорію *ритму*. У трактаті «10 книг про архітектуру» (єдина праця з античної архітектури, що дійшла до нас) Вітрувій виокремлює основні категорії цього виду мистецтва. Він зупиняється детально на понятті «співмірність» і проводить аналогію між пропорціями тіла людини та евритмією (хоча в останній термін автор укладає нетрадиційний зміст і розуміє його як суб'єктивний момент сприйняття).

В античній системі виховання важливу роль відігравали не тільки й не стільки автономні мистецтва, скільки триєдність поезії, музики, танцю. Під навчанням музики малося на увазі залучення до всіх «мусичних» мистецтв – до «мистецтва муз». Слово осмислювало потік музичного руху, а танок перекладав його на мову, наближену до візуального мистецтва.

Основи риторики як науки про мистецтво красномовства заклав Марк Туллій Цицерон (106–43 рр. до н. е.) – перший оратор античного Риму. У десяти тезах він сконцентрував своє розуміння мистецтва слова. Суть його поглядів полягала в необхідності володіти філософською освітою, науковим знанням, зокрема історією, щоб впливати на душу людини словом, «заспокоювати або збуджувати душі слухачів». Оратор повинен удосконалювати пам'ять – «скарб усіх знань» – і володіти трьома стилями мови (простим, що служить тільки для переконання, середнім – ще й для втіхи слухача, високим, щоб хвилювати й захоплювати публіку), а також риторичною технікою та акторською майстерністю (жести, звук і тон голосу, вираз обличчя, ритм, жарт). Новаторство Цицерона в тому, що він привніс у мову поетичну художність й аргументував універсальне значення ритму, вважаючи, що «приємність ритмів» так само важлива, як іприємність слів, що ритм збагачує «фігури думки». Ідеї Цицерона, що синтезували елементи словесності й театру, не втратили актуальності й у наш час. Вони сприяли формуванню теорії акторської майстерності, технологій не лише театральної, а й педагогічної діяльності, насамперед у галузі мистецької освіти (фундаментальні праці українського філософа й педагога Івана Зязюна).

Резюмуючи, зазначимо, що в кожній з великих цивілізацій минулого простежуються специфічні риси й певні спільні ознаки, детерміновані основоположними принципами світосприйняття людини. Завдяки цілісному міфологічному баченню феноменів мистецтва мислителі Стародавнього світу наголошували на глибинній естетичній спорідненості, взаємоузгодженості його видів через емоцію, синестезію, уяв-

Статуя Цицерона перед Палацом правосуддя в Римі

лення про гармонію Всесвіту й космічні ритми. Аспект поліхудожнього виховання особистості став кроком уперед, як порівняти з первісною фольклорно-мистецькою педагогікою. Далекоглядність цих ідей і низки відповідних понять: «калокагатія», «мімесис» (наслідування дійсності в мистецтві), «катарсис» (внутрішнє очищення через емоцію) – спричинила їхній довготривалий вплив на подальшу еволюцію естетичних і педагогічних поглядів, зокрема й у царині пошуку художніх універсалій.

1.2. Поліхудожні орієнтири мистецької освіти та виховання епохи середньовіччя

На зміну антропоцентризму античності й культу чуттєвості в Європу прийшло християнство з новими світоглядними ідеалами, художньо-творчим та освітньо-виховним потенціалами. Космологічна концепція естетичного світосприйняття поступилася місцем теологічній. Естетичні ідеї античних мислителів надалі розвивали філософи й богослови середньовіччя та Відродження, з-поміж яких Аврелій Августин і Северин Боецій, Василій Кесарійський і Григорій Нісський, Микола Хорезмський та Еразм Ротердамський.

Епоха середньовіччя з її невпинним сходженням до Бога сприяла розквіту різних видів мистецтв, насамперед компонентів храмового синтезу: архітектури, скульптури (західнохристиянська традиція), живопису (зокрема, православного іконопису), декоративно-ужиткового мистецтва, музики – хорової та органної (у римо-католицькому обряді), поезики та риторики. Вона породила своєрідний тип освіти – церковну школу з морально-релігійними пріоритетами виховання, де мистецтво виконувало важливу функцію емоційно-естетичного впливу на свідомість і підсвідомість з метою залучити людину до віри, високої духовності. Церковні хори тієї доби виконували функції музично-педа-

гогічних осередків, де на практиці кристалізувалися методи й прийоми навчання співу та музичної грамоти.

У релігійному світогляді та художній картині світу європейського середньовіччя переважає споглядальність. Об'єднувальним началом у численних теоцентричних теоріях виступає поняття «храм» як образ світу й феномен художнього синтезу. У просторі християнського храму інтегрувалися впливи архітектури, живопису, декоративно-ужиткового мистецтва, музики, мистецтва слова (риторика, священні книги), театральної дії. І цей вищий духовний синтез, у якому об'єднувальну роль відігравала архітектура з її особливою архітектонікою, символізував світосприймання європейця, мав ні з чим не зрівнянне за потужністю естетико-виховне значення. На думку філософа та богослова Павла Флоренського, церковне мистецтво – прабатько синтезу мистецтв; окремо від цього синтезу духовна музика чи інші складники не сприймаються повноцінно. Водночас у змаганні слуху й зору в середньовіччі віддається перевага візуальному. Зміст слов'янської ікони з клеймами свідчить про тенденцію долати статичність та одномірність живописного зображення: у сюжетах із життя святих поетапно, як у

книзі для неписьменних, розгортається «дія в образах» (аналогічно до розкриття подій у театрі).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Прикладом є перша в українському іконописі вціліла ікона з клеймами «Архангел Михаїл з діяннями» із церкви Св. Миколая в Сторонній. Фігура в центрі композиції оточена з трьох боків клеймами, які мають характер наративу, візуальні сюжети сцен читаються зліва направо, вони послідовно розповідають про діяння архангела.

Ідея гармонії світу продовжила існування в західноєвропейській філософії та музичній теорії середніх віків і Відродження.

У вченні отців християнської церкви спостерігаємо розвиток символічно-числової естетики, алегоричні тлумачення мистецьких явищ, наприклад алегорії між музикою і числами (особливо виділяли число три, що означало Святу Трійцю), порами року, явищами природи, планетами.

Архангел Михаїл з діяннями. Ікона із церкви Св. Миколая в Сторонній. Друга половина XIV ст.

Якщо найдавніша математична теорія «гармонії сфер» охоплювала пропорцію тільки чотирьох чисел 6 : 8 : 9 : 12 (у версії Піфагора) або октавний звукоряд з восьми різновисотних звуків «небесної гармонії» (у філософсько-літературному варіанті Платона), то Боецій, інтерпретуючи й модифікуючи античних попередників, зокрема й Цицерона, обґрунтував зв'язок «світової музики» (*musica mundana*) з «музикою інструментальною» (*musica instrumentalis*), в основу якої покладено систему ладів. У такий спосіб теорія набула наукової універсальності.

Спадщина Боеція (бл. 480–524) містить понад двадцять літературних творів: навчальні посібники з «вільних наук», твори з логіки, теологічні праці, художньо-філософський трактат «Розрада філософією», коментар (у семи книгах) до праці Цицерона «Топіка» тощо. Світоглядні погляди мислителя поклали початок середньовічному вченню про три взаємопов'язані «музики», заснованому на ідеї суміжності між релігійними символами, душевними станами людини та різними музичними елементами. У його теологічних працях поєднано класичні уявлення античної філософії та християнські цінності.

Творчість Боеція – цінний внесок у розвиток науки, філософського трактування літератури та мистецтва, що згодом знайшло відображення у формуванні основ середньовічної університетської освіти.

Збагачення мистецькими засобами культових обрядів і впровадження їх у шкільну практику спричинило достатньо вагому роль художньо-естетичного виховання учнів у системі освіти. Музика й театр були обов'язковим компонентом навчання та виховання в єзуїтських школах країн Європи. Церковним співом, сприйманням іконописних образів наповнювалося щоденне життя учнів у православних школах України та сусідніх країн.

Церковне мистецтво романського, готичного, візантійського стилів (з давньоруським включно) значною мірою виконувало дидактичну функцію – функцію ретрансляції культурних традицій. У середньовічних монастирських школах, які були в освіті монополією, вивчалися «сім вільних мистецтв» (автор терміна – Кассіодор): початковий «тривіум» – граматики, риторика, діалектика – і «квадріум» – арифметика, геометрія, астрономія, музика.

У середньовічну епоху культурно-просвітницьку діяльність очолювало духовенство. Але паралельно з монастирськими школами в Європі розвивається світський тип освіти. Художньо-синтетична діяльність жонглерів, трубадурів, труверів, менестрелів, шпільманів, мінезингерів високо піднімала планку й утверджувала ідеали лицарської освіти, етики та естетики. Їхня участь у публічних турнірах і творчих змаганнях будувалася на імпровізації, демонстрації володіння високим рівнем майстерності поета, музиканта й актора одночасно.

Боецій навчає студентів.
Мініатюра. 1385 р.

Трубадури, трувери, мінезингери, менестрелі. Середньовічні мініатюри

Історико-педагогічні джерела свідчать про те, що витoki вітчизняного шкільництва, зокрема цілеспрямованого художньо-естетичного виховання, слід шукати в школах Київської Русі, де запроваджувалося обов'язкове навчання співу поряд із читанням і письмом. Одним з перших навчальних посібників, за яким навчалися книжної грамоти, був Псалтир, пізніше таку роль відігравали й інші богослужбні книги, зокрема ірмологіони. Виникає новий різновид художньої творчості – виготовлення рукописних книг, і в такий спосіб започатковується ще одна форма синтезу мистецтв – словесного та образотворчого. Щойно книжка стала основним освітнім засобом, вона почала виконувати функцію поліхудожнього виховання, адже рукописна книга насичується візуальними образами: графічними та живописними й декоративними.

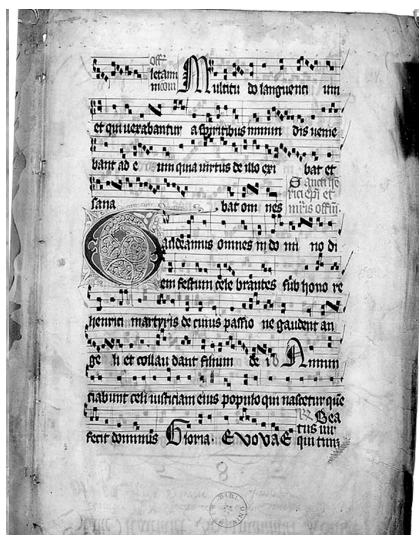
Перетворення статичної візуальної мови в засіб фіксації процесуального мистецтва спостерігаємо в історії нотопису.

Невми – графічні знаки донотної, добуkenої грамотності безлінійної системи нотації – застосовувалися для запису церковної музики в середньовічній Європі (з IX ст.) та збереглися і в пізніші часи. Наприклад, у давньоруських церковних рукописних книгах, за якими відбувалося навчання співу в церковних школах, трапляються знаки-знамення (крюки) з ідентичними візуальними образами. Назви знамень певною мірою ввібрали в себе зміст поняття, від якого вони походять; скажімо, виконання «голубчика» означало ніжний спів, знак «двоє в човні» – хвилеподібний рух мелодії (гойдання човна на хвилях), «мечик» – динамічний рух мелодії вниз, «труба» – заклично-висхідне звучання тощо. Схожі образні системи нотації існували в давніх культурах Єгипту, Індії, Палестини, Сирії, Персії, Вірменії, що свідчить про їхній інтернаціональний характер.

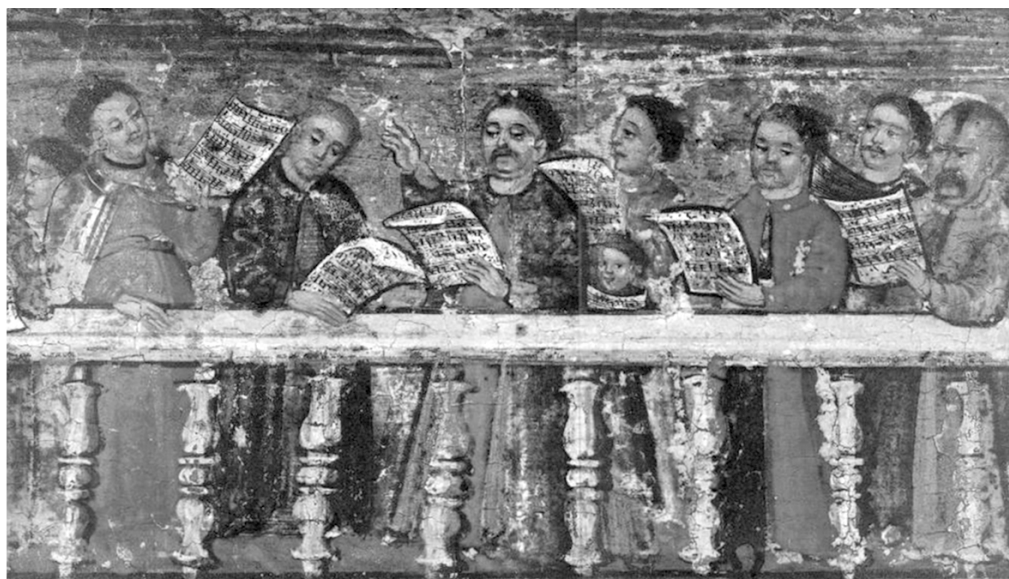
У педагогічному сенсі інтерес становить явище *хейрономії* (*хірономії*) – умовної жестикуляції, що застосовувалася в стародавніх музичних культурах для керування хоровим співом. Успіхи в навчанні зале-

Крюкове письмо.
Сторінка октоїха XIX ст.

Квадратна нотація.
Сторінка рукопису XV ст.

Воздвиження Чесного Хреста з родиною Яна Собеського. Хористи.
Фрагмент ікони 1670–1680 рр. Львівський національний музей

жали від того, чи правильно співаки розуміли цю «німу мову», тому в рукописних посібниках, а також на церковних фресках і мозаїках можна побачити малюнки, що відтворюють ручні знаки. Із часом малюнки перетворилися на спеціальні графічні зображення, що фіксували певні вказівки, і, як вважають деякі дослідники, це вплинуло на становлення давньогрецьких, візантійських та інших видів запису музики.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Джозеффо Царліно.
Портрет невідомого
художника. 1599 р.

У галузі філософії музики поєднання глибини теоретичного аналізу й художньої інтуїції спостерігалося в працях італійського теоретика музики, педагога та композитора Джозеффо Царліно (1517–1590). Він написав трактат «Основи гармонії» в чотирьох книгах, що належить до значних наукових досягнень XVI ст. Відривуючи античне вчення про гармонію звучання чисел, теоретик обґрунтував естетику мажорного та мінорного тризвуку, заклав підвалини мажоро-мінорної системи в музиці. Теорія музики Дж. Царліно мала суттєвий вплив на західно-європейську науку періоду пізнього Відродження і бароко.

* * *

В епоху середньовіччя на уламках ірано-середньоазійської, зороастрійської та інших субцивілізацій сформувалася **арабо-мусульманська духовна традиція**, у контексті якої відбувалося становлення принципів естетичного, зокрема поліхудожнього, виховання в багатьох країнах Близького Сходу. На відміну від інших стародавніх східних культур, в арабів переважає синтез поезії та музики й водночас не спостерігається випадків синтезу співу, танцю, театру, живопису. Естетична спорідненість видів мистецтва мало цікавила арабських мислителів. Значною мірою це пояснюється тим, що теорія музики була складником математики, як і астрономія, геологія та інші науки. Аналогічно до індійців, єгиптян, китайців і греків на Арабському Сході наштовхуємося на числову містику, проте тут інше число – чотири, що поділяло світ на категорії, як-от: чотири першоелементи (земля, вода, повітря, вогонь), чотири пори року, чотири темпераменти тощо.

Естетичні ідеї арабських мислителів: філософа аль-Фарабі, його послідовника енциклопедиста Ібн Сіні та ін. – ґрунтувалися на емпіриці. На відміну від античних учених, що сповідували раціоналістичні принципи, східні філософи будували естетичні теорії на основі сенсуалізму.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

У IX–X ст. в Багдаді працювала група дослідників на чолі з великим ученим аль-Фарабі (870–950) – представником перської філософії та теології. У цьому науковому середовищі з'явилися ґрунтовні трактати, що містили погляди на мистецтво, узагальнювали тривалу попередню практику, зокрема й античну.

Фарабі розрізняв у людині красу зовнішню (природну або штучну, що досягається одягом, прикрасами) і вну-

Г. Комлев. Аль-Фарабі. Зображення з поштової марки.
1975 р.

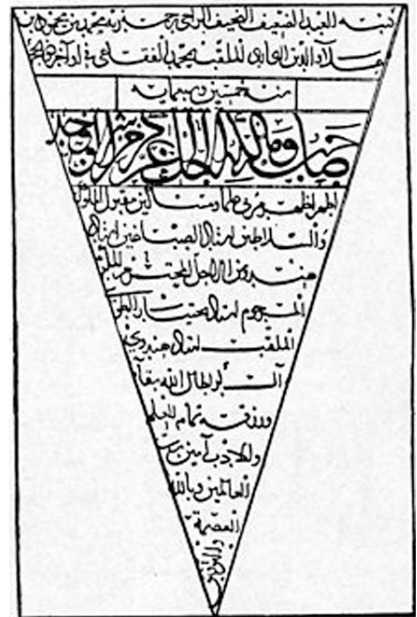
трішню – моральну (учинки). У розробці питань гармонії та ритміки він увів поняття «ритмічна міміка», пов'язане з ритмічними рухами танцюристів, що підпорядковані музичному задуму.

Культові обряди мусульман упродовж багатомісячної еволюції не зазнали істотних змін. Вершина східного професіоналізму – *макамат* (варіанти назви: *маком*, *мугам*, *мукам* тощо) – явище, що століттями формувалося на великій території Близького Сходу, Середньої Азії, Закавказзя.

Подібно до індійської системи раса різні маками також викликали певні емоційні стани: один – радість, другий – сум, третій – безстрашність. Тут знову маємо справу із цифровою символікою: дванадцяти макамам (різним за характером) відповідали дванадцять місяців року, дванадцять годин дня і дванадцять годин ночі. Природа макамата потребує високого рівня професійної майстерності, творчості митця та передбачає глибокі образні філософські узагальнення. За естетичним пафосом духовно-релігійна музика суголосна з візуальними образами Арабського Сходу, насамперед з архітектурними культовими спорудами (вишуканий декор, розмаїта орнаментика, витончена кольорова гама тощо).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Східний дидактичний трактат «Кабус-наме» (XI ст.), що вважається зразком мусульманської педагогіки та складається з життєвих порад юнацтву, уміщує досить своєрідні рекомендації щодо вибору музики й характеру її виконання відповідно до аудиторії, пір року. Автор радить обирати різні мелодії для людей похилого віку й молоді, дітей і жінок, військових і закоханих; він переконаний, що одну музику треба грати восени, а іншу – узимку. Такий підхід свідчить про витончену диференціацію музичних смаків, він вражає багатобарвністю нюансування кожного емоційного стану, що не характерно для європейської традиції. Так, наприклад, шкала стану «ніжність» має таку градацію: «просто ніжність», «ще більша ніжність», «величезна ніжність» тощо. Тобто це інша система мислення, відповідно й художньо-педагогічного.

Остання сторінка рукопису
«Кабус-наме»

Аналогічно до музичного в образотворчому мистецтві арабо-мусульманської традиції спостерігається деталізоване колористичне нюансування, що яскраво виявилось в орнаментах і візерунках (книжкова графіка, килимарство, архітектурний декор тощо).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Аль-Кінді.
Мініатюра XIII ст.

Арабський філософ аль-Кінді (бл. 801–873) в одному з трактатів намагався обґрунтувати спільність в естетичному сприйманні мелодій, кольорів і запахів з огляду на ідею гармонійності світу. Він писав, що між емоціями, які викликають окремі кольори, і мелодіями існує певна спорідненість. Так само відбувається із запахами – своєрідною «беззвучною музикою»: один аромат може розбудити гордість, інший – пристрасть.

Загалом художньо-естетичне виховання в арабо-мусульманських країнах, на відміну від стародавніх європейських і далекосхідних цивілізацій, мало суперечливий характер, оскільки заборона зображати в художніх образах Бога, людей і тварин значно обмежувала освітньо-виховні можливості художньої творчості, яка досягла вершин передусім в архітектурі (мечеті, мінарети) і декоративно-ужитковому мистецтві, зразки яких щедро прикрашалися багатою орнаментикою, а також каліграфії та поезії. Перевага етичного над естетичним спричинила відсутність струнких естетико-виховних теорій.

* * *

В епоху Відродження розпочинається поступова диференціація мистецтв, хоча водночас у сферу певних видів художньої творчості привносяться елементи споріднених мистецтв. У європейській естетико-філософській думці відбувається рішучий поворот від абстрактного теоретизування до узагальнення виховної практики. Розпочалася дєсакралізація мистецтва та освіти, що сприяло вільному розвитку теоретичної думки. У межах загального теологічного спрямування університетської освіти певною мірою розвивалася теорія мистецтва та естетичного виховання, з'явилися філософсько-педагогічні трактати.

У гуманістичній естетиці Відродження відбувся перехід до нового світосприймання, орієнтованого на чуттєвість. У працях представників напряму *Ars nova* осмислюється зв'язок мистецтва із чуттєвою сферою, зокрема музики – з акустикою.

Центральне поняття «гармонія» (та пов'язане з ним – «пропорція»), що ґрунтувалося на новому розумінні природи та буття людини, дістає теоретичне осмислення в працях видатних митців і філософів, які поєднують естетичну теорію з художньою практикою. Народжується «Книга про живопис» великого Леонардо да Вінчі.

Леонардо да Вінчі (1452–1519) – один з титанів мистецтва Високого Відродження, італійський художник (живописець, скульптор, архітектор), учений (анатом, натураліст), винахідник, письменник, музикант – яскравий приклад «універсальної людини».

Леонардо да Вінчі. *Імовірний автопортрет. Бл. 1510–1515 рр.*

Дж. Лузіні. Статуя Л. Б. Альберті. *Галерея Уффіці у Флоренції. ХІХ ст.*

На природу мистецтва Леонардо да Вінчі дивився «очима вченого»: за випадковістю він відкривав закони загального зв'язку. Візуальне пізнання митець цінував понад усе («око обіймає красу всього світу») і ставив живопис на вершину ієрархічної класифікації мистецтв. Музику він називав «сестрою живопису». Водночас усі мистецтва вважав певною формою гармонії, що виявляється в музиці та поезії через ритми, а в живописних композиціях – через пропорції кольорів, фігур тощо.

У трактатах про живопис та архітектуру художника, архітектора, філософа, теоретика мистецтва Леона Баттіста Альберті (1404–1472) спостерігаємо оспівування головного закону мистецтва – гармонії, що пронизує все: природу, життя людини, усі види мистецтва.

У ренесансні часи види мистецтва остаточно відокремлюються від стародавньої синкретичної єдності, а їхня взаємодія надалі розвивається на інших засадах. Наприклад, досягнення художників Відродження в царині живопису – відкриття явища перспек-

Фронтиспис «Книги про живопис» Л. да Вінчі. 1651 р.

тиви – мовби підштовхувало музикантів-теоретиків до пошуку подібних закономірностей у музичній композиції (зародження гомофонного стилю в надрах поліфонії).

З прагненням митців Ренесансу звільнитися від ремісничо-цехової залежності й відстояти статус людей вільної духовно-інтелектуальної праці пов'язано заснування італійських академій мистецтв. Першою в Європі стала Академія у Флоренції (1562), а згодом виникли аналогічні академії в Римі (1593) і Болоньї (1598).

Галерея Академії мистецтв у Флоренції

На відміну від середньовічної форми підготовки художників – учнівства – в академіях створювалася система навчання, яку здійснювали педагоги різних фахових дисциплін; важливе значення надавалося філософському розвитку молодих художників у процесі диспутів про призначення мистецтва, ролі його різних видів і жанрів.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Ідея взаємозв'язку мистецтв проникає в музично-теоретичні трактати. На думку відомого теоретика тих часів Йоганна де Гарландія, мелодика повинна випромінювати «колір» – красу звуків, мелодичних візерунків. Виникає окрема галузь книжкової «музики-графіки» (засновник Гійом де Машо), у якій використовується кольоровий нотний запис та різні символічні форми його відображення: коло, серце, ромб, пофарбовані в чорний та червоний кольори.

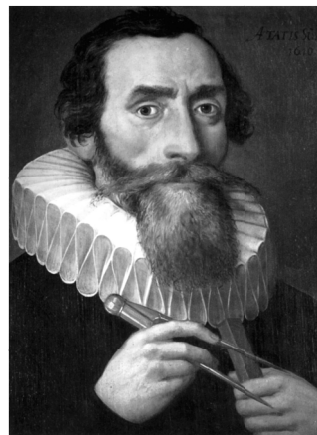
З ім'ям німецького філософа й педагога Філіппа Меланктона (1497–1560) пов'язані ідеї реформування загальної освіти, введення риторики й логіки в школи. У праці «Про вільні мистецтва» він порівнює музичну гармонію з математичною і з поняттям пропорції.

Отже, в епоху середньовіччя під впливом релігійної картини світу, до формування якої причетні насамперед філософи-богослови, поліхудожнє виховання здійснювалося завдяки синтезу мистецтв у храмі. Виявлялася генетична спорідненість вербального, візуального та аудіального художнього мовлення. Ренесансне художнє мислення посилювало процеси диференціації видів художньої творчості, які набули автономного статусу. Як наслідок – подальша модернізація ідеї інтеграції в мистецькій освіті загальмувалася, хоча пошуки міжвидової єдності мистецтв поглибилися в теоретичних трактатах, у яких ключовою стала категорія «гармонія».

1.3. Ідеї поліхудожнього розвитку особистості в культурі Нового часу

У Новий час (з початку XVII ст.) на теренах Європи почали нарощуватися темпи розвитку науки й техніки, збільшуючи інтелектуальний потенціал європейських націй. Поступово сформувався сцієнтистський менталітет, який зумовлював новий тип культури та освіти. В епоху розуму та науково-технічного перевороту, абсолютизації раціонального мислення освіту почали розглядати як складник культури, і в такий спосіб закладено фундамент культурно-антропологічного підходу. Тривалий час зберігався погляд на культуру, її трактування в опозиції «культура – природа», де культура розглядалася як усе те, що зроблено людиною, на відміну від того, що існує незалежно від неї. Науково-раціоналістична свідомість спричинила формування людських уявлень про механістичну картину світу, розпочався довготривалий перехід до світського типу суспільства й відповідної секуляризованої освіти.

Ідею «гармонії сфер» із захопленням розвивав німецький астроном і математик Йоганн Кеплер (1571–1630). Цей великий німецький учений у трактаті «Гармонія світу» (1619), який уважав вершиною своєї наукової творчості, обґрунтував закони руху планет навколо Сонця. Він довів ідентичність співвідношення астрономічних і музичних величин під час утворення гармонії. Поєднання теорії музики з відкриттями в галузі астрономії знаменувало крок до інтегрального бачення світу, нового усвідомлення тези про гармонію як універсальний світовий закон.

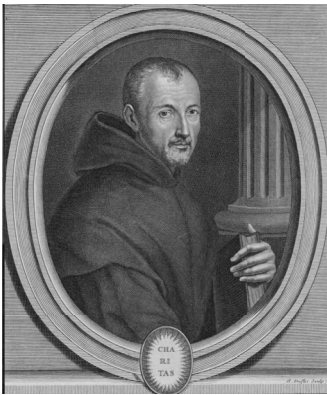
Йоганн Кеплер.
Портрет невідомого художника. 1610 р.

Трактат Кеплера складається з п'яти книг: перша присвячена правильним багатогранникам, друга – порівнянню фігур, третя – виникненню гармонійних зв'язків у музиці, четверта – гармонічній конфігурації в астрології, п'ята – гармонії руху планет.

Тимчасом як середньовічні філософи використовували поняття «музика сфер» лише метафорично, Кеплер розраховував математичні співвідношення в русі планети та пов'язав їх з музичними інтервалами. Він установив сім основних гармонійних інтервалів (консонансів): октаву (2/1), велику сексту (5/3), малу сексту (8/5), чисту квінту (3/2), чисту кварту (4/3), велику терцію (5/4) і малу терцію (6/5), з яких далі вивів увесь звукоряд, як мажорний, так і мінорний.

На думку Кеплера, планети утворюють своєрідний хор, до якого входять тенор (Марс), два баси (Сатурн і Юпітер), сопрано (Меркурій) і два альти (Венера й Земля). За ідеєю астронома, усі співвідношення максимальної та мінімальної швидкості планети становлять гармонійні інтервали, за винятком орбіт Марса та Юпітера, що створюють дисонанс (через 200 років після смерті Кеплера з'явилося наукове підтвердження гіпотези вченого).

Науковий спадок Й. Кеплера будив думку багатьох дослідників наступних поколінь. Один з провідних композиторів ХХ ст. Пауль Гіндеміт присвятив ученому свою останню оперу «Гармонія світу».

К. Дюфлос.
Портрет Марена
Мерсенна. 1700 р.

Французький математик, фізик, викладач філософії та теології Марен Мерсенн (1588–1648) був одним зі своєрідних координаторів наукового життя Європи Нового часу. Він жваво листувався з багатьма видатними європейськими вченими того часу: Декартом, Галілеєм, Паскалем та ін.

Філософський трактат ученого «Загальна гармонія» (*Traite de l'harmonie universelle*, 1637) – зразок «універсальної науки» XVII століття, адже він синтезує музикознавство з фундаментальними відкриттями експериментального природознавства. Значними вважаються його дослідження в галузі акустики, які істотно вплинули на теорію музики. Мерсенн першим сформулював закони вібрації струни, виявив природу обертонів, визна-

чив швидкість звуку (поширення акустичних хвиль у середовищі), став вивчати феномени луни й резонансу, відстоював рівномірну температуру, запропонував власну класифікацію музичних інструментів – як західних, так і східних. Також приділяв увагу впливу музики на людину. Дослідник, який не був професійним музикантом, залишив у цій галузі напрацювання, що викликають інтерес фахівців і сьогодні.

Як же під впливом раціоналізації світогляду й сегментації наукових знань змінювалися погляди на мистецьку освіту?

Вирішальною ознакою школи тієї доби – вищої і середньої – стала її *предметна структура*, яка відображала механістичний світогляд, пріоритет природничо-наукової картини світу. Вона позитивно вплинула на розвиток наукового знання, спонукала до відкриттів у багатьох сферах науки й техніки, художніх досягнень, але негативно позначилася на освітньому статусі мистецтва. Мистецька освіта розділилася на автономні частини – *професійну* та *загальну*, які стали дедалі більше

віддалятися і розвиватися подібно до законів паралельних ліній, що не перетинаються.

Професійна мистецька освіта отримала історичний шанс, який блискуче використала. Вона поступово трансформувалася в елітарну; її становлення, розпочате в епоху Відродження, завершилося розгалуженою системою мистецьких навчальних закладів різного рівня і типу. Академії мистецтв і консерваторії відкрито в багатьох європейських країнах. І це, безперечно, вельми позитивно вплинуло на розквіт різних галузей мистецтва. Що ж стосується загальної мистецької освіти, то вона поступово втратила пріоритетність у мистецько-культурному розвитку учнів, виконуючи роль засобу переважно релігійного виховання, а згодом – своєрідного естетичного додатка до панівної ідеології.

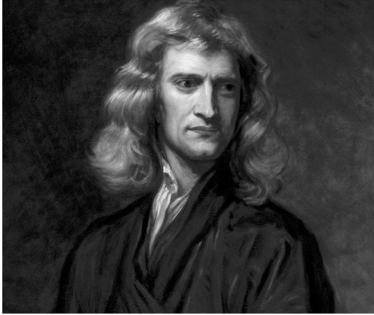
На початку становлення мистецької освіти Нового часу на її розвитку позначилися художні напрями *бароко* та *класицизму*, адже мистецько-педагогічні процеси важко відокремити від культури та власне мистецтва.

Для універсального європейського стилю бароко характерний синтез пластичних мистецтв: образи архітектурних споруд доповнювалися скульптурними та живописними, щедро збагачувалися декоративним мистецтвом. Художній синтез в архітектурних ансамблях досягається завдяки єдиному стилю в організації зовнішнього та внутрішнього простору. Типові ознаки бароко: театральність, динамізм, декоративність – специфічно виявлялись у різних видах мистецтва. На полі-

Фрауенкірхе – барокове серце Дрездена, праворуч – орган

фонічне музичне мислення вплив мали візуальні образи й архітектоніка сакрального мистецтва тієї епохи, а на мелодику – театральні-риторичні форми висловлювання. Уявлення, що «архітектура – це застигла музика», надихало митців на оригінальні аналогії в художній творчості. Показовим щодо цього є музика Йоганна Себастьяна Баха (1685–1750), на якій позначилася сакральна архітектура того часу. Легендарний піаніст-романтик Ференц Ліст (1811–1886), який мав витончене митецьке чуття, описуючи свої враження від сприймання композиції однієї з фуг Баха (до-діз мінор з I-го тому ДТК), порівнював її з архітектурним образом собору.

Г. Кнеллер. Портрет Ісаака Ньютона. 1689 р.

Англійський учений Ісаак Ньютон (1643–1727) заклав фундамент сучасного природознавства. Творець класичної фізики із захопленням досліджував феномен кольору, на основі спостережень здійснив розщеплення світла на сім кольорів спектра, продемонстрував цей дослід з використанням призми. Експерименти з кольором тривали впродовж усього життя. Монографія Ньютона «Оптика» визначила розвиток цієї науки до початку XIX століття.

Гуманістичні ідеали Просвітництва стимулювали появу нових жанрових різновидів у галузі театру: містерії, міраклю, мораліте, комедії-фарсу. Різноманітні форми театралізованих масових видовищ можна було побачити на міських змаганнях з риторики, аматорські музично-театральні вистави розігрувалися в навчальних закладах.

У Франції – батьківщині класицизму, який поступово поширився в багатьох країнах Європи, значного розповсюдження набули різні театральні, зокрема хореографічні, форми синтезу мистецтв. Виховні можливості театрального синтезу, скажімо, здатність викликати афекти (навіювати), приваблюють також церковнослужителів, тому театр був важливим компонентом морально-естетичного виховання в езуїтських школах і колегіумах, духовних навчальних закладах, а потім і в різних типах закладів світської освіти.

Класицизм, згідно з просвітницькими ідеалами, спирається на універсальні мистецькі зразки, античні й ренесансні естетичні канони. Звідси його раціонально-логічні орієнтації на гармонію з ознаками пропорційності, чіткого членування час-

Французький класицизм:
Пантеон у Парижі

тин, симетрії, порядку в усьому. Цей стиль яскраво виявився в літературі, музиці, архітектурі, живописі, скульптурі.

Значний естетико-виховний потенціал мала книжка французького філософа-просвітителя і педагога Жан-Жака Руссо (1712–1778) «Міркування про науки й мистецтва», де натрапляємо на цікаві міжвидові мистецькі порівняння, як-от: мелодія в музиці – малюнок у живописі, музична гармонія – кольори в живописі.

Інший видатний філософ-просвітитель Дені Дідро (1713–1784) порушує питання виховних функцій мистецтва, обґрунтовує необхідність викладання мистецьких дисциплін (музики, танцю, живопису) для поглиблення гуманітарної освіти, висуває ідею створення синтетичного мистецтва – музичної драми.

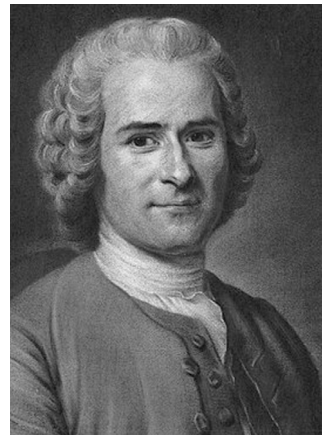
Пошук мистецьких аналогів, а також взаємозв'язків між мистецтвом й іншими дисциплінами був характерний для німецьких та англійських учених, які в руслі теорії афектів та теорії наслідування обґрунтовують положення про посилення виховного впливу мистецтв за умови об'єднання їхнього енергетичного потенціалу (передусім музики та поезії).

Англійський художник Вільям Гогарт (1697–1764) у трактаті «Про красу» звертався до міжвидових мистецьких зв'язків. Він доводив необхідність поєднання класичної доцільності форми з різноманіттям природи, значну увагу приділяв рухові – різновиду художньої мови, ілюстраціям-паралелям з поезією тощо.

Починаючи з кінця XVIII ст. естетична думка розвивається в кількох напрямках, але в центрі уваги вчених – людина як суб'єкт діяльності, утілення розуму, моралі й краси, здатна до самопізнання (Кант, Гегель, Фіхте). Культурологічний дискурс, становлення поняття «культура»

та «культуровідповідність освіти» уможливилися тому, що представники німецької класичної філософії осмислювали сутність людини, ставлення до неї не як до засобу, а як до абсолютної цінності, індивідуальності.

Оригінальна концепція кольору (сьогодні її можна визначити як естетико-феноменологічну) належить Йоганну Вольфгангу Гете (1749–1832) – основоположнику німецької класичної поезії. «Кольори викликають у людях велику радість» – писав Гете, який першим звернув увагу на зв'язок кольору з емоціями людини. Він опублікував свою працю «Наука про колір» – плід кількох десятиліть вивчення цього

М. К. де Латур. Портрет Жан-Жака Руссо.

Бл. 1750 р.

Л.-М. ван Лоо.

Портрет Дені Дідро. 1767 р.

Вільям Гоґарт.
Автопортрет. 1745 р.

Й. Г. В. Тішбейн.
Ґете в Римській Кампанії. 1787 р.

питання. Фізики поставилися до неї скептично, уважаючи дилетантською, проте філософи, зокрема Артур Шопенгауер, оцінили схвально. Ідеї Ґете мали суттєве значення для становлення в майбутньому психології мистецтва, вони стимулювали розвиток арттерапії.

Упродовж XVIII ст. в суперечках філософів висловлюються різні погляди на явище *синестезії* як результату взаємозв'язку та взаємовпливу людських почуттів. З'являються оригінальні спроби науково довести античну гіпотезу щодо партитури «музики сфер» та провести аналогію «спектр – октава» (аналогія Л.-Б. Кастеля: «сім нот – сім кольорів»).

Такий феномен досить поширений, але його психологічна картина своєрідна в кожній людині, а сенсорні відчуття – суб'єктивні.

Виокремлюють різні типи синестезії: графічно-кольорова, звуково-кольорова, температурно-нюхова, звуково-нюхова, кольорово-часова, часово-просторова тощо. Найбільш вивченим типом є графічно-кольорова.

Синестезія в психології – явище, за якого сенсорна реакція одного з органів чуття стимулює інший орган чуття, наприклад явище «кольорового слуху». Здатність може бути спадковою або набуватися роками.

У вітчизняній освіті, що успадкувала візантійську концепцію, традиції і новітні західноєвропейські досягнення в царині гуманітарної думки переосмислюються з урахуванням національних особливостей. Греко-латино-слов'янські школи, де основу навчання становили сім вільних наук і мистецтв, створили міцне гуманітарне підґрунтя розвитку вітчизняного шкільництва. Основоположні принципи та національні особливості педагогіки мистецтва епохи бароко формувалися в братських і козацьких школах, а потім – у колегіумах та академіях, що загалом сприяло розквіту української культури та мистецтва.

При українських монастирях і духовних навчальних закладах засновувалися друкарні (Львівська, Київська, Новгород-Сіверська, переведена згодом до Чернігова), які випускали книжки культового призначення, полемічні трактати, поетичні твори, а також букварі та іншу навчальну літературу. При друкарнях формувалися школи художників-граверів (брати Л. та О. Тарасевичі, Л. Крщонович, І. Щирський), упроваджувався колірний друк, різноманітні шрифти й орнаменти. Отже, ці заклади ставали своєрідними культурно-мистецькими й освітніми осередками.

У Глухові – гетьманській резиденції – засновано спеціальну музичну школу (1738). Протягом кількох десятиліть у ній навчали співу та гри на музичних інструментах (скрипка, бандура, гуслі) хлопчиків з багатьох регіонів України, яких після одного-двох років навчання відправляли до співочої капели в Петербурзі, яку очолювали українці М. Полторацький, потім Д. Бортнянський.

Естетичному вихованню учнів засобами мистецтва приділялася увага в Острозькій і Києво-Могилянській академіях; за академічним

Києво-Могилянська академія

Острозька академія

Чернігівський колегіум

зразком мистецькі студії впроваджувалися в навчально-виховний процес Чернігівського, Переяславського й Харківського колегіумів (шкільний театр, хоровий спів, інструментальне виконавство, художні класи).

Виникнення в стінах Києво-Могилянської академії та колегіумів такого педагогічного явища, як «шкільна драма» – показовий приклад поліхудожнього виховання учнів. Шкільний театр, драматичний і ляльковий (вертеп), відіграв роль своєрідного практикуму з поезики та риторики. Він був тісно пов'язаний з музичним вихованням учнів, про що свідчить педагогічна діяльність багатьох представників інтелігенції тієї доби.

Нові наукові відкриття XIX ст. похитнули стабільність уявлень людей про світобудову, притаманних Просвітництву з його механістичною картиною світу. Активізувалися процеси національного самосвідомлення багатьох європейських народів. В обох частинах розділеної навпіл України (між Австро-Угорською монархією та Російською імперією) украй не вистачало спеціальних навчальних закладів мистецького профілю, що гальмувало зростання вітчизняних кадрів митців-професіоналів, а отже, і художньої культури суспільства загалом. Щоб задовольнити потреби промисловості протягом XVIII–XIX ст., уряди багатьох європейських держав заснували школи художньо-промислового напрямку. У царині мистецької освіти активізувалася приватна ініціатива. Суголосні тенденції виявилися в підготовці музикантів-виконавців (заснування консерваторій, шкіл тощо).

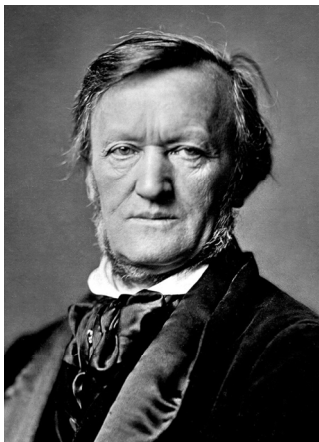
У другій половині XIX ст. за підтримки інтелігенції створено мережу навчальних закладів для підготовки фахівців у сфері мистецтва: низку шкіл художньо-промислового та образотворчого напрямів у Львові, Дрогобичі, Коломиї, Чернівцях, Києві, Одесі, Харкові, Феодосії тощо, професійні музичні школи поступово перетворено в училища в Києві, Харкові, Одесі, Полтаві тощо.

Викладання мистецтва в освітніх закладах у всі часи об'єктивно було невіддільне від розвитку культурно-мистецьких явищ. Складна й суперечлива соціокультурна ситуація XIX ст. спричинила зародження нових художніх напрямів. У мистецтві поряд з класицизмом розвиваються інші загальноєвропейські стилі, як-от *романтизм* і *реалізм*. Вони тяжіли до вищих орієнтирів краси, але по-різному вирішували шляхи її досягнення. Романтизм, відмовляючись від класичних норм витриманості й строгості, культивує інтуїтивно-чуттєві здатності людини. Джерело натхнення романтики знаходили в національній історії, фольклорі, народному побуті. Надмірному практицизму й раціоналізму в мистецтві вони намагалися протиставити емоційно багатий духовний світ людини. Тому не дивно, що романтизм надзвичайно яскраво виявився в музиці, дав потужний імпульс розвитку програмних творів, пов'язаних з літературою. Відповідно в навчальних закладах, особливо в гуманітарних гімназіях, посилилися зв'язки музичних, літературних і театральних форм творчості учнів.

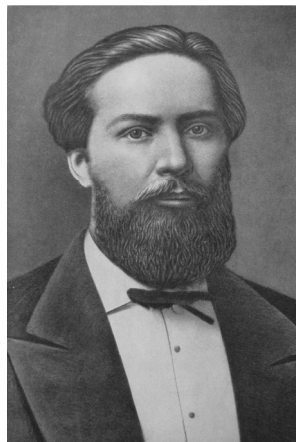
Романтичні та реалістичні досягнення в художній культурі XIX ст. спричинили, з одного боку, глибше усвідомлення специфіки окремих видів мистецтва, з

іншого – активні пошуки способів взаємодії мистецтв. Своєрідний романтичний ренесанс пережила опера. Вона на новому рівні втілювала ідею синтезу мистецтв, яку найпоспідовніше відстоював німецький композитор Ріхард Ваґнер (1813–1883) у новаторській музично-театральній і літературній творчості.

У діяльності українських митців оперний жанр отримав унікальний педагогічний варіант – дитячу оперу-казку, яку започаткував Микола Лисенко (1842–1912). Вона закріпила педагогічне значення ідеї синтезу мистецтв в єдності слова, музики та театральної гри, сприяла її екстраполяції із загальноестетичної в естетико-виховну площину.

Ріхард Ваґнер.
Фото Ф. Ганфштенґля. 1871 р.

Микола Лисенко.
Фото 1875 р.

Використання комплексу мистецтв у педагогічній практиці здійснювалося різними шляхами. Найплідніший розвиток, особливо під впливом пісенно-романсової творчості романтиків, ця ідея отримала у взаємодії музичної та вербальної мов завдяки їхній природній інтонаційній спорідненості на генетичному та функціональному рівнях. Широко застосовувалися в педагогічній діяльності театральні форми.

Взаємодія мистецтв, яку розпочали ще романтики, поглибилася у *імпресіонізмі* (живопис, музика) та *символізмі* (поезія, театр). Проте якщо в романтизмі панує синтез музики та літератури, то імпресіоністів цікавлять зв'язки музики й образотворчого мистецтва. Наприклад, у «музичному живописі» К. Дебюссі зазвучали пейзажі, виявляючи нові колористичні нюанси музичної фактури й тембрів (сади під дощем, хмари, місячне сяйво, хвилі на морі, тумани). Художники (Клод Моне, Каміль Пісарро, П'єр-Огюст Бенуар, Альфред Сіслей та ін.) шукали музикальність у поєднанні кольорів, у відображенні їхніх найтонших відтінків. Завдячуючи цьому «рухові мистецтв назустріч», маємо цікаві взаємопроникнення не лише тем, а й засобів.

Поширення поліхудожніх тенденцій у мистецтві спонукало до теоретико-педагогічних рефлексій, підштовхувало аналогічні пошуки в царині поліхудожнього виховання особистості. Проте розквіт цих ідей в освіті припадає вже на наступну епоху.

1.4. Інтеграція в мистецтві та освіті Новітнього часу

XX століття – час небачених контрастів: з одного боку, прорив у космос, розщеплення атома й здобуття нової енергії, відкриття і поширення високих технологій та глобальних комунікацій, а з іншого – світові війни, національні та релігійні конфлікти, небачені екологічні катастрофи. Культура перестала виконувати стабілізаційну роль, а криза культури призвела й до кризи людяності. Суспільство опинилося перед глобальними суперечностями, які неможливо вирішити без докорінних змін у світогляді. Усе це зумовило поступовий перехід людства до нового – імовірнісного стилю мислення, детермінованого існуванням людини в полі прогностичних уявлень і тотальної невизначеності.

Математичну та космологічну інтерпретацію гармонії сфер, яку піфагорійці виводили із числа та звучання музики і яка набула подальшого розвитку в середньовіччі (до античного поняття симетрії додано принцип пропорційності), у період Ренесансу вперше екстрапольовано на культурно-соціальну сферу (гармонійний розвиток особистості). Це стимулювало розквіт мистецтва та теорії мистецтва, художньої освіти (відродження і доведення тези про золотий перетин у живописі та ін.). Починаючи з Нового часу світоглядні уявлення про гармонію світу, які нерідко мали вигляд інтуїтивних і дещо наївних гіпотез, почали збагачуватися науковими теоріями (учення Кеплера, теоретиків музики тощо). Ця ідея стала лейтмотивом роздумів Альберта Ейнштейна (1879–1955) – творця теорії відносності, яка змінила не тільки науку, а й художній простір Новітнього часу з його авангардними пошуками й відкриттями. Завдяки новій науковій концепції простору й часу в літературі, живописі, скульптурі, музиці з'явилися інші виміри (наприклад, традиційно площинний живопис набував рис тривимірності). Тож різні види мистецтва треба було сприймати органами всіх п'яти властивих людині чуттів, що сприяло розвитку психології художнього сприймання і активізувало поліхудожні тенденції в мистецькій освіті – загальній і фаховій.

Тему гармонії сфер оспівували письменники В. Шекспір, Й. В. Гете, О. Блок, П. Тичина, композитори Й. Штраус, М. Римський-Корсаков, П. Гіндеміт. Вона зазвучала в царині сучасної електронної музики в інтерпретації композитора-мінімаліста Греґа Фокса (композиція «*Пісня сфер*», 2006), британського мультиінструменталіста, композитора й аранжувальника Майкла Олдфілда.

Зародження синергетики (І. Пригожин та ін.) відкрило еру неklasичної або посткласичної науки: відбувається примирення космосу (порядку) і хаосу, що вносить до розуміння світу нову динаміку та роз-

криває креативний потенціал боротьби протилежностей. Пригадаймо провідне положення синергетики – міждисциплінарного напряму науки, що пояснює самоорганізацію відкритих складних систем: неупорядкованість (строкатість, безладдя) – не тимчасове явище чи недолік, а нормальний стан природних, соціальних і психічних процесів, що гнучко інтегруються.

Нові погляди на науку, а також мистецтво та освіту, кристалізуються сьогодні буквально на наших очах, і вони пов'язані з відкриттям поняття *фракталу* (1975). Це математичне відкриття стимулює дослідження гармонії як універсальної категорії буття, учить бачити красу та впорядкованість у всьому, спостерігати й усвідомлювати глибинні інтегральні зв'язки між усіма галузями людського знання.

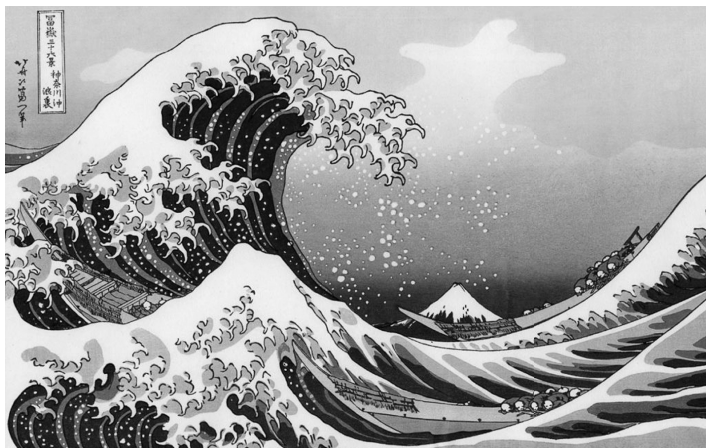
Фрактал (лат. fractus – подрібнений, зламаний, розбитий, поділений на частини) – це об'єкти (геометричні фігури), нескінченно самоподібні, складені із частин, кожна з яких збігається (точно або приблизно) із частиною себе самої, тобто ціле має ту саму форму, що й одна або більше частин.

Фрактали мають складну структуру, вони бувають не лише площинними (двомірними), а й об'ємними (тривимірними). Значне збільшення фрагментів звичних нам геометричних фігур (круг, квадрат, трикутник тощо) виявляє незвичайні, фантастичні картини, споріднені з мистецтвом. Багато об'єктів у природі мають властивості фракталу, наприклад морське узбережжя, хмари на небі, гірські вершини, крони дерев, сніжинки, корали, квіти, блискавки в грозовому небі, кристали, сталактити.

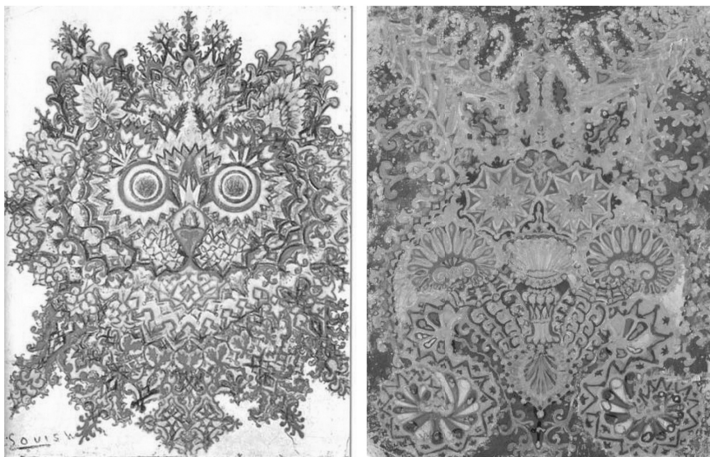
Фрактали широко застосовуються в комп'ютерній графіці для побудови зображень дерев і кущів, гір, морських хвиль тощо. У художній освіті застосування фракталів відкриває нові дидактичні горизонти. Доцільно вже в молодшому шкільному віці створити фантастичні, дивовижні за красою композиції: малювати морозні візерунки на вікні й вирізувати симетричні сніжинки, виготовляти вироби в техніці витинанки, оригамі й квілінгу.

Зв'язки мистецтв із фізикою, математикою, інформатикою та іншими точними науками переконаливо виражаються в багатьох аспектах сучасної культури. Художні артефакти піддаються алгоритмічному аналізу за допомогою інноваційних технологій, завдяки чому виявляються нові, приховані раніше властивості речей, які не можна сприймати просто візуально чи аудіально.

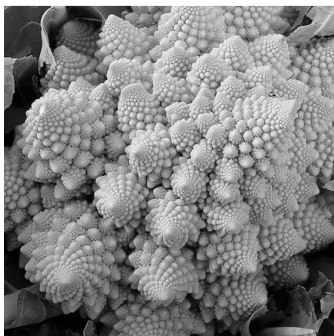
Творчість Кацусіка Хокусая (1760–1849) – доказ того, що фрактальні структури були відомі людству з незапам'ятних часів, але описувалися вони тільки візуально – за допомогою мистецтва. Знаменита «Велика хвиля» японського митця навіть послужила прообразом графічної фрактальної хвилі, яку згенерував математик Бенуа Мандельброт (1924–2010). З того часу виявлення і наслідування фрактальності класичного живопису стало захопливою науковою та художньою практикою. Поступово поняття «фрактальне мистецтво» вийшло далеко за межі математичного, алгоритмічного, цифрового мистецтва.

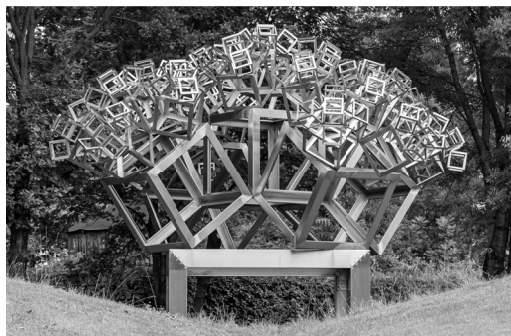
К. Хокусай. Велика хвиля. 1829–1832 рр.

Л. Вейн. Кіт-калейдоскоп IV. Кіт-калейдоскоп VII. 1920-ті рр.

Дж. Салліван. Фрактальна капуста романеско. 2004 р.

Х. Скербіш.
Фрактальна скульптура. 2003 р.

Інтерпретація в різних творах мистецтва правил симетрії, пропорцій, золотого перетину та інших загальноестетичних закономірностей, що віками торували свій шлях через переважно інтуїтивні прозріння митців, набуває наукової аргументації, що вочевидь впливає на організацію сприймання мистецтва в освіті, на поліхудожнє виховання особистості.

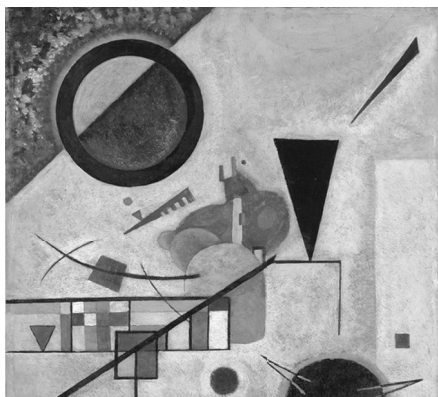
Відкриття в науці й технологіях у всі часи надавали енергії оновленню мистецтва, сприяли розвитку теорії художньої творчості, від постулатів якої залежать напрями трансформації освітньо-виховних процесів у суспільстві.

Які ж саме зміни відбувалися в мистецтві впродовж століття, що минуло? Що кардинально нового привніс у педагогіку мистецтва час, який назвали Новітнім?

На початку ХХ ст. в Західній Європі виник *модернізм* як реакція на нестабільність суспільного життя і розчарування у світоглядних уявленнях та естетичних цінностях минулого. Культура епохи модернізму, а згодом і *постмодернізму* (через пів століття) характеризується мозаїчністю, плюралізмом, поліфонією художньо-світоглядних уявлень. Світ захопився новим аудіовізуальним мистецтвом – кінематографом. Водночас виникають нові форми синтезу мистецтв: спочатку кольоромузика, а згодом низка артпрактик і художніх реалій, що сформувалися на перетині мистецької та технічної творчості (інсталяції, перформанси, net-культура).

Модернізм (букв. – «осучаснений», від лат. *modernus* – сучасний) – сукупність пов'язаних між собою авангардних стилів і напрямів мистецтва, що виникли наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і прагнули до кардинального оновлення форм художнього вираження.

Калейдоскоп художніх стилів і напрямів виник на ідейній платформі заперечення ідеалів реалістичного мистецтва та протиставлення їм інших форм – абстрактних або підвищено експресивних. Тобто, незважаючи на відмінні риси, усі вони мали антитрадиційний характер.

В. Кандінський. Контрастні звуки.
1924 р.

М. Чюрльоніс. Фуга. 1908 р.

Одночасно з триумфальною ходою кіно активізувалися й інші тенденції до синтезу мистецтв: новаторство «музикального живопису» Василя Кандінського (1866–1944), унікальність творів Мікалоюса Чюрльоніса (1875–1911), які вразили сучасників живописом у музиці й музикою в живописі.

Живописне полотно М. Чюрльоніса «Фуга» має музичну назву – назву жанру, поширеного в поліфонії. Картина дозволяє говорити про найвище втілення ідеї синтезу мистецтв – однієї з ідей символізму. Відомо, що за допомогою різних символів ми можемо пізнати сенс художнього твору, його глибинний зміст. Лійно побудовані ряди образів (ялини), розміщених на кількох рівнях, нагадують рух мелодій – чергування однакових або подібних елементів композиції (голосів поліфонічного твору). У просторі картини ніби утворюється «партитура» з власним ритмом і гармонією.

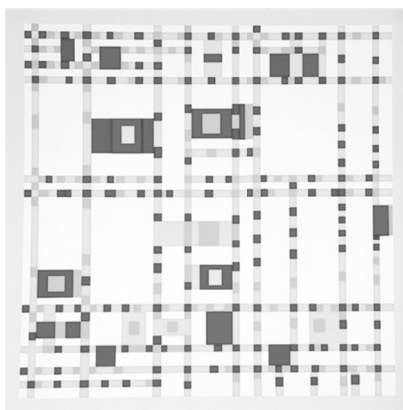
Пересічна людина звикла сприймати музику слухом, а образотворче мистецтво – очима. Проте в Новітній час деяких митців охоплює бажання подолати ці стереотипи й вийти за усталені межі в новий художній простір, де панує інша мова, інші правила, інші традиції.

Художників цікавить ритм і динаміка руху в площинних композиціях. Голландський художник Піт Мондріан (1872–1944) у своїх абстракціях намагався вийти на максимальний рівень естетичного узагальнення і передати ритм, зокрема й синкопований, як у музиці (бродвейський бугі-вугі).

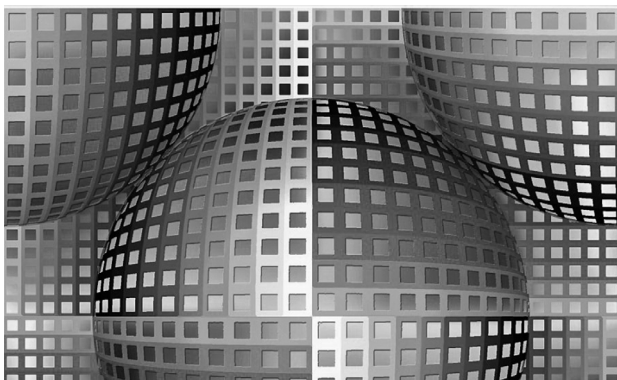
Представники оп-арту (оптичного мистецтва) Віктор Вазарелі (1906–1997) та Хуліо Ле Парк (нар. в 1928 р.) використовують особливості зорового сприйняття для створення оптичних ілюзій або оптичних ігор. Ле Парк проводив безліч експериментів з глибиною, кольором, мобільними об'єктами. Він прагнув подолати пасивність глядача, розвинути в нього справжню здатність до сприйняття, змушував включитися в дію – у ситуацію трансформації і перетворення зображеного. Так народжувалося інтерактивне соціальне мистецтво, зорієнтоване на взаємодію з автором і з іншими глядачами, на творчість і рефлексію.

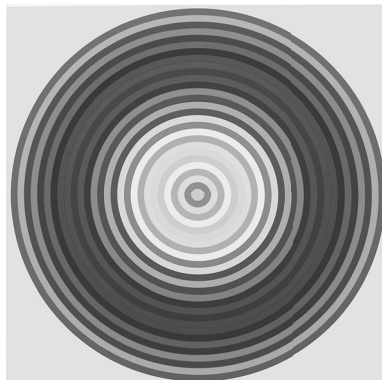
П. Мондріан. Автопортрет.
1930 р.

П. Мондріан. Бугі-вугі на Бродвеї.
1942–1943 рр.

В. Вазарелі. Вега-Нор. Імпровізація II.
Бл. 1970 р.

Х. Ле Парк. Поверхня – колір.
1970 р.

Динамізм – символ сучасної епохи. Він проникає і в мистецтво скульптури. Італієць Умберто Боччоні (1882–1916) спробував виявити в пластичній формі навіть рух м'язів людини, коли вона крокує.

Александр Колдер (1898–1976) створив свої знамениті «мобілі»: це були повітряні скульптури, що склалися з дроту й металевих деталей різної форми, які приводилися в рух природними повітряними потоками, іноді навіть звучали. У такий спосіб досягалася динаміка в просторових формах, які належали до нового напрямку – *кінетизму*. Мобілі митець творив, спираючись на інтуїцію, а от у масштабних вуличних інсталяціях він застосовував строгий розрахунок та інженерні знання. Радикальний підхід митця вражав сучасників, які звикли бачити статичні скульптури з каменю, дерева чи бронзи.

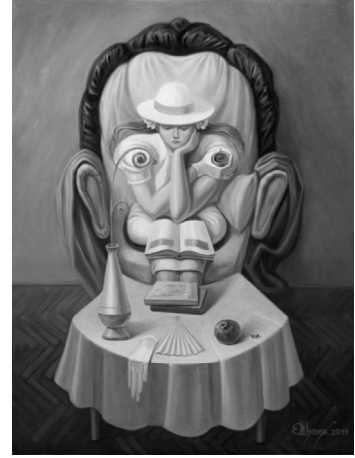
У. Боччоні. Унікальні форми
неперервності в просторі. 1913 р.

Кінетичне мистецтво, або *кінетизм* (грец. kinetikos – той, що рухає), – твори, які цілком або частково перебувають у русі – природному (вітер, гравітація тощо) або зі штучних причин (двигун, глядач).

Утілюючи в картинах вільні асоціації, художники нетривіальними способами передавали відчуття ірраціональності світу. Сюрреалістичні картини Сальвадора Далі (1904–1989) шокували чудернацькими образами й вигадливими сюжетами, неймовірними підтекстами. Твори-загадки іспанського сюрреаліста надихають на власні оптичні ілюзії українського живописця Олега Шупляка (нар. в 1967 р.).

С. Далі. Невільничий ринок з появою незримого бюста Вольтера. 1940 р.

Олег Шупляк. Та, що читає Далі. 2011 р.

Сюрреалізм (букв. – надреалізм) – течія модернізму, апофеоз людської фантазії, вирізняється парадоксальним поєднанням форм.

Які ж тренди панували впродовж столітнього розвитку музичного мистецтва? Наскільки змінилася мова музики під впливом новітніх наукових і художньо-естетичних розвідок і досліджень?

Центральною фігурою революційних інтегративних відкриттів у музиці став композитор Олександр Скрибін (1871–1915). Він уперше вніс у партитуру симфонічної поеми «Прометей» додатковий рядок – *luse* («світло», «світлова клавіатура») і розпочав утілення своєї панестетичної концепції світломузичного синтезу. Так започатковано новий різновид мистецтва – кольоромузику.

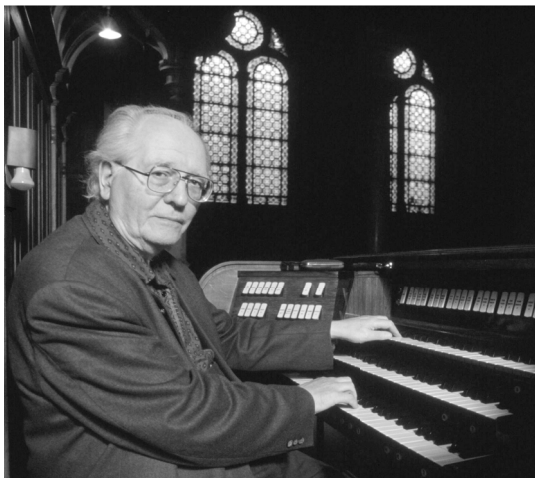
Французький композитор Олів'є Мессіан (1908–1992) увійшов в історію світового мистецтва як новатор у галузі інтонаційного мислення, відповідних засобів музичної мови, фундатор «нової сакральності» в мистецтві. Його спадок можна інтерпретувати як утілення творчого універсуму в сучасному вимірі.

Митець уписував у нотах своїх програмних творів численні ремарки з конкретними вказівками, у яких саме кольорах він уявляв звучання того чи того фрагмента музики: «сірий травневий ранок», «рожеві, оранжеві, бузкові тони сходу сонця», «жовті іриси» («Каталог птахів»). Новоміфологічну ідею синтезу мистецтв виражено в «Поемі для Мі», під музичним крилом якої об'єдналися поезія, драма, образотворче мистецтво.

У Мессіана звуки музики викликали колірні асоціації. Ці особисті уявлення і переживання відображено в його творах. Проте хист, який у майбутнього композитора виявився ще з дитинства, не властивий більшості пересічних людей.

Музиці Мессіана притаманні особливі зображальність, яскравість і пластична краса звукообразів, що стали прикметами його картинно-

живописного симфонізму. Дослідниця К. Мелік-Пашаєва порівнює системний підхід композитора, витонченість колористичного нюансування, багатство тембрових поєднань зі «звукowymi вітражами».

Олів'є Мессіан.
Фото Ф. Лошона. 1983 р.

Леся Дичко. Фото
Р. Ратушиного. 2014 р.

Божественним даром «бачення музики очима» володіє і відома українська композиторка Леся (Людмила) Василівна Дичко (нар. в 1939 р.). Мисткиня написала чимало творів, яким притаманна синестезія – домінантна властивість її композиторського мислення та світогляду загалом. З-поміж них – опери, балети, хорові композиції, зокрема й дитячі кантати. У кольоровій інтерпретації хорових опер авторка відштовхується від релігійних жанрів: фрески, мозаїки, ікони, вітражу. Інструментальна музика сповнена аналогіями з образами архітектури (фрескові жанри), паралелями з декоративним мистецтвом («Писанки», сюїта «Катерина Білокур»). Такі твори, що вносяться до навчальних програм, сприяють проникненню ідей синтезу мистецтв у вітчизняну педагогічну практику.

Протягом ХХ століття композитори опановують глибини тембрової колористики й фактурний простір (сонористика, алеаторика).

У період розквіту різноманітних художніх течій модернізму й постмодернізму чимало митців продовжували працювати в реалістичному стилі, який існував паралельно з авангардом, а деякі своєрідно поєднували традиції і новаторство. Символічними щодо цього є постаті художника Пабло Пікассо (1881–1973) та композитора Ігоря Стравінського (1882–1971) – митців світової слави, які впродовж тривалої творчої діяльності зверталися до різних стилів і напрямів: від модерністських до неокласичних.

Новації в художній творчості – візуальній і музичній – вплинули на становлення інтегративних ідей у педагогіці мистецтва.

На поліхудожньому підході до естетичного виховання ґрунтуються відомі зарубіжні педагогічні системи ХХ ст., що виникли в різних країнах – Швейцарії, Німеччині, Австрії, Росії та ін.:

- *Еміля Жака-Далькроза* (домінанта – хореографія);
- *Карла Орфа* (домінанта – зв'язок «слово – музика – сценічна дія»);
- *Рудольфа Штайнера* (домінанта – цілісна взаємодія всіх мистецтв).

Їхні інтегративні ідеї, як і педагогічні експерименти в цьому напрямі Болеслава Яворського та Миколи Леонтовича, посібник пісень-ігор Василя Верховинця та ін., висвітлені в попередньому нашому методичному посібнику для 1–2 класів. Тому привернемо увагу до мало відомої постаті українського педагога-дослідника Якова Мамонтова, який висунув принцип естетизації навчання та обґрунтував його в кількох своїх працях. У спеціальній роботі «Художньо-дидактичний метод» (1922) він проводить паралель між педагогікою і мистецтвом, які мають точки перетину. Естетизація (педагогіки) розглядається як найбільш серйозна реформаційна ідея того часу, аргументуються переваги так званого художньо-дидактичного методу, який:

- 1) дає право педагогу на вільний прояв індивідуальності в педагогічному акті,
- 2) відкриває можливість уникати нудних повторювань і шаблонів,
- 3) поширює і поглиблює зміст педагогічної діяльності,
- 4) допомагає безперервному розвою педагогічної індивідуальності.

У другій половині ХХ століття в оригінальній гуманістичній системі виховання Василя Сухомлинського (1918–1970) суттєву роль відіграють естетичні чинники – «виховання красою», які наскрізно пронизували навчально-виховний процес Павлівської «школи радості». Емоційно-естетичний компонент у цій педагогічній системі був тісно пов'язаний з моральним вихованням. Видатний педагог уважав, що в школі треба насамперед плекати душу дитини, здатну до глибоких переживань, і будь-які ідеї мають сприйматися «розумом і серцем», бо відображення знань в емоціях – важлива умова переходу знань у пере-

Яків Мамонтов.
Фото бл. 1940 р.

В. Сухомлинський з учнями. 1960-ті рр.

конання і загалом становлення світогляду. Ознайомлення з мовою почуттів (музикою, поезією, театром) розпочиналося з фольклорних джерел: української народної пісні та казки.

Педагог закликав до ширшого використання всіх засобів мистецтва в навчанні: художнього слова, музики, малюнка, архітектури тощо. Особливо Сухомлинський наголошував на педагогічному значенні театру як синтетичної форми духовної діяльності, що завдяки грі стимулює фантазію, а також говорив про важливість ритму, точніше – ритмічності навчання.

Від попередніх століть сучасна педагогіка успадкувала просвітницькі ідеали. Вона трималася на оптимістичній вірі в силу розуму, який сприятиме примиренню та єднанню різноманітних культур і цінностей на ґрунті начебто єдино правильної – прогресивної – траєкторії суспільного розвитку. Ця віра була «затуманена скептицизмом постмодерну», який значно послабив, але не знищив переконання в необхідності діалогу, пошуку соціального консенсусу. Епоха постмодернізму та становлення нового типу інформаційного суспільства, на відміну від попередніх культурно-історичних епох, породжує недовіру до спроб дати єдине для всіх розуміння істини.

Наприкінці ХХ століття стало очевидним, що людство впевнено рухається до нового типу суспільства – постіндустріального, інформаційного. У культурі Заходу відбувся перехід від модернізму до постмодернізму. Імпульси останнього відчутні у формуванні різних напрямів новітнього мистецтва, які утворюють строкату художню картину, у якій поєдналися стилі *нео-* (необароко, неокласицизм, неофольклоризм тощо) і *нет* з колосальними художніми можливостями сучасних технологій. Водночас у надрах сучасної культури виникає безліч кризових моментів. Замість єдиної світоглядної основи мистецтва – різнобарв'я стилів (еклектика), співіснування різних духовних світів, що веде до непорозуміння, небажання слухати й розуміти іншого.

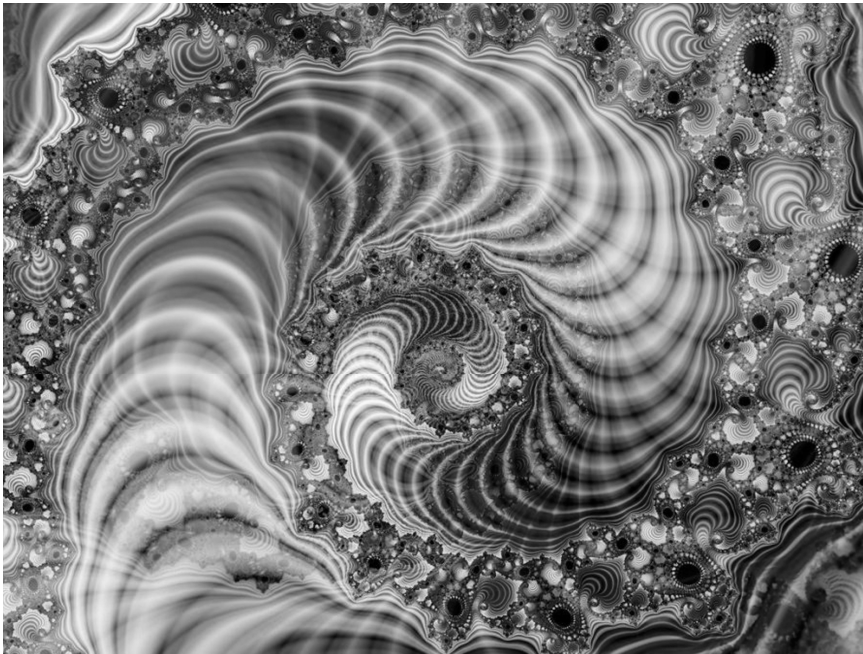
Віра у всемогутність науки й техніки та її вирішальну роль у динаміці культурного поступу суттєво захиталася з поширенням у світі масової культури – комерціалізованої культури споживання, засилля реклами та індустрії розваг.

Через маскульт (кіч) пропагуються квазіцінності: гедонізм, прагматизм, меркантильність, бездуховність. Деестетизація свідомості відбувається завдяки потужним каналам ЗМІ. Влада медіа насаджує стандартизовану мову рекламних стереотипів, штампів і кліше. Симулякри нової віртуальної культури потіснили традиційний художній образ. За цих умов висока місія мистецтва полягає в тому, щоб стати опорою людини в пошуку сенсу життя, а митця – морально-естетичним камертоном у становленні ціннісних орієнтацій особистості. Проте літературний і театральний постмодернізм словами своїх героїв іронізує над реаліями світу, висміює традиції, заперечує вічні цінності. Це спричиняє безнадію незахищеної маленької людини на сцені життєвого театру абсурду, страх перед непередбаченим майбутнім і замкненість у власному «Я».

Педагогіка мистецтва, на жаль, надто повільно реагує на новітні досягнення художньої культури. Медіатехнології повільно проникають у заклади загальної освіти, де навчання зорієнтовано майже винятково на народну й класичну спадщину. Особливо це виявилось на пострадянському освітянському просторі, до якого належить й Україна, де сучасне мистецтво (з його нетривіальними просторово-часовими константами й несподіваними нонреалістичними злуками, з безпредметністю і нефігуративністю, культом дисонансу, що аж ніяк не викликає катартичні емоції, особливо в постмодерністських артпошуках) не допускалося в шкільні програми, незважаючи на те, що саме на українській землі сформувалися великі авангардисти ХХ століття Казимир Малевич (1879–1935) та Олександр Архипенко (1887–1964).

На зламі ХХ–ХХІ століть людство розпочинає нову сторінку свого художнього літопису, у якому проглядаються контури кіберпростору майбутнього. Його паростки спостерігаються в інтегративній культурі сьогодення. У педагогіці висувуються сміливі гіпотези про синестезію як естетичний феномен, що стимулюватиме мотивацію до будь-якої творчості, зокрема й найсучаснішої – інформаційної. Про це вже сьогодні свідчать унікальні за гармонією і красою фрактали. Чи не таку гармонію сфер – фантастичні абстракції, створені за допомогою математичних формул, інтуїтивно уявляли в космічних просторах Усесвіту геніальні греки?

Мистецтво полягає в можливості знайти у величезній кількості фрактальних фрагментів неповторне поєднання форми та кольору. Спробуйте зі своїми учнями почати цей загадковий пошук цифрової краси.

Розділ 2

Методологічні засади та особливості методики навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 3–4 класах

- * Гуманізація та інтеграція – пріоритети модернізації мистецької освіти
- * Ціннісний і культурологічний підходи до навчання мистецтва
- * Драматургія побудови уроків мистецтва в 3–4 класах

Унікальний смисл сьогодні стає універсальною цінністю завтра.

Віктор Франкл, австрійський психотерапевт

Педагогіка – найвище з мистецтв, вона прагне виразити досконалість не на полотні чи в мармурі, а вдосконалити природу людини, її душу і тіло.

Костянтин Ушинський, видатний педагог

2.1. Пріоритети модернізації загальної мистецької освіти

В умовах кардинальних економічних, ідеологічних і соціокультурних перетворень в Україні та з урахуванням світових гуманістичних ідей (Ш. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський, В. Франкл, Е. Фромм) докорінних змін зазнає національна система освіти, відбувається її модернізація на засадах гуманізації. Гуманістична педагогіка, зорієнтована на розвиток особистості, максимально залучає ціннісно-сміслові, почуттєво-емоційні чинники навчання і виховання на відміну від одностороннього інтелектуалізму когнітивної педагогіки.

Саме тому в освіті закономірно посилюється роль естетичних компонентів, особливо мистецтва як інтегрального механізму трансляції смислів культури й стимулювання «особистісних смислів», відтворення національних образів завдяки образним архетипам, що закарбувалися в культурі.

Розроблена нами методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» ґрунтується на усвідомленні незворотності змін у загальній мистецькій освіті та переорієнтації її в напрямі гуманізації та інтеграції.

У минулому в нашій країні методологічні засади педагогіки визначалися панівною ідеологією і вважалися об'єктивними, єдиними і безпомилковими для всіх дослідників, яким дозволялися наукові пошуки лише в межах заданих соціальним замовленням схем. У наш час відбувається переорієнтація методології від соціологічних догм, і посту-

пово заповнюється методологічний вакуум, долається інерція педагогічного мислення з його установкою на існування начебто єдино правильних та об'єктивних істин.

Сучасна освіта формує знання і вміння людини інформаційного суспільства з відповідною ментальною підготовкою, де навіть вироблення навичок з інформаційних технологій не супроводжується вміннями синтезувати знання. У відповідь на суспільно-культурні виклики створюється нова педагогіка, визначальною ознакою якої є інноваційність та інтеграційність (І. Дичківська). Інтегральна освіта передбачає органічне поєднання формальної і неформальної освіти, вона потребує зміщення вектору від моделі, що зосереджує увагу на передачі інформації, у бік моделі, що збалансовує передачу інформації та її обробку/використання.

Процеси глобалізації, з одного боку, зумовлюють необхідність зближення, уніфікації систем освіти різних держав, щоб забезпечити вільний рух ідей та інформації, з іншого – вимагають суттєвого врахування національних особливостей. Глобалізація як сутнісна ознака сучасності викликає позитивні інтеграційні тенденції, які сприяють взаємозбагаченню, розширенню наукового і практичного потенціалу освітніх систем різних країн. Водночас вона загострює низку наявних суперечностей в освіті та зумовлює виникнення нових. Так, глобалізація стала синонімом культурної відкритості, але водночас вона несе загрозу світові одноманітністю культури, якщо національні культурні сегменти почнуть розчинятися в мегакультурному просторі.

Слід наголосити, що схильність людей до замкненості в межах власної національно-культурної ідентичності нерідко веде до несприйняття іншого лише тому й саме тому, що він інший. Глобалізація поставила людство перед необхідністю співіснування в умовах різноманітності культурних форм життя, яких дотримуються певні групи та індивіди.

Ще одна суперечність існує між типом культури нового інформаційного суспільства та традиційною системою освіти з її недооцінкою ціннісних аспектів – суб'єктності, духовності, індивідуальності. Подолання зазначеної суперечності детермінує потребу зміни статусу й методологічних засад естетичного виховання та загальної мистецької освіти, враховуючи, що методологія педагогіки сьогодення досліджується на стику різних сфер наукового знання, зокрема й у площині освітньої інтерпретації ідей синергетики, антропології, герменевтики, культурології, аксіології та ін.

Глобальні питання світової освітньої політики розглядалися на Міжнародній конференції під егідою ЮНЕСКО, де узагальнено виступи 99 національних звітів, підготовлених державами – членами цієї організації. Міжнародна комісія з питань освіти у XXI ст. на чолі з Жаком Делором прийняла пакет документів щодо визначення головної ролі освіти в розвитку особистості, націй та людства (їх опубліковано в колективній збірці матеріалів «Вчитися жити разом: чи вийде це в нас?»). У цій розгорнутій колективній праці проголошено гасло «Освіта для всіх», виокремлено глобальну проблему – *якість освіти*, висловлено переконання, що існує «міжнародна освітня парадигма».

У доповіді Ж. Делора лапідарно сформульовано погляди на освіту, що має базуватися на 4 ступенях:

1) «Вчитися пізнавати» (набуття загальних знань, «вчитися вчитися» як умова готовності до використання інших джерел освіти й підвищення її рівня протягом життя);

2) «Вчитися робити» (набуття вмінь і широких компетентностей, необхідних для адаптації в плінних умовах);

3) «Вчитися бути» (розвиток індивідуальності на ґрунті сукупності цінностей, вміння діяти самостійно і нести відповідальність за свої вчинки; розвивати всі грані потенціалу особистості – пам'ять, мислення, естетичні почуття, емоції, фізичні якості, здатність до спілкування);

4) «Вчитися жити разом, вчитися жити з іншими» (толерантність, плюралізм, взаємоповага, уникнення конфліктів).

Як бачимо, третє з проголошених положень стосується, зокрема, і ролі естетичного виховання, а останнє передбачає разом з національним здійснювати полікультурне виховання. Отже, галузь культури, зокрема взаємодії культурного і художнього досвіду, рішуче увійшла в парадигму освіти ХХІ ст. як базова цінність, яка вкрай потрібна для здатності жити в цивілізованому світі, здійснювати діалог культур.

Серед фундаментальних сегментів змісту освіти міжнародні експерти ставлять поряд зі знаннями й уміннями цінності й ставлення, а до вирішальних її ознак зараховують *культурний плюралізм* і залучення до цінностей світової культури. Поряд з іншими злободенними педагогічними проблемами (мовний розвиток, критичне мислення, етика, технології, самоосвіта, децентралізація управління тощо) активно дискутувалося питання сприяння розвитку міжпредметних зв'язків та універсальних знань і людських цінностей.

Висновки міжнародного освітнього співтовариства накресливали освітню політику й орієнтири для подальших державних ініціатив на національних рівнях та майбутніх реформ, що розглядаються не як результат, а як процес перманентних змін. У зміст «пропозицій до дії» включено тезу про позитивне ставлення до використання інтегративних технологій у процесі навчання; розвиток підходів, що актуалізують міжпредметні зв'язки та вміння. Водночас наголошувалося, що нова політика потребує наполегливості й безмежної енергії.

«Освіта в мистецтві» , «освіта через мистецтво»

Нині мистецьку освіту не можна розглядати як закриту систему, що розвивається автономно щодо широких соціальних відносин і світового культурного контексту. Виникає потреба налагодити міжкультурний діалог. У науково-педагогічній літературі трапляються різновиди терміна «полікультурний», а саме: «мультикультурний» і «кроскультурний». У широкому розумінні – це комплекс знань, умінь і цінностей, що ґрунтуються на визнанні свободи, демократії, солідарності й прав людини, що веде до розвитку, взаємодії та взаємозбагачення культур.

Мистецтво є проявом культури й водночас засобом спілкування у сфері культури. Кожна культура має унікальні мистецькі вираження та культурні практики. Розмаїття художніх цінностей, традиційних та інноваційних форм мистецької творчості мають значний потенціал не тільки для розвитку шляхетності, аристократичності, елітарності. Як свідчить художньо-педагогічна література, здатність насолоджуватися мистецтвом уможливує розвиток унікальних перспектив у різних, і не лише естетичних, сферах. Художнє пізнання сприяє розумінню смисло-образів, які підносяться над звичайними образами й над поняттями в осягненні різних аспектів життя. Це шлях до духовних вимірів у злагоді розуму, волі й почуттів.

Сучасні філософи (А. Азархін, Н. Крилова, М. Каган, В. Малахов В. Мовчан та ін.) основним стрижнем культури вважають ставлення людини до світу, щодо художньої культури – естетичне ставлення; а красу, явлену в художніх образах, – засобом збирання людського духу в цілісність, що здатна протистояти недосконалій реальності. Оскільки перед людством сьогодні стоїть завдання надати можливість доступу до культури, різноаспектної художньо-творчої діяльності, загальна мистецька освіта має позбутися синдрому другорядності й стати вагомим, повноцінним компонентом освітніх програм для всіх. Як це зробити?

Вільний вихід після десятиліть заборон неконтрольованої енергії митців призводить до ситуації розчинення еталонного академічного мистецтва в банальності масової культури. У творах доби кіберпростору, незалежно від їх мови – музичної, живописної чи екранної, діє нерідко принцип епатажу («що гірше – то краще»), вони не спроможні викликати катарсис, високі емоції, які є нормою класичного естетичного сприйняття з часів Арістотеля. Тому що «метафорою нового мистецтва» стає не традиційне «вікно» у реальний світ, а «екран», або «інтерфейс» – шлях в ілюзорну реальність.

У системі духовних характеристик особистості одне з центральних місць посідає критичне мислення і світовідношення як максимально індивідуалізований прояв ставлення до життя, природи, людей і до себе, зокрема й естетичного ставлення до світу в інтуїтивних формах його пізнання.

XXI ст. дедалі більше вимагає креативних людей – гнучких та інноваційних, відповідно й освітні системи мають враховувати потреби соціуму, а мистецька освіта – розвивати в учнів ці компетентності шляхом критичного оцінювання, експресивного самовираження. Ці якості є дуже важливі не тільки в мінливому сьогоденні, а й у майбутньому, адже креативність, уява, емоційність та інтелігентність – «компас» для критичної рефлексії, самостійності, свободи думки та благородних вчинків.

Учитель мистецтва Нової української школи окрім суто професійних якостей і фахових компетентностей повинен мати гуманістично зорієнтоване мислення інтердисциплінарного характеру, щоб сприймати учнів цілісно, інтегрально, в єдності всіх граней особистості, на що націлює філософсько-педагогічна концепція «людиноцентризму» і «дитиноцентризму» (В. Кремень). У сучасній педагогіці мистецтва

сформувався два основні напрями художньо-естетичного виховання: «освіта в мистецтві» (А) та «освіта через мистецтво» (Б), які здійснюються паралельно і стимулюють цілісний розвиток особистості. Обидва напрями були проголошені як пріоритетні на міжнародному форумі з мистецької освіти ХХІ століття в Лісабоні, який відбувся 6–9 березня 2006 року. Зупинімося на них детальніше.

А. Мистецтва можуть вивчатися як окремі навчальні предмети

Шляхом навчання різних мистецьких дисциплін розвиваються художні вміння і здібності учня, його сенситивність і здатність оцінювати твори мистецтва. Цей перший напрям активізує спроможність людини уявляти, творити, ініціювати. Між цими трьома процесами існує потужний зв'язок. *Здатність уявляти* – характерна риса людського розуму, *креативність* – результат здатності уявляти, а *інноваційність* завершує процес, використовуючи критичні судження в процесі втілення ідеї.

В узагальненні вимірів мистецької освіти міжнародною спільнотою запропоновано її структурування на такі педагогічні вектори:

- вивчення художніх творів,
- безпосереднє сприйняття мистецтва (виставки, концерти, книги, фільми, тощо),
- «заангажування» до мистецьких практик.

Природа навчання мистецтв передбачає творення художніх образів, а також розмірковування стосовно оцінки під час спостереження/споглядання та інтерпретації.

Б. Мистецтва можуть бути методом навчання та учіння

Ідеться про культурно-мистецький вимір, включений до змісту інших базових шкільних дисциплін. Цей другий напрям компенсує недооцінку емоційних процесів навчання і виховання, притаманну шкільній освіті загалом, де домінують раціонально-пізнавальні вміння над розвитком культури почуттів, уяви, інтуїції; він дещо мінімізує проблему такої асиметрії. Підхід «мистецтва в освіті» (Arts in Education) передбачає використання мистецтва (і практик, і культурних традицій, пов'язаних із ними) як шлях посилення мотивації, пізнавальних інтересів учнів, поглиблення розуміння всіх шкільних дисциплін. Зазначалося, наприклад, що, використовуючи кольори, форми й предмети як елементи сфери візуального мистецтва та архітектури, можна навчати фізики, біології, геометрії; драму та музику можна використовувати як метод навчання мов.

Запропонований підхід спрямовується на практичне застосування набутих знань з мистецтва в різних освітніх галузях (наприклад, співу – для запам'ятовування ключових слів у мові, наукових чи суспільних правил, певних математичних понять або формул). Інтегрування мистецтв у навчання інших предметів, особливо на рівні початкової школи, розглядається як один із шляхів уникнення перевантаження, але суттєвіше – як розвиток особливого способу мислення цілісної людини, у свідомості якої наукове (дискретне) сполучається з художньо-образним (синтетичним). Ефективність такого методу може зале-

жати від того, наскільки вже розвинута сенситивність учнів до мистецьких мов, які паралельно опановуються у процесі навчання мистецтв за першим напрямом.

Заради об'єктивності треба визнати, що другий напрям досить невірно проглядається в українській школі (окрім, можливо, літератури та історії, які експлуатують майже виключно ілюстративну функцію візуального мистецтва).

Щоб бути ефективним у реалізації головних світових стратегій мистецької освіти, такий **міждисциплінарний підхід** потребує змін у методах навчання та підготовці вчителів. Висока якість загальної мистецької освіти потребує як компетентних учителів мистецтва, так і підготовки вчителів загальних дисциплін, які покликані сприяти успішному творчому партнерству, зокрема і з висококваліфікованими педагогами-митцями. Попри те, що креативність високо оцінюється в більшості міжнародних і вітчизняних освітніх документів, бракує фундаментального визнання важливості якісної мистецької освіти як головного «засобу сприяння креативності». Впровадження програм мистецької освіти не є важким і витратним, якщо базується на філософії партнерства. А для цього потрібна спільна відповідальність двох міністерств – культури та освіти з чітким усвідомленням ролі кожного з них.

З метою сприяння розвитку компетентностей учнів міжнародними фахівцями визнано доцільним готувати вчителів не з однієї, а більше мистецьких дисциплін, опановувати методологію і методику міждисциплінарного навчання, міждисциплінарних мистецьких самовиражень.

Звернено увагу і на використання нових технологій у перебігу викладання мистецьких дисциплін (електронної музики, медіа, онлайн-технологій навчання) під час підготовки вчителів для галузі мистецької освіти; наголошувалося, що комп'ютерне мистецтво вже визнане не тільки як метод навчання, а і як один з видів мистецтва, тобто легітимна форма художньої творчості. Значення інформаційно-комунікативних технологій і дистанційної освіти загалом і модернізації мистецької освіти, як ми вже всі переконалися, значно зростає в умовах пандемії.

Серед тем наукових досліджень у сфері мистецької освіти форумом рекомендовано сприяння міждисциплінарному співробітництву в напрацюванні методології мистецької освіти. Рекомендації для ЮНЕСКО та інших міжурядових і неурядових організацій включають вимогу підтримки мистецької освіти в школі, зокрема адекватного відображення важливості потенційного вкладу мистецької освіти в усі сфери суспільства: ідентифікувати мистецьку освіту як головну крос-галузеву стратегію, пов'язати її з належними ресурсами й такими міжнародними програмами, як «Освіта для всіх» та «Освіта для сталого розвитку».

2.2. Аксиологічний і культурологічний виміри мистецької освіти

Відомо, що дисципліни, завдяки яким світ пізнається через логічні судження, аксіоми, схеми й моделі («що доведено, то і є»), спрямовані на пізнання точних істин, сприяють розвитку раціонально-логічного (дискурсивного) мислення. Це, щонайперше, математика, логіка. Дисципліни, за допомогою яких світ пізнається переважно через конкретні факти й спостереження («що є, те й доведено»), передбачають переважно емпіричне пізнання, формують спостережливість, допитливість. До них належать фізика, біологія, хімія.

Дисципліни, мета яких – практичне пізнання світу («що вмю, те – розумію»), оволодіння досвідом, формування умінь та навичок, – це, наприклад праця, технології. Дисципліни, завдяки яким світ пізнається **ціннісно і цілісно**, в єдності почуттів і мислення, образів і символів («що має сенс, те – існує»), – дисципліни гуманітарно-естетичного циклу, зокрема мистецтво. Саме вони мають значні резерви для забезпечення гуманізації освіти, проголошеної в усіх офіційних документах про школу.

Наразі цілісність світу має опанувати цілісна людина.

Аксіологія (від. грец. *аксіа* – цінність) досить молода наукова галузь, що досліджує цінності як сутнісні основи людського буття, що задають йому вмотивованість і спрямованість. Творення аксіологічної системи людини, зокрема формування ціннісних орієнтацій, належить до складних педагогічних проблем світоглядного рівня.

У спадщині І. Беха обґрунтовано особистісно орієнтований (гуманістичний) підхід до виховання як нову філософію освіти, що стверджує людину як найвищу цінність, навколо якої згруповані всі інші суспільні пріоритети. Учений ґрунтовно розробив особистісно зорієнтовані технології виховання, які реалізують ідеї свободи, співпраці, співтворчості, діалогічного спілкування, ведуть до самореалізації людини у вчинку.

Аксіологічний вимір естетичного виховання та мистецької освіти висвітлював І. Зязюн. Змістом освіти, як він слушно зазначає, має стати ціннісна свідомість, ціннісне відношення, що зумовлюється естетичними переживаннями.

Важливими для оновлення методології мистецької освіти в аксіологічному вимірі є філософські ідеї про пізнання як **ц і н н і с н е** ставлення людини до світу, про світоглядну свідомість як єдність форм її здійснення – *світорозуміння, світосприймання і світовідношення*.

Традиційно в аксіологічних орієнтирах навчання і виховання учнів виділяються дві основні групи цінностей: загальнолюдські та національні. Обидві групи цінностей мають бути репрезентовані у змісті загальної мистецької освіти. Але місце і значення художніх і ширше – естетичних цінностей в освіті ще недостатньо усвідомлені, порівняно з морально-етичним спектром цінностей, хоча вони належать до універсальних духовних цінностей людства і заслуговують на відповідний

освітній статус і увагу з боку теоретиків і практиків навчання мистецтва.

Американський учений Даніель Гоулмен опублікував книжку «Емоційний інтелект» (1995), у якій переконливо доводить, що справжнім показником інтелекту є емоційний інтелект, а не логічний. Серед його аргументів такий: не існує міцної кореляційної залежності між логічним інтелектом та успіхом у житті, тимчасом як останній тісно пов'язаний із емоційним інтелектом. Постає завдання за допомогою мистецтв навчити людину використовувати емоційну енергію на благо інших людей і в стосунках із ними, розвивати в усіх дітей «емоційну обдарованість».

Як свідчить аналіз наукових джерел у галузі мистецької освіти, нині домінуючим, вірогідно, треба визнати культурологічний підхід у широкій палітрі авторських варіацій.

Культурологічний підхід, який ми обрали як базовий для конструювання методики навчання інтегрованого курсу «Мистецтво», ми розглядаємо в ролі методологічного фундаменту (метапринципу) загальної мистецької освіти. Адже саме цей підхід детермінує стратегії модернізації освіти в напрямку посилення взаємозв'язку і взаємопроникнення безмежних ресурсів світової художньої культури, з одного боку, та особистісних потенціалів (пізнавального, художньо-творчого тощо) – з іншого.

Методологія загальної мистецької освіти формується на перетині різних наукових підходів, але конституційне значення має філософія культури з інкрустацією естетичних, мистецтвознавчих та інших координат в її фундамент.

Звісно, виникає запитання: *а чому сучасне мистецтвознавство не може виконувати роль такого фундаменту, адже мистецтво тісно взаємодіє з усіма сферами людської діяльності?*

Мистецтвознавство як сфера наукового знання вивчає насамперед так звані вторинні моделюючі системи, котрі перебувають за межею природних мов і використовують різні знакові системи (візуально-образну, інтонаційно-звукову, екранну тощо). Різні види мистецтв досліджуються переважно в ракурсі «чистої художності», поза їх комунікативними функціями в культурі. Поняття культурології пов'язані з визначенням смислів, а не з тією чи тією вузькою художньо-мовною сферою, що дає підстави для широкого гуманітарного простору. Творам мистецтва притаманна відкритість інтерпретації, де кожна людина завдяки механізмам катарсису та внутрішнього діалогу стає співтворцем смислів, та смисли не можуть виражатися повністю суто логічним шляхом та об'єктивованою мовою мистецтвознавця.

Сучасна культурологія здатна синтезувати різноманітні знання, артефакти, наративи в єдиний «логос культури» й віднайти на стику різноманітних просторів культурологічну метамову (О. Самойленко). Універсальії культури охоплюють інтелектуальні (культура розуму), моральні (культура почуттів), естетичні (культура творчості) та інші складові. **Універсальність** смислів при одночасній **унікальності** – надзвичайно важлива ознака культури.

XX століття, що минуло, стало свідком поступового розпаду єдиної європоцентричної «культурної вертикалі» й народження ідеї самоствердження множинності рівноправних культур («малих вертикалей»), що претендують на статус партнерів у діалозі. Дискурс постмодернізму поставив під питання саму можливість універсальної логіки. Наразі структуралізм (Р. Барт, М. Фуко, К. Леві-Стросс, Ж. Лакан, Ж. Дерріда та ін.) тією чи іншою мірою повертається до ідеї про можливість виявлення єдиної універсальної смислової структури всіх явищ культури.

Європоцентризм, вищою цінністю якого є «людина освічена», вибудував ідеал пріоритетності раціонального знання як єдиного шляху розуміння істини, джерела людської думки. Релятивізм як особливість ментальності сучасної людини – це втрата цього раціонального виміру, ніби єдино можливого та об'єктивного, на який століттями спирався світовий порядок, і зокрема освіта. Це – зміна типів мислення, новий спосіб співіснування ідей.

Він тяжіє до осмислення ситуації *симультанності*, взаємопроникнення різних культурних сегментів, співіснування елітарного та повсякденного, реального та віртуального, сакрального і профанного, шедевра і симулякра. Відповідно не треба вибирати один із безмежно можливих шляхів утвердження позиції, тобто з альтернативності «або – або».

Культура визначається двома співвіднесеними горизонтами: світ розгортається в горизонті універсальності буття і в горизонті унікальності особистості. У перебігу впровадження сучасних методик і технологій навчально-виховний процес фокусується на суб'єкті з притаманним йому евристичним потенціалом, що стимулює рефлексивний злет, емпатичні почуття, прояв інсайту. Саме цей тип освіти має унікальні засоби «входження» особистості в культуру певної епохи, нації, етносу, і придбання нею різноманітних особистісних і неповторних страт. Тож не просто символічною, а й конструктивною для методології педагогіки мистецтва стає зустріч на теренах культурології універсального та особистісного.

Якщо раніше в повсякденному житті особистість автоматично використовувала манеру життєтворчості, продиктовану їй етносом, традицією, освітою, то в сьогоденні людина, а особливо дитина, позбавлена заданої стабільної манери життєдіяльності. При зіткненні з багатоманітністю життєвих світів вона спостерігає завдяки мас-медіа, інформаційно-комунікативним технологіям калейдоскоп радикально інших культурних мікросвітів. Це зумовлює необхідність критичного мислення і сміливості самостійного вибору кожним цілей і шкал оцінок, що відтворюють загально визнані цінності в персональному неповторному досвіді.

Гуманістично орієнтованій педагогіці співзвучне «сковородинівське» розуміння єдності та неподільності «філософії духу» і «педагогіки серця». З психологічного боку актуалізуються механізми суб'єктивної активності та самореалізації, пов'язані з ідентифікацією, емпатією, рефлексією.

Інтегральним центром розвитку особистості дитини, що створює ядро світогляду, є духовно-творча константа, яка постійно збагачується, «опромінюється» різноманітними впливами, зокрема мистецько-педагогічними. Активність художнього пізнання і мислення, душевно-емоційної і практичної сфер учнів завжди детермінована внутрішнім світом, діалогом із самим собою, актуалізацією світоглядних цінностей. «Привнесення смислу» до будь-якого моменту життєдіяльності робить людину людиною. Мистецтво надає можливість «засвоїти унікальні смисли» людства (В. Франкл) і створювати власні. Життя людини не тільки зумовлене генами і соціально-педагогічним середовищем, воно детерміноване, але не пандетерміноване. Завжди залишається свобода вибору, адже насамкінець «людина сама вирішує за себе» (В. Франкл).

Незважаючи на визнання надзвичайно широкого спектра можливостей впливу мистецтва на учнів, масова шкільна практика продовжує залишатися в полоні наївно-реалістичних ідеологем, які спрощено трактують шлях відображення дійсності в художніх образах і використання цінностей мистецтва у навчально-виховному процесі як суто «передачу» учням певної адаптованої відповідно до віку інформації (переважно мистецтвознавчої), яку вони мають засвоїти, набуваючи потрібних знань, та включення в практичну художню діяльність з метою оволодіння певними елементарними вміннями. Абсолютизуються раціонально-логічні форми навчання мистецтва, споріднені з тими, які характерні для негуманітарного знання, і недооцінюються інтуїтивні, емоційно-образні шляхи осягнення істини, які належать до сфери духовно-душевних здібностей і потреб людини. Мистецтво має стати відкритою образною моделлю входження у світ, і не лише завдяки його пізнанню, але й індивідуальному «переживанню» і «проживанню». Методика навчання мистецтва має посилювати, а не гальмувати власний творчий потенціал, активізувати самореалізацію, здатність самостійно «вичерпувати» ціннісний смисл художнього образу під час сприймання творів мистецтва.

Школа, обмежуючи цю найперше коло спілкування учнів з мистецтвом різних видів і стилів, нав'язуючи стереотипи художнього мислення і провокуючи занижену самооцінку і невпевненість у власних творчих силах, залишає обмаль простору для реалізації індивідуальних здібностей і можливостей. У пересічних учнів під час навчання мистецтва виникають комунікативні та соціальні бар'єри на шляху до його розуміння. Щоб зняти існуючі бар'єри, поряд з оновленням змісту освіти необхідно змінити методи і технології виховання мистецтвом з авторитарно-інформативних на суб'єкт-суб'єктні, особистісно-розвивальні, рефлексивні, діалогічні, катарсичні.

У цьому зв'язку інноваційні стратегії розвитку загальної мистецької освіти мають спрямовуватися не на косметичне оновлення, а на визначення перспективних цілей, які зможуть гармонізувати соціальне й особистісне, романтичне (високі ідеали) і прагматичне (життєтворчість у суспільстві сталого розвитку). Лише за таких умов здійсниться місія формування на уроках мистецтва особистості учня з розвинутою ключовою компетентністю – культурною. І саме ця інтегральна компетентність є незамінним статусним маркером людини майбутнього.

2.3. Художньо-педагогічна драматургія інтегрованих уроків мистецтва в 3–4 класах

Якщо зникає естетика блаженства, польоту, які здатні тебе підняти над буденністю, зникає саме призначення мистецтва.

Валентин Сильвестров, український композитор

Зазвичай маленькі діти, які прийшли до школи, захоплюються різними видами мистецтва: полюбляють співати, малювати, брати участь в інсценізаціях і руханках, емоційно реагують на вистави лялькового театру чи мультфільми. Чому ж поступово, з роками, щире захоплення учнів від уроків мистецтва поступово зникає? Вони стають для них нецікавими, а навчання – схожим на всі інші предмети, де треба багато запам'ятовувати, говорити, але мало творити й переживати.

Що має робити вчитель мистецтва, щоб досягти викладання на рівні, наближеному до справжньої творчості? Що вдосконалювати, як самовдосконалюватися?

Відповідно до чинних типових навчальних програм з мистецтва, розроблених під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна й затверджених МОН України, мета і завдання мистецької освітньої галузі, окреслені для першого циклу навчання, екстраполюються на другий цикл навчання. Згідно з положеннями державного стандарту мета навчання мистецтва в початкових класах має певну ієрархію цілей. Загальна мета – всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, опанування художніх цінностей у процесі пізнання мистецтв, зокрема вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини, формування компетентностей – ключових і мистецьких, необхідних для художньо-творчого самовираження і самореалізації в особистому та суспільному житті; виховання естетичного особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва; розвиток загальних і художніх здібностей дитини (художньо-образного мислення, емоційного інтелекту, креативності).

Типові освітні програми для початкової школи, розроблені під керівництвом О. Савченко і під керівництвом Р. Шияна, у мистецькій галузі за змістом майже не відрізняються. Різниця між ними полягає у викладі тесту окремо по класах (перша програма) або за циклами (друга програма).

Реалізація поставленої мети здійснюється за **змістовими лініями**: «художньо-творча діяльність», «сприймання та інтерпретація мистецтва», «комунікація через мистецтво», – які забезпечують досягнення загальних цілей освітньої галузі та розкривають основну місію загальної мистецької освіти.

Опанування учнями мистецтва в початковій школі ґрунтується на засадах компетентісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, ігрового та інтегративного підходів. Усі ці науково-педагогічні підходи сукупно мають забезпечувати ключову – **культурну компетентність** особистості, якій притаманний інтегральний характер, багатокомпонентність і поліфункціональність, адже вона реалізує здійснення висо-

кої освітньої місії – виховання людини культури. Культурна компетентність, як і всі інші, побудована на комплексі взаємопов'язаних процедур – комбінації знань, умінь, цінностей і досвіду, що з'єднують у єдине ціле соціальне й особистісне. У початковій школі на уроках мистецтва закладаються естетичні основи культурної компетентності, які потім упродовж усіх наступних етапів навчання перманентно розвиваються і збагачуються.

Після завершення адаптаційно-ігрового циклу навчання (1–2 класи) учні переходять на наступний – основний етап (3–4 класи), ознаками якого є використання методів і технологій, які вже застосовувалися під час першого циклу навчання, але на іншому тематичному матеріалі й на більш високому рівні складності.

Згідно з авторською концепцією поліцентричної інтеграції навчальної програми курсу «Мистецтво», за якою побудовано зміст однойменних підручників авторського колективу у складі Л. Масол, О. Гайдамаки та О. Колотило, передбачає наскрізний тематизм кожного навчального року початкової освіти.

Після опанування тем першого циклу – «Абетка мистецтв» (1 кл.) і «Краса довкілля в мистецтві» (2 кл.) учні знайомляться з темами «Образ людини в мистецтві» (3 кл.) і «Світ культури в мистецьких шедеврах» (4 кл.), яка завершує початкову мистецьку освіту. Згідно з авторською концепцією, домінянтою третього року навчання, яка стає основою систематизації змісту і визначає спільну для всіх мистецтв логіку розгортання теми року, стають універсальні естетичні категорії: ЛІРИЧНЕ, ГЕРОЇЧНЕ, ФАНТАСТИЧНЕ, ГУМОРИСТИЧНЕ. Для кращого усвідомлення такої тематичної структури ці категорії винесено на форзаці підручника для 3 класу й конкретизовано візуальними прикладами з творів мистецтва, які діти вивчають протягом навчального року.

Перед третьокласниками й третьокласницями постають художні образи людини в найрізноманітніших ракурсах, зокрема в таких темах: **1 семестр** – «Портретна галерея», «Ліричні персонажі», «Людина і природа – єдині», «Дружба і братство – найбільше багатство», «Героїзм у мистецтві», «Багатирі в мультиплікації»,

«Козацькому роду нема переводу», «Наша слава, краса і велич» та ін. **2 семестр** – «Мандрівка у світ фантастики», «У світі реального та уявного», «Картинки з виставки», «Фантастичні пригоди у Країні Див», «Політ фантазії», «Гумор у мистецтві», «Ляльки-іграшки в житті та мистецтві» та ін. Тематична структура четвертого року навчання будується на ідеї мистецьких подорожей Україною та іншими країнами світу, що передбачає знайомство учнів з культурою різних народів світу, зокрема й тих національностей, які проживають у різних регіонах нашої держави: поляків, угорців, білорусів, росіян, болгар, молдаван, греків, кримських татар. Варто зазначити, що специфічним завданням у випускному класі початкової школи є, як відомо, *узагальнення досвіду*, набутого учнями за чотири роки, і *пропедевтики* навчання в наступних класах основної школи.

Через всю програму навчання мистецтва в початкових класах проходить ідея засвоєння учнями специфіки різних художніх мов – музичної, образотворчої, хореографічної, мови театру і кіно. Для мистецької галузі важливі поряд зі знаннями й уміннями досвід особистісно-ціннісного емоційно-естетичного ставлення до мистецтва й досвід художньо-творчої діяльності. Для цього у процес навчання вплітається різнобарвна палітра специфічних термінів. Безперечно, діти мають поступово під час сприймання та інтерпретації творів мистецтва і власної практичної діяльності опановувати сенс цих складних понять, а не запам'ятовувати терміни механічно, відірвано від звучання музики чи перегляду картин, вистав і фільмів. Художні образи й поняття взаємодоповнюють один одного: поняття мовби «просвітлюють логікою» образні уявлення, емоційні відчуття, інтуїтивні прозріння.

У 3 класі вводяться такі нові терміни, як «контраст», «лад», «фактура», «мурал», «шарж», «комікс». У 4 класі до них додаються маловідомі дітям слова, що розширюють мистецьку термінологію, зокрема назви народних танців і музичних інструментів («мазурка», «чардаш», «сиртаки», «мандоліна», «клавесин», «тулумбас», «зурна», «ситар» тощо). Доцільно також повторити й узагальнити терміни, що учні вивчали раніше, насамперед спільні для мови різних видів мистецтва (ритм, штрих, пастораль, етюд тощо).

Зміст художньо-дидактичного матеріалу для уроків у 3–4 класах постійно збагачується за рахунок відкриття нових імен і введення їхніх творів у педагогічну практику завдяки підручникам. З-поміж них: Сергій Борткевич, Юрій Весняк, Еміль Градецький, Олександр Шимко та ін.

Учитель мистецтва (або два вчителі, які працюють у парі над єдиною темою) проектує кожний інтегрований урок, розробляє логіку його послідовного розгортання для оптимального здійснення навчально-виховного процесу і досягнення запланованих освітніх результатів. Орієнтовну структуру уроків і домінанти змісту й методики представлено в конспекті-конструкторі авторів Л. Масол., О. Гайдамаки та О. Колотило, які публікуються для кожного класу окремо.

Поширеним способом підготовки вчителя до навчально-виховного процесу стала практика складання робочого плану і конспекту – короткого письмового викладу його прогнозованого змісту. План-проспект уроку (*словесний конспект*) дає змогу відтворити переважно односпрямовану послідовність викладу матеріалу. За умов його підкріплення візуальною схемою (*графічний конспект*) виникають додаткові можливості побачити цілісність уроку і зв'язки між його окремими складовими та між уроками певного тематичного циклу. У шкільній практиці подібна попередня проєктивна робота з навчальним матеріалом отримала назву побудови «опорних сигналів», у вищій школі – складання «опорних конспектів». Модель уроку мистецтва за способом викладу навчально-методичної інформації може виражатися у двох основних формах: вербальна, описова (план, план-проспект або сценарій, де висвітлюються основні етапи уроку та контури його перебігу); візуальна (графічна схема, технологічна карта з малюнками-позначками, знаково-символічна модель, що пояснює педагогічний задум).

За ступенем насиченості інформації модель може бути стислою чи розгорнутою (деталізованою).

Типи й жанри уроків, структура та традиційні етапи розгортання навчально-виховного процесу ми навели в методичному посібнику для 1–2 класів. Характеризуємо *художньо-педагогічну драматургію*, що враховує емоційну та естетичну специфіку педагогіки мистецтва.

Пропонуємо орієнтовний схематичний варіант художньо-педагогічної драматургії уроку мистецтва (загальний контур, а не обов'язкові частини):

- ✓ **Вступ /Інтродукція** (організаційний момент, емоційне налаштування)
- ✓ **Зав'язка** (пояснення теми, проблемна ситуація)
- ✓ **Розробка/Основна частина** (виклад нового матеріалу, сприймання та інтерпретація творів мистецтва в перебігу бесіди, дискусії)
- ✓ **Кульмінація** (спів, гра на інструментах, імпровізація, виконання художньо-практичної роботи, будь-яка інша форма самореалізації у творчості)
- ✓ **Розв'язка** (рефлексія, підсумок уроку, спільний пошук відповіді щодо проблеми, висновки, оцінювання)
- ✓ **Кода** (окреслення перспектив: поради щодо подальшої мистецької самоосвіти, спостереження і дослідження в довіллі, в родині).

Здійснюючи оцінювання, треба враховувати результати як спільної діяльності класу чи групи («акордна» оцінка), так і досягнень кожно-

го, використовуючи виключно позитивні форми висловлювань або візуальні бонуси (стікери, «медальки» тощо), зокрема самооцінювання та взаємооцінювання.

Дуже важливо намітити перспективи подальшого розвитку учнів, мотивувати їх використовувати за межами школи набуті знання, вміння, компетентності. Наприклад, запропонувати провести певні спостереження у навколишньому середовищі, пофантазувати й провести мініексперименти в родинному колі, з батьками чи друзями, стимулювати самостійні пошуки й спрямовані мистецькі перегляди в інтернеті.

Наголосимо, що для драматургії інтегрованого уроку особливої значущості набувають *взаємозв'язки* між музичним і образотворчим компонентами спареного уроку, а також гнучка інкрустація елементів синтетичних мистецтв у його структуру. Також варто заздалегідь передбачити й запланувати час для пауз: включення руханок, фізкультхвилинок, ігор і вправ для *емоційного розвантаження*.

Інтеграція загалом спрямована на ущільнення змісту уроку, переведення навчання з екстенсивного на інтенсивний шлях. Це здійснюється за рахунок зняття дублювання інформативного матеріалу (наприклад, вступних бесід до кожного компоненту уроків з даної теми, тематичних узагальнень і підсумків тощо).

У 3–4-х класах теми можуть охоплювати більшу кількість уроків, у такому випадку потрібно продумувати художньо-педагогічну драматургію всього тематичного циклу. Доцільно впроваджувати таку циклічність, приміром, якщо учні сприймають великі за тривалістю музичні твори: сюїти, симфонії, опери, балети, мюзикли. Наприклад, у 3 класі вивчення «Картинки з виставки» М. Мусоргського потребує більше ніж одного уроку, щоб прослухати декілька п'єс і сформувати в учнів уявлення про програмний жанр сюїти з наскрізним розвитком, порівняти фортепіанне й симфонічне виконання та сучасну електронну інтерпретацію твору. Інший приклад: сюжет «Снігова королева» цікаво розкрити на творчості різних українських композиторів: п'єсах Ж. Колодуб і Г. Саська, балеті О. Шимка. На сучасних інтегрованих уроках завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій значно зростає кількість наочності, отже, виникає можливість збільшення завдань на порівняння різних видів мистецтва за рахунок перегляду в інтернеті мультфільмів, різноманітних відеозаписів опер і балетів, віртуальних екскурсій. Вважаємо, що при викладанні двох спарених уроків (двома вчителями чи одним) першим уроком доцільно планувати музичне мистецтво, а не образотворче для подолання «стереотипу ілюстративності» сприймання музики. Хоча це не є обов'язковою методичною вимогою. У перебігу навчання в 4 класі з метою закріплення та узагальнення матеріалу доцільно час від часу пригадувати музичні та візуальні твори, які учні вивчали в попередніх класах.

Не перестаємо нагадувати тезу, що стала своєрідним правилом викладання інтегрованого курсу мистецтва: **будь-які емоційні чи асоціативно-образні зв'язки, паралелі та аналогії між видами мистецтв мають обов'язково враховувати специфіку художньої мови кожного з них і бути доцільними з огляду на загальну художньо-педагогічну драматургію уроку, спрямовану на розкриття теми й розвиток учнів.**

Розділ 3

Методика навчання мистецької грамоти

- * Музична грамота
- * Образотворча грамота
- * Хореографічна грамота

Ні мистецтво, ні мудрість не можуть бути досягнуті, якщо їх не навчатися. Займатися мистецтвом неможливо без постійних тренувань і розвитку.

Демокріт, античний філософ

Благо, подароване нам мистецтвом, не в тому, чого ми навчилися, а в тому, якими ми стаємо.

Оскар Вайлд, ірландський письменник

У методичному посібнику для 1–2 класів ми розкрили й проілюстрували багатьма прикладами питання вивчення нотної грамоти з використанням ігрових технологій, щоб запобігти її перетворенню на «суху й нецікаву теорію».

Під час другого циклу навчання молодших школярів гра не менш важлива і потрібна, ніж в адаптаційному періоді. Учні мають опанувати нові музичні поняття і повторювати ті, що вивчили раніше. Тому рубрика «Нотна грамота» перейменована на «Музичну грамоту».

Через дидактичні механізми гри («Уяви себе композитором...») діти без страху перед складністю музичної теорії експериментують і виконують завдання, спрямовані на музичний і зокрема ритмічний розвиток. Наприклад: проплескати або заграти на дитячих інструментах ритмічні партитури, зімпровізувати інтонації казкових персонажів, утворити різні ансамблі й розподілити виконавців куплетів пісні (соло, дует, хор, інструментальний супровід).

Окрім рубрики з музичної грамоти в наших підручниках для 3 і 4 класів збільшилася вага рубрики «Образотворча грамота». У ній подаються елементарні відомості щодо абетки композиції і кольорознавства, лаконічні пояснення ключових понять образотворчого і декоративного мистецтва, а саме: формат, композиційний центр, плановість, симетрія, орнамент, стилізація, похідні, контрастні, теплі і холодні кольори, відтінки, засоби виразності графіки, види скульптури, фактура тощо. Засвоювати ці поняття учні мають у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва, вправ і практичної роботи. Як і в музиці, важливе занурення в емоційну царину образотворчого мистецтва, тому також рекомендовані завдання для розвитку уяви та фантазії, креативних здібностей учнів, наприклад: «Уяви себе художником і намалюй...», «Уяви себе архітектором (скульптором) і створи...».

У 3 класі вводиться також рубрика «Хореографічна грамота», яка в 4 класі репрезентована детальніше, адже зміст тем, присвячених зна-

йомству з танцями народів України та світу, вельми цьому сприяє. Аналогічно пізнавальні тексти супроводжуються ілюстраціями (костюми), ігровими й дослідницькими завданнями, переглядом відео.

Розглянемо послідовно зміст вказаних рубрик на конкретних прикладах і зразках.

3.1. Музична грамота

Ноти

Тривалості нот і пауз продовжуємо вивчати за допомогою гри в Лего. Повторюємо назви нот, їх розташування на нотоносці. До вивченого під час адаптаційного періоду додаються шістнадцяті ноти. Новий матеріал закріплюється у творчих завданнях.

Крапочка поруч із нотою подовжує її тривалість на половину.

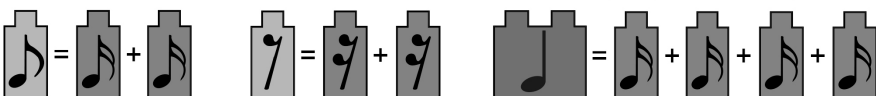
Разом із друзями виконайте ритм маршу. За бажання створіть рондо, де цей марш стане основною темою, що кілька разів повторюється (рефреном). Оберіть солістів для імпровізації епізодів.

Варіант 2. Згадай, як виконується нота з крапкою. Виконай ритм польоту Карлсона з Малуком над містом.

Знайомся, шістнадцята тривалість ноти та паузи .

Ритм

До рівномірних ритмів, які учні опанували на адаптаційному етапі навчання, починаючи з перших уроків у початковій школі, додаються *пунктирний* (нота з крапкою) і *синкопований* ритми. Щоб краще відчути особливості характеру цих ритмів, учні проводять мінідослідження, експериментують індивідуально і в групах.

У ритмі мелодій іноді відбуваються несподівані зміни. Наприклад, зміщення акценту із сильної частки на слабку . Таке явище в музиці називається **синкопа**. Ритм із синкопами нерідко трапляється в танцях, що надає руху особливої енергії.

Робота в групах. Мінідослідження. Виконайте мелодію польки без синкоп. Порівняйте два варіанти ритму. Як змінюється характер музики? Імпровізуйте ритмічний супровід твору, акцентуючи синкопи.

Яке різноманіття ритмів у Країні Мистецтв! Вони мають різні характери. У *рівномірному ритмі* ми відчуваємо, як злагоджено звучать сильна і слабка частки в такті. Такий спокійний рух допомагає розслабитися, зняти напругу.

Музичний ритм набуває загостреного характеру, якщо сильна частка подовжується, а слабка – скорочується . Це *пунктирний ритм*. А якщо в ритмі є знайома нам синкопа, акцент зміщується із сильної частки на слабку. І ритм стає нестійким, уривчастим – *синкопованим*.

Допоможи своїм друзям Лясольці, Барвику та Мед-Арту відтворити ритми танців. Порівняй їх характери.

крижачок

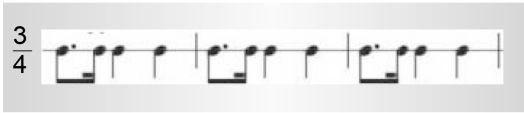

мазурка

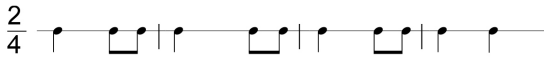
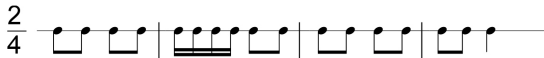

полька

- ❓ Пригадай різні види ритмів – рівномірний, пунктирний, синкопований. Виконай ритмічні малюнки й визнач вид ритму. Поімпровізуй, створюючи власний. Продемонструй придумане друзям.

- 🎨 **Робота в групі.** Відтворіть ритмічну партитуру, виконайте її спочатку піано в темпі Анданте, потім форте в темпі Алегро.

Африканські барабани

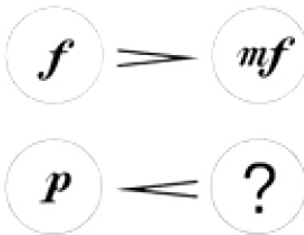
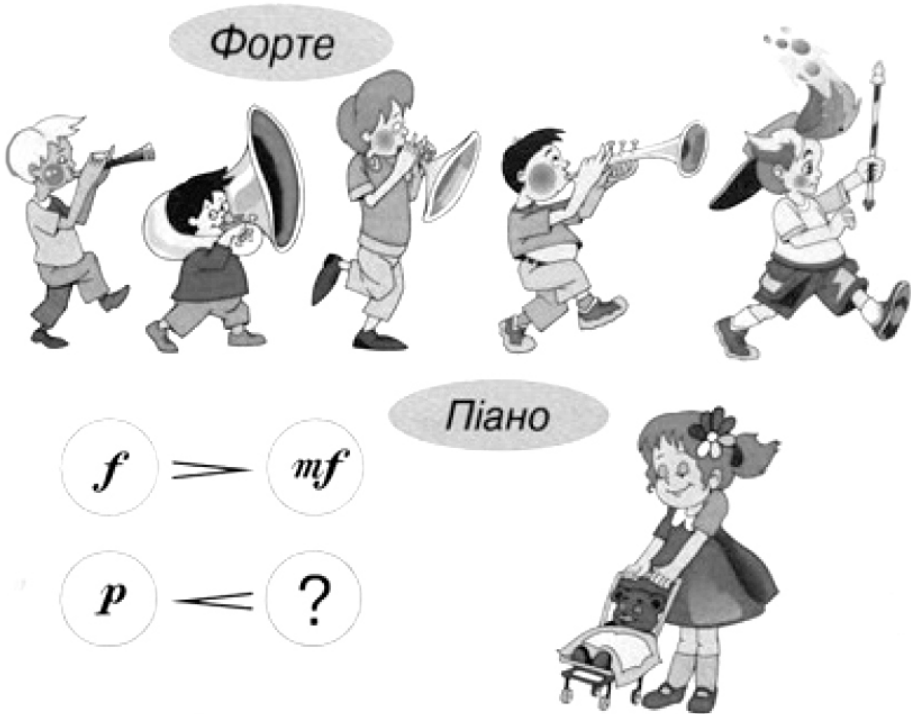
Динаміка

Динаміку в музиці та позначки форте і піано діти запам'ятовують і розрізняють досить легко, вже починаючи з першого класу. Поступово додаються динамічні відтінки: фортисимо і піанісимо, мецо-форте і мецо-піано, *крещендо* і *дімінуендо*. Окрім дидактичного віршика рекомендуємо використовувати прийом візуалізації – порівняння зміни гучності музики із зміною насиченості кольору в розтяжці. Такий прийом посилює інтегративні зв'язки між видами мистецтва.

Сила звучання в музиці – *динаміка* позначається:

піанісимо	піано	мецо-піано	мецо-форте	форте	фортисимо
<i>pp</i>	<i>p</i>	<i>mp</i>	<i>mf</i>	<i>f</i>	<i>ff</i>
дуже тихо	тихо	помірно тихо	помірно голосно	голосно	дуже голосно

- 🌀 На дозвіллі послухай музику у виконанні роботів-музикантів.

Туті оркестр заграє,
Танець на **форте** лунає.
Марш гучно лине з труб,
Тромбонів, валторн і туб.
Піано звучить у пісні
Тихенько, як шепіт листя,
Немов колисанку співає,
Динаміку відчуває.
Ці динамічні відтінки
Шукай на нотних сторінках,
«Тихіше» чи «голосніше»
Швидко задачку вирішуй!

 Гра-поспівка «Створюємо контрасти». Поекспериментуй: співай поспівку з різною динамікою, у різних темпах. Виконай цю мелодію з назвами нот, зокрема змінюючи звук *мі* на *мі бемоль*. Порівняй різні звучання.

Темп

Для усвідомлення поняття «темп» у музиці оптимальними вважаємо порівняльні таблиці з малюнками (наприклад, візуальне зображення руху: а) героїв-комунікаторів Лясольки і Барвика; б) тварин; в) транспорту). Назви і характер темпів, співвідношення між ними, прискорення чи уповільнення темпу виконання закріплюються, безперечно, у практичних завданнях (партитури).

Темп – швидкість виконання музики.

Adagio (повільно)

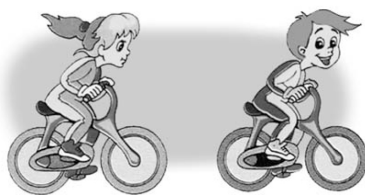
Andante (помірно)

Allegro (швидко)

Presto (дуже швидко)

Робота в групах. Виконайте ритмічну партитуру «Сиртакі». Починайте виконання у повільному темпі (*adagio*), потім – поступово прискорюйте.

Adagio

accelerando

presto

Поступові зміни темпу в музиці позначають італійськими словами:

- *accelerando* [аччелерáндо] (*accel.*) – поступово прискорюючи;
- *ritenuto* (*pimenuто*) – поступово уповільнюючи.

Варіант 1. Виконай першу мелодію в помірному темпі *mp*, другу – повільно *f*.

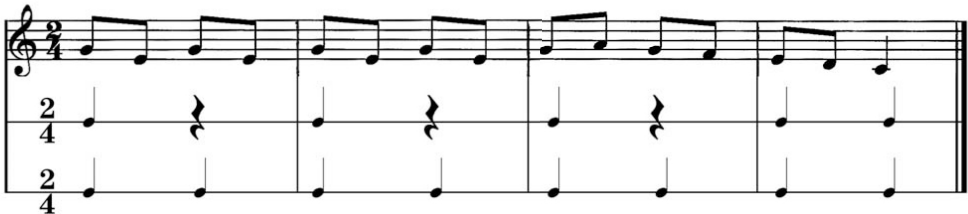

Сріб - ні де - ре - ва, сріб - не гіл - ля,
сріб - лом пух - нас - тим вкри - та зем - ля.

Ре - ве, сви - ще за - ві - рю - ха, по лі - су за - ви - ло,
як те мо - ре, бі - ле по - ле сні - гом по - ко - ти - лось.

Варіант 2 (робота у групах). Разом із друзями створіть контрастні звукові картини зими. Домовтеся про темп і динаміку виконання.

Знаки альтерації

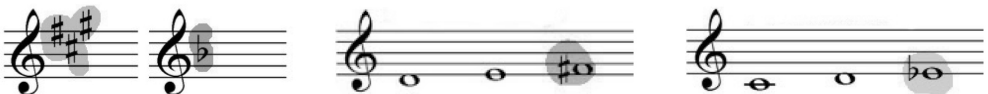
Цей елемент музичної грамоти досить складний для осмислення учнями цього віку, адже в загальноосвітній школі вони не навчаються гри на музичних інструментах і сучасний учитель має справу зазвичай із віртуальною клавіатурою фортепіано.

У наших підручниках на допомогу приходять казкові герої – брати-чарівники Діез, Бемоль і Бекар. Познайомившись із ними, діти й самі можуть придумати міні-казочки про чарівні перетворення, які відбуваються з чорними і білими клавішами на фантастичній клавіатурі.

Музична грамота

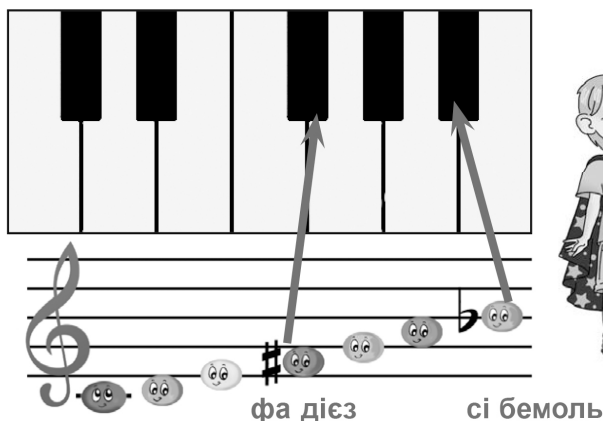
Запам'ятай: якщо знаки альтерації стоять праворуч від ключа, то вони діють протягом усього твору. Називають їх *ключовими*. Якщо знак стоїть перед нотою, то він діє тільки в межах такту.

Музична грамота

Нотки-сестрички люблять грати в музичні ігри-перетворення з братами-чарівниками Дієзом, Бемолем і Бекаром. Коли перед ноткою постане Дієз \sharp , вона починає звучати вище. Коли на цьому місці опиняється Бемоль \flat , то звучання стає нижчим. А Бекар \natural завжди знімає чари своїх братів Дієза і Бемоля.

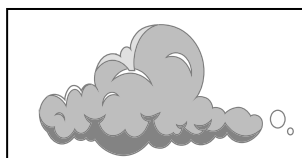
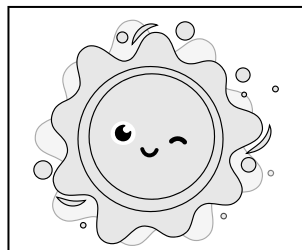

 Переглянь ноти пісень у підручнику і знайди в них знаки дієз і бемоль.

Лад

Дидактичний мінівіршик з малюнком, як і дидактичні казочки з картинками, цілком доречний для засвоєння учнями поняття «лад». Слухаючи музику, діти визначають мажорне і мінорне звучання. Вони можуть піднімати руку із сонечком або з хмаринкою відповідно (заздалегідь намальованими й вирізаними з картону чи цупкого паперу).

Хто шикуюється у ряд?
 Нотки у музичний лад.
 Світлий лад – то лад *мажор*,
 А затемнений – *мінор*.
 Ясне сонечко зійшло,
 Світла звукам додало,
 Ніжно музику зіграло,
 У *мажор* позолотило.
 Раптом небо темним стало,
 Хмарки музику злякали:
 Поховались всі підряд
 Нотки у *мінорний* лад.

Виконавство: соло, хор, ансамблі

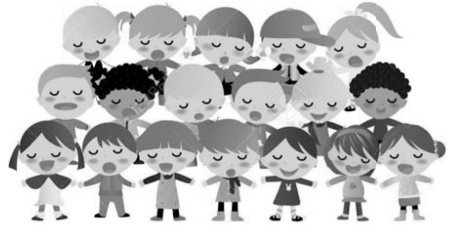
Пісні виконують з інструментальним супроводом чи а капела. Співати можуть солісти, ансамблі, хори.

соліст

ансамбль

хор

Окрім виконання соло, музику можуть співати або грати на інструментах кілька виконавців: два – *дует*; три – *тріо*; чотири – *квартет*.

ДУЕТ

ТРИО

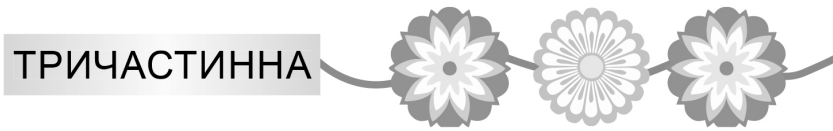
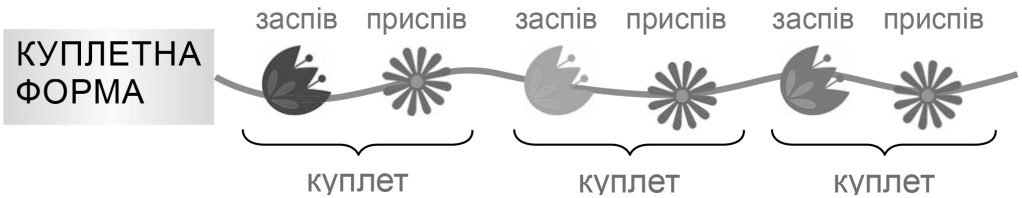
КВАРТЕТ

Музичні форми

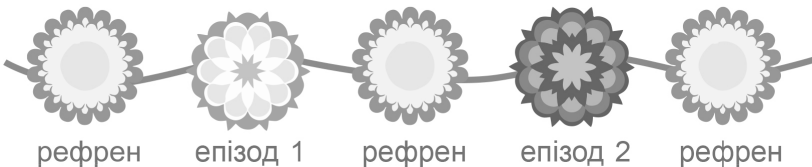
Як відомо, форми набагато краще усвідомлюються учнями на основі візуалізації: геометричні форми чи рослинні малюнки, зокрема квіти. Закріплюється поняття «музична форма» також ефективніше в іграх-імпровазіях, коли учні мають змогу застосувати ту чи іншу музичну форму у власній елементарній творчості. Упродовж 3 і 4 кла-

сів усі вивчені раніше основні музичні форми узагальнюються, порівнюються між собою.

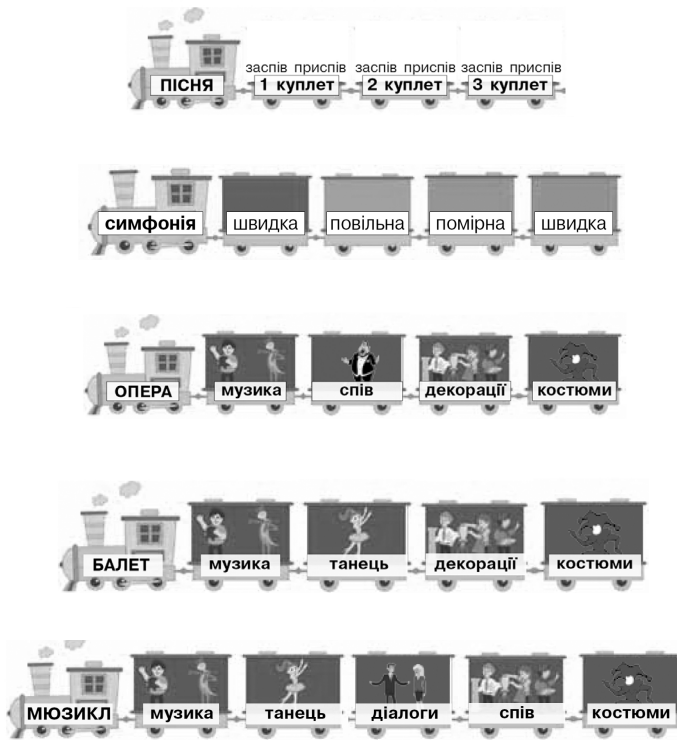
Ось такими схемами з квіточок представлені в наших підручниках для початкової школи музичні форми:

 Рондо (від італ. *рух по колу*) – музична форма, у якій кілька разів звучить тема (рефрэн), що чергується з різними епізодами.

Інший варіант візуальної підтримки навчання музичних форм (у вигляді паровозиків) пропонують автори О. Калініченко і Л. Аристова.

Ці автори в підручнику для 3 класу наводять цікаві й методично доцільні ігрові прийоми для закріплення вже вивчених у попередніх класах і нових позначок динамічних відтінків, нот і пауз різної тривалості. Це відомий для вчителів-початківців формат дидактичних карток, приклади яких подаємо.

До речі, учитель, на наш погляд, може виготовити такі та інші картки із залученням дітей і батьків («родинних команд»).

Пограйте у гру «Контрасти». Додайте до карток із динамічними відтінками картку **m**. Які зміни відбулися?

Створіть ланцюжки з карток і співайте на склад «ла». Слухайте, як по-різному звучить ваш голос.

Замість слів розклади картки з позначками:

гучно — тихо — не дуже гучно — не дуже тихо — гучно
 ?

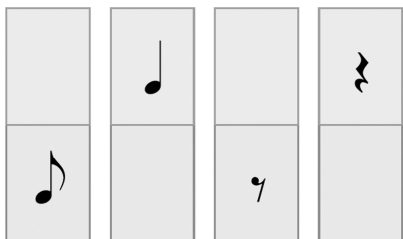
не дуже тихо — гучно — не дуже гучно — тихо — тихо — не дуже тихо

Пограй із друзями та подругами у гру «Таємничий знак». Створи картки із нот і пауз. Добери кожному знаку відповідну пару.

Варіант 1 (простіший)

Варіант 2 (складніший)

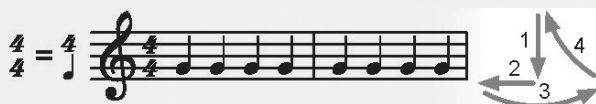
Додаємо ще приклади закріплення назв нот у ребусах і музичних розмірів зі схемами диригування з підручника «Мистецтво» для 3 класу Н. Лемешової:

Розгадай ребуси.

Музичні розміри, схеми їх диригування.

3.2. Образотворча грамота

В адаптаційному періоді учні вже ознайомилися з низкою найпростіших понять образотворчої грамоти, пов'язаної насамперед із характеристиками кольорів. Наступний етап навчання має на меті закріпити й розширити набуті знання і вміння.

Колаж

Варіант 2. Створи бріколаж «Веселі мандрівники». Використай різні побутові матеріали, світлини тощо.

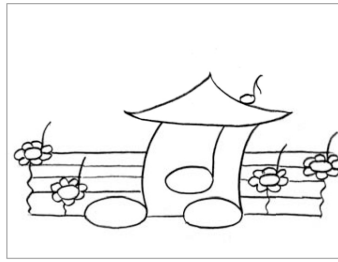
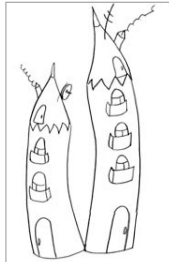

Дізнайся, як створити фотоколаж за допомогою комп'ютерних програм.

Вибір формату

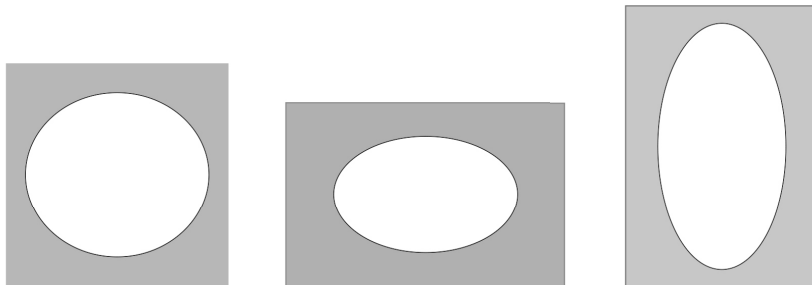
Образотворча грамота

Вибір формату картини (положення аркуша) залежить від форми зображуваного. Якщо предмети або люди видовжені – обираємо вертикальний формат, якщо широкі – горизонтальний.

Образотворча грамота

Із чого починається картина? Із формату! Зображуючи певний предмет, художник обирає такий формат аркуша картону чи полотна, який буде враховувати форму зображуваного.

Композиція

Передавання глибини простору (плановість), загородження.

Образотворча грамота

Для відтворення глибини простору зображення переднього плану промальовують детальніше, яскравіше, насиченішими кольорами. Предмети, які віддаляються від глядача, зменшуються за розмірами, набувають холодних відтінків, тьмяніють.

? Розглянь, як Барвик учився малювати предмети, що віддаляються від глядача.

Образотворча грамота

Існують *замкнута* й *відкрита* композиції. Ознаки замкнутої – чіткі межі, побудова за формою кола, квадрата тощо. Відкрита композиція не передбачає чітко окреслених меж.

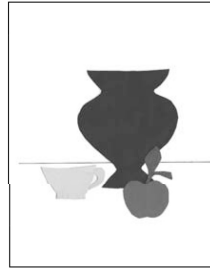
? Підкажи Лясольці, до якого типу композиції належать зображення.

Образотворча грамота

Запам'ятай правила композиції:

- великі предмети розміщуються позаду менших;
- предмети, що розташовуються ближче, зображуються нижче, ті, що далі, – вище;
- ближчі предмети можуть частково загороджувати віддалені.

Статична і динамічна композиція

Образотворча грамота

Малюючи тварину, враховують пропорції між частинами тіла. Обирають позу. Якщо тварина стоїть чи сидить, її фігуру зображують *статично*, тобто в спокої. А якщо вона біжить або стрибає, її малюють у русі, створюючи *динамічну* композицію.

Визнач, хто з твоїх друзів намалював динамічну композицію.

Засоби виразності графіки

За допомогою графічних засобів виразності митці відображають природні об'єкти. Ці засоби – точки, лінії, штрихи, плями.

❓ Подивись, як наші друзі зобразили красу довкілля. Хто з них які графічні засоби використав?

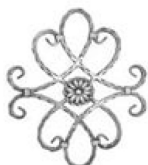

Симетрія

Симетрія широко використовується в мистецтві.

Симетрія – це співрозмірне розташування частин композиції відносно осі або центра. *Асиметрія* – це відсутність симетрії.

Симетричні елементи

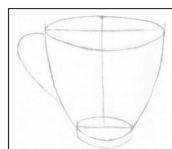
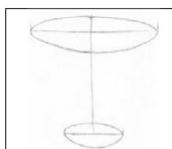
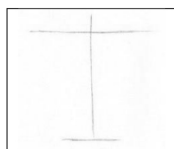
Асиметричні елементи

Світлотінь

Для створення враження об'ємності предмета на площині треба:

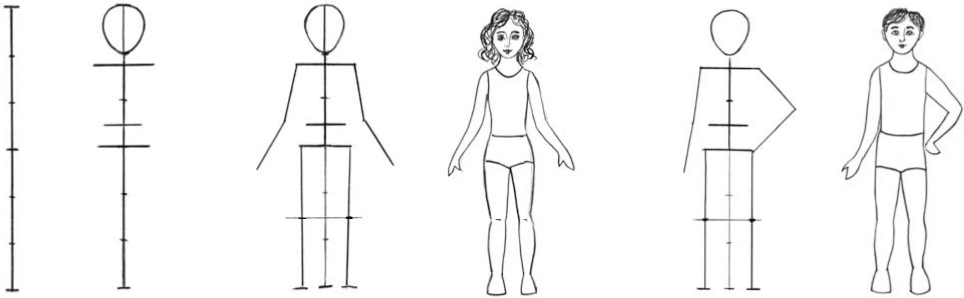
- уважно дослідити його: визначити освітлену й затемнену частини;
- за допомогою штрихів відтворити на папері різну насиченість світла й тіні зображуваного предмета; замалювати тінь, що падає від предмета.

Пропорції фігури людини

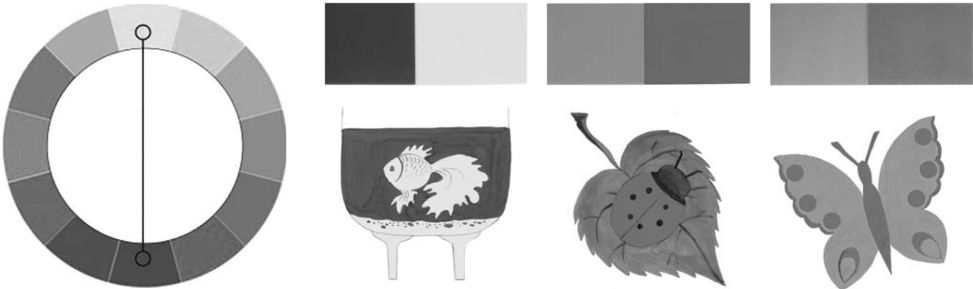

Пригадай, як зобразити дитину на повний зріст. Ти вже знаєш, що для цього треба знати пропорції фігури. Голова становить шосту частину довжини тіла дитини.

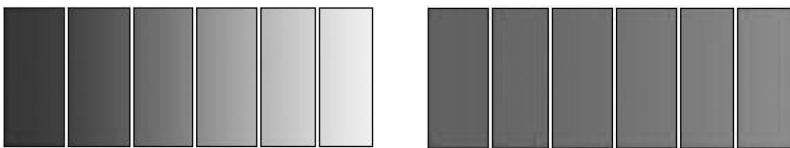

Основи кольорознавства

Запам'ятай: кольори, розташовані в колірному колі протилежно один одному, називаються *контрастними*.

Холодні кольори: синій, блакитний, фіолетовий і всі кольори, які можна утворити при змішуванні з цими кольорами.

Фантазія художника здатна перенести нас у далекі світи, показати загадкову красу космічного простору.

Що відбувається на картині? Які кольори використав художник, щоб створити фантастичну атмосферу?

Чи знаєш ти, що колір впливає на настрій, самопочуття і здоров'я людини? Так, блакитний – колір миру, жовтий – сонячного світла і радісного настрою, червоний символізує активність. Оранжевий будить радість життя і веселість, рожевий – колір ніжності, мрійливості, а зелений символізує спокій, фіолетовий створює таємничість.

Образотвора грамота

Запам'ятай: змішування кольорів на палітрі дає різні відтінки певного кольору.

Додаючи білі фарби – отримаємо світліші відтінки (і навпаки).

Властивості гуаші та акварелі різні, хоча це й схожі фарби. Акварельні фарби «люблять» воду, завдяки цьому вони прозорі. А гуаш, навпаки, позбавлена прозорості. Для малювання аквареллю треба добре змочити пензлик та набрати фарбу. Малюючи гуашшю, змочений пензлик слід ретельно відтиснути і після цього набрати фарбу.

Акварель

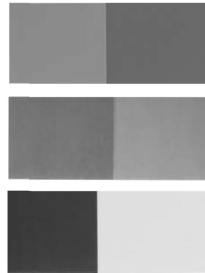
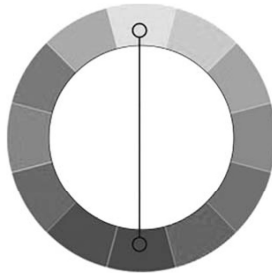

Гуаш

Образотворча грамота

У кольоровому колі *контрастні кольори* розташовані навпроти один одного. Їх використання на картині підсилює яскравість зображення.

Скульптура. Фактура

Пригадай: існують різні способи ліплення:

- *пластичний* – ліплення виробу з цілого шматка матеріалу витягуванням;
- *конструктивний* – ліплення виробу з окремих частин;
- *комбінований* – ліплення з цілого шматка та приєднування окремих частин.

Пригадай пропорції тіла людини.

Образотворча грамота

Фактуру можна не лише побачити, а й відчутти на дотик. Вона буває гладка, нерівна, з горбиками, шорстка тощо. Створити відповідні ефекти у скульптурі можна способом продряпування.

Фактура – це якість поверхні, один з основних виражальних засобів скульптури.

Образотворча грамота

Рельєфні зображення бувають різними: *горельєф* (зображення виступає над площиною більше ніж на половину об'єму скульптури) і *барельєф* (зображення виступає менше ніж на половину).

Комікси

Образотворча грамота

Створення коміксу – копітка робота. Щоб намалювати картинку з цілої серії малюнків, важливо ретельно продумати її композицію. Адже окрім дій головних персонажів та їхнього оточення треба залишити в кадрі місце для хмарок з текстом – діалогів. Тому не варто зосереджувати увагу на дрібницях. Зображення мають бути чіткими, узагальненими, яскравими, як в анімації. Тексти коміксів вчать нас висловлюватися лаконічно. Поміркуй чому.

Робота в групах. Створіть комікси про школу (*олівці, фломастери*).

3.3. Хореографічна грамота

У чинних програмах з мистецтва для 2 циклу навчання в початковій школі (за ред. О. Савченко та за ред. Р. Шияна) до вимог для учнів включено уявлення з хореографічного мистецтва. Зрозуміло, що здійснювати практичну танцювальну діяльність у звичайних класних кімнатах повноцінно неможливо (для цього потрібен зал, відповідне взут-

тя тощо), отже – наголос варто робити на сприйманні танців (відео) та впровадженні руханок, які включають найпростіші танцювальні елементи.

Упродовж навчання в 1–2 класах учні вивчали чимало українських танців (гопак, козачок, коломийка, аркан тощо), слухали відповідну танцювальну музику. У 3 класі вони мали можливість систематизувати свої уявлення і знання під час сприймання балетів. У 4 класі цей вид мистецтва представлено танцями народів світу, які важливо сприймати в широкому народознавчому контексті, звертаючи увагу на костюми, культурні традиції та звичаї.

Пропонуємо фрагменти нової рубрики з підручників для 3 і 4 класів нашого авторського колективу, доповнені різними практичними завданнями.

Хореографічна грамота

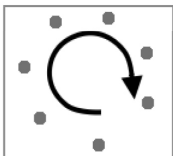
Виразні рухи танцівників балету називаються *па* («крок»). Танцювати на носочках балеринам допомагають *пуанти* – взуття з тканини. Пишна коротка спідниця танцівниць балету, виготовлена з легких тканин, називається *пачка*.

Угорський танець чардаш.

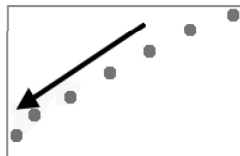
Танцювальні рухи

по колу

по півколу

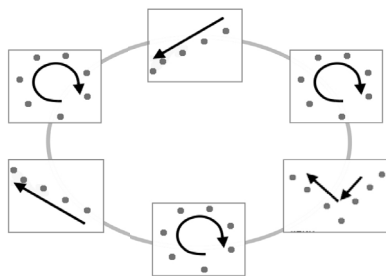

по діагоналі

Хореографічна грамота

За будовою молдавеняська має форму рондо. Типовий рух усіх виконавців по колу – це своєрідний рефрен. В інших епізодах танцюристи в парах виконують різні фігури, утворюють лінії або маленькі кола (жіночі й чоловічі окремо). Серед рухів багато веселих стрибків і підскоків, чітких притупувань каблуками.

Мінідослідження: під час перегляду виконання молдавеняски визначай основну тему, що повторюється (піднімай руку щоразу, коли звучить рефрен). Які рухи в цей час виконують танцюристи? Що в танці повторюється?

Хореографічна грамота

Відомим танцем Італії є *тарантєла*. Це запальний танок у тридольному метрі та швидкому темпі. Він виконується соло чи в парі під супровід мандоліни, гітари, кастаньєт, бубна та інших ударних інструментів. Рухи танцівників енергійні, сповнені стрибків і підскоків.

мандоліна

кастаньєти

? Проплескай ритм тарантели:

? Тарантєла.

? Переглянь в інтернеті картини, листівки, фото, присвячені тарантелі.

Розділ 4

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО» (другий цикл навчання)

- * Інтегративні технології
- * Ігрові технології
- * Проблемно-евристичні технології
- * Інтерактивні технології

Мистецтво – найзначніший виховний засіб, бо ритм і гармонія найбільше проймають душу і найсильніше її захоплюють.

Платон

Якщо технологія не звільняє людей від рутини, щоб вони могли переслідувати більш високі цілі людства, тоді весь технічний прогрес не має сенсу.

Жак Фреско, американський дизайнер

Педагогічна технологія (від грецьк. «технос» – «мистецтво», «майстерність» і «логос» – вчення, наука; буквально «знання про майстерність») – це наука про майстерність педагога з організації ефективного впливу на особистість учня як суб'єкта освіти та оптимальне управління його діяльністю для досягнення запланованих результатів освіти.

Педагогічна технологія як інтегративний спосіб організації навчально-виховного процесу охоплює людські ресурси (учителя й учнів як суб'єктів освіти), інтелектуальні ресурси (знання, ідеї), технічні ресурси (засоби та прийоми організації освітньої діяльності, зокрема аудіовізуальні, мультимедійні).

4.1. Інтегративні технології – фундамент методики викладання мистецтва

Технологічні аспекти інтеграції, тобто організаційно-процесуальне забезпечення інтегрованого навчання мистецтва в школі, залежать від типу й художньої складності елементів змісту. Інтегративні художньо-педагогічні технології реалізуються завдяки кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь та аналогій між різними видами мистецтва, стимулюванню емоційного інтелекту й міжсенсорних асоціацій, розширенню діапазону художньо-естетичних узагальнень.

Змістова інтеграція сприяє виникненню процесуальної інтеграції. Водночас інтегративні технології здійснюють кореляційний вплив на зміст, акцентуючи в ньому не те, що роз'єднує, а те, що об'єднує художньо-змістові сегменти, забезпечуючи насамкінець своєрідне інте-

гративне поле навчання. Інакше кажучи: диференціація в мистецькій освіті спрямована та те, щоб бачити різне (музика – часове мистецтво, живопис – просторове; хореографія – процесуально-динамічне, скульптура – статичне; театр – конкретно-образне, архітектура – абстрактне мистецтво тощо), а інтеграція – навпаки, прагне до спільних ознак між різними видами мистецтв (наприклад, споріднена образність та емоційність творів мистецтва, гармонійність і пропорційність мистецьких форм, схожість ритмічної організації художнього матеріалу, здатність відбивати явища та властивості світу через узагальнення, що виражається в понятті «жанр»).

Під час опанування художньо-дидактичного матеріалу за інтегративною технологією ученй сприймає не один, а кілька потоків інформації, основою сприймання стає асоціативне запам'ятовування, інтуїтивне «схоплення» різноманітних зв'язків в інтеграційному полі художніх смислів, виражених різними мистецькими мовами. Семіотична неоднорідність художньої інформації стимулює інтегративні механізми для умовно-адекватних перекладів з мови одного мистецтва на мову іншого. Відбувається, за влучним висловом Я. Данилюка, «креолізація мов».

Дидактичний інструментарій інтегративних художньо-педагогічних технологій ґрунтується на таких методах (і відповідних прийомах):

- ✓ *порівняння* – встановлювання подібності й відмінності між різними художніми явищами;
- ✓ *аналогії* – пошуку часткової схожості між творами мистецтва;
- ✓ *асоціацій*, що мають різну емоційно-образну природу.

Отже, основою інтегративних художньо-педагогічних технологій є так звані методи компаративістики (від лат. *comparativus* – «порівняльний»).

ВИДИ ІНТЕГРАЦІЇ

З провідним інтегратором (або кількома визначальними) поділяємо художньо-педагогічні інтегративні технології на три групи:

- ✓ 1) *світоглядно-тематичний* вид інтеграції, що здійснюється в межах певної спільної для різних видів мистецтва тем, пов'язаних із відображенням різних аспектів життя;
- ✓ 2) *естетико-мистецтвознавчий* вид інтеграції, що передбачає опанування споріднених для різних видів мистецтва понять і категорій – естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо;
- ✓ 3) *комплексний* вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання декількох провідних інтеграторів із двох попередніх груп або ще й із додаванням до них інших.

Зазначені види інтеграції реалізуються через систему творчих завдань інтегративного типу, що передбачають активізацію міжсенсорних емоційно-образних асоціацій учнів у процесі сприймання творів мистецтва та художньо-творчої діяльності.

Орієнтири застосування інтегративних художньо-педагогічних технологій продемонструємо на конкретних прикладах з підручників інтегрованого курсу «Мистецтво» для 3 і 4 класів, ознайомлення з якими дасть змогу вчителю за умов творчого підходу здійснити перенос набутих методичних знань в аналогічні педагогічні ситуації.*

1) Тематична або світоглядна інтеграція

Цей різновид інтеграції здійснюється на основі спільного тематизму, пов'язаного з відображенням явищ навколишнього життя у творах мистецтва. Тематичний принцип поєднання елементів змісту є найдоступнішим для учнів початкової школи.

Технологічне забезпечення тематичної інтеграції, що втілює певну світоглядну ідею, досягається зіставленням і порівнянням образів у різних видах мистецтва. Додатково варто емоційно підсилювати такі порівняння засобами мистецтва слова (вірші, прислів'я, загадки) та театралізації (діалоги з уявними або казковими героями, інсценізації тощо).

Приклад 1 з методики світоглядно-тематичної інтеграції

Підручник, 3 кл., с. 62–69.

Тема «Чарівні дива» 3 чверті складається з двох спарених уроків, присвячених ознайомленню дітей із сюжетом знаменитої казки «Снігова Королева» Г. К. Андерсена. Основне завдання полягає в демонстрації особливостей відображення *фантастичних* ідей у мистецтві. Цикл уроків розпочинається з літературного портрета головної героїні (цитата з казки сприяє формуванню ключової компетентності – *вільне володіння державною мовою*).

Послідовно представлені «музичний портрет» Снігової Королеви в порівнянні з образами Герди і Троля (альбом української композиторки Жанни Колодуб) та анімаційний портрет. Учні добирають музичні характеристики казкових персонажів із запропонованих у підручнику слів.

Під час другого уроку циклу розроблена методика передбачає формування в учнів уявлень про мистецтво хореографії та специфіку балету через сприймання музики з однойменного твору Олександра Шимка (фрагменти). «Хореографічні портрети» Снігової Королеви, а також Кая та Герди, дають змогу зосередити увагу учнів на основах хореографічної грамоти, адже вони порівнюють засоби виразності різних митців:

- композитора, (регістр, темп, динаміка, інтонації);
- хореографа (танцювальні рухи, жести);
- театрального художника (костюми, декорації).

* Більшість прикладів подано з підручників Л. Масол, О. Гайдамаки та О. Колотило, тому авторів не зазначено, в інших випадках буде вказано автора/авторів.

Ілюстративний ряд підручника дібрано до змісту музичних творів, його репрезентують твори художників-ілюстраторів Владислава Єрка та Інни Кузубової, доповнені світлиною з балетної вистави.

17. ЧАРІВНІ ДИВА

Фантастичне виникнення повелительки льодового королівства данський казкар Г. К. Андерсен описав так: «За вікном пурхали сніжинки; одна з них, найбільша, почала рости, рости, поки нарешті не перетворилася на жінку, закутану в білий тюль, зітканий ніби з безлічі сніжних зірочок. Вона була дивовижно гарна, вся із сліпучо-білого льоду і все-таки жива! Очі її виблискували, як зорі, але в них не було тепла...».

 Жанна Колодуб. Троль. Герда. Снігова Королева (з альбому «Снігова Королева»).

 Опиши музичні «портрети» страхітливого і злого Троля, доброї та милої Герди, холодної та байдужої Снігової Королеви. А як у музиці відтворено рухи лихого Троля? Добери слова для характеристики музики Герди і Королеви – реальної героїні і фантастичної:

стримана

велична

холодна

мрійлива

лагідна

ніжна

М/ф «Снігова Королева» (фрагмент).

Олександр Шимко. Балет «Снігова Королева» (фрагменти).

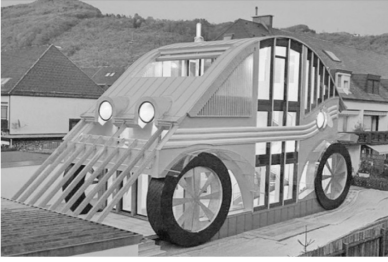
Схарактеризуй хореографічні «портрети» Кая і Герди; Снігової Королеви. Які засоби виразності використовують різні митці:

- композитор (регістр, тембр, динаміка, інтонації);
- хореограф (танцювальні рухи, жести);
- театральний художник (костюми, декорації)?

Образотворчий компонент циклу демонструє явище фантастики в мистецтві в несподіваному ракурсі: дивну архітектуру з міжнародного фестивалю льоду та снігу в Китаї. Під впливом сприймання крижаних споруд (під музику Генадія Саська «Крижаний палац Снігової Королеви») учні аналізують, з яких геометричних фігур можна скласти фантастичні споруди (формування ключової – *математичної компетентності*). Вони обирають варіант практичного завдання: намалювати акварельний крижаний палац Снігової Королеви чи створити його з кольорового паперу з використанням для тла різних відомих їм художніх технік (роздмухування фарб із трубочки для соку або набризкування за допомогою зубної щітки).

На другому уроці з образотворчого мистецтва діти продовжують сприймати твори архітектури, вигадують назви фантастичним спорудам, зображеним на світлинах, знайомляться із сучасним мистецтвом муралу.

Які форми є основою цих споруд? Вигадай для них цікаві назви.

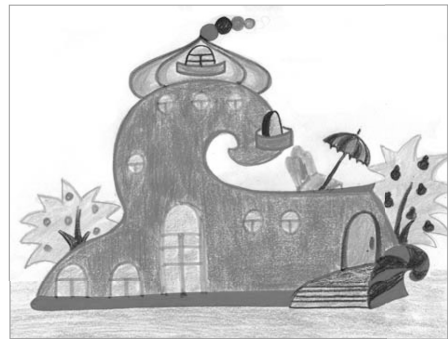
Мабуть, тобі траплялися будинки, прикрашені великими малярками. Це – *мурáli*. Розглянь їх на світлинах.

Учням запропоновано також завдання за вибором: намалювати фантастичний будинок, який буде впливати позитивно на здоров'я своїх мешканців завдяки гармонії форм і красі оздоблення, або виконати таку споруду з леґо-конструктора. (Водночас формуємо ключові компетентності: *екологічну, здоров'язбережувальну*).

Варіант 1. Намалюй фантастичний будинок, який буде позитивно впливати на здоров'я своїх мешканців завдяки гармонії (злагоженому поєднанню) форм і красі оздоблення (*кольорові олівці, фломастери*).

У вільний час дітям пропонуються різноманітні пошукові завдання: створити фантастичні замки з геометричних фігур на комп'ютері, з допомогою батьків знайти в інтернеті цікаві споруди з льоду та снігу, що виготовляють на подібних фестивалях в Україні, подивитися виставу шкільного театру «Снігова Королева», створити диво-портрет героїні у програмі для гіф-анімації (відблиски на одязі й прикрасах тощо), поцікавитися, які мурали є в містах України, пофантазувати, яким муралом можна прикрасити стіни школи або будинку, у якому вони мріють жити в майбутньому.

Приклад 2 з методики світоглядно-тематичної інтеграції

Мистецтву корінного народу Криму присвячена тема «Дружба і достлук» (за назвою пісні Л. Джамаладінової, яку діти розучують на уроці) або у новій версії підручника (2020) – «Національні мотиви в мистецтві кримських татар».

Спів сучасної пісні доповнено сприйманням народної пісні у виконанні Джамали (фрагмент) і колискової («Матур-бола» або «Меним улим батир»). Цікаво, що кримськотатарські матусі співають своєму синові, щоб він виростав сильним і здоровим, як лев, а дочкам – про те, якою потрібно бути ніжною та доброю. Музиці цього народу **притаманні прикрашення мелодії, які надають їй характер «мережива»**. Доречним у цьому випадку є порівняння з декоративною орнаментикою.

ДРУЖБА І ДОСТЛУК

Музика Л. Джамаладінової,
вірші М. Пугач, Л. Джамаладінової, Н. Кононенко

Дру-жить бджіл-ка з кві-та-ми, з пта-шко-ю-зо-ря.

Дру-жить лис-тя з ві-та-ми, з па-ру-сом-мо-ря!

Зем-лю зроб-лять каз-ко-ю стіль-ки доб-рих рук,

Крим зіг - рі-ють лас-ко-ю друж-ба і дост - лук!

Під час розучування пісні намагайся точно відтворювати її ритмічний рисунок. Опиши національне вбрання кримських татар.

11. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В МИСТЕЦТВІ КРИМСЬКИХ ТАТАР ТА ГРЕКІВ

У дружньому колі громадян України різних народів і національностей живуть кримські татари – корінне населення Криму.

? Розглянь розмаїття декору на картині. Якими видами орнаментів оздоблено кімнату, побутові вироби? Як ти назвеш цю картину? Поясни.

Музиці кримських татар притаманні прикрашення мелодії, які надають їй характеру «мережива». Матері співають своїм дітям колискові, щоб вони виростили здоровими та щасливими. Цікаво, що мати звертається не до маляти, як зазвичай: «Спи, дитино, спи», – а до третьої особи з проханням піти геть і не заважати родинному щастю.

🎧 Кримськотатарська колискова («Менім улим батир»).
Народна пісня у виконанні Джамали (фрагмент).

📺 Танець «Емір Джелял Хайтармаси».

? У чому особливість мелодій кримських татар? Як розвивається танець? Як рухаються танцівниці? Схарактеризуй музику і рухи частин танцю.

Перегляд кримськотатарського танцю (відео), аналіз-інтерпретація картини дають змогу зосередити увагу учнів на особливостях національних костюмів, які можна розглядати, зокрема, на марках, ляльках. Наразі створюється можливість пізнання учнями танцювальних рухів як елементів хореографічної грамоти. Також - самостійно ознайомитися з народними інструментами кримських татар, порівняти їх з українськими.

Хореографічна грамота

Кримськотатарський народний танець – гордість нації. Поглянь, як його зобразили на марці. Танцівниці заворожують плавними рухами й граційними обертами. Темпераментні чоловічі танці оспівують хоробрість, силу, військову майстерність.

Дітей починають навчати танцювати з раннього віку. Звісно, не всі стають успішними танцюристами, але всі вміють гарно рухатися під музику.

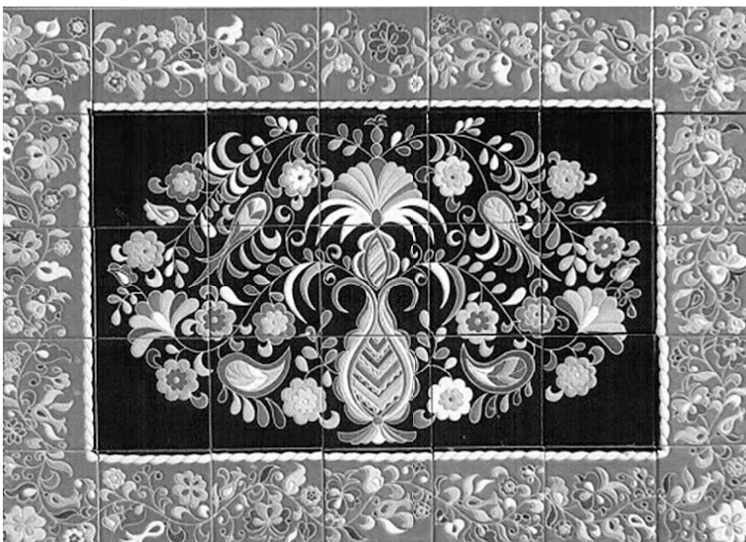

За бажання досліди, які народні інструменти кримських татар мають схожість з українськими.

Візуальний ряд репрезентований надзвичайно цікавим і різноманітним мистецтвом кераміки, іншими видами декоративно-ужиткового мистецтва кримських татар. Створюються сприятливі умови для узагальнення знань учнів про види орнаментів, з якими вони знайомилися в попередні роки навчання (приміром, рослинний і геометричний, стрічковий і центричний у колі, квадраті, трикутнику).

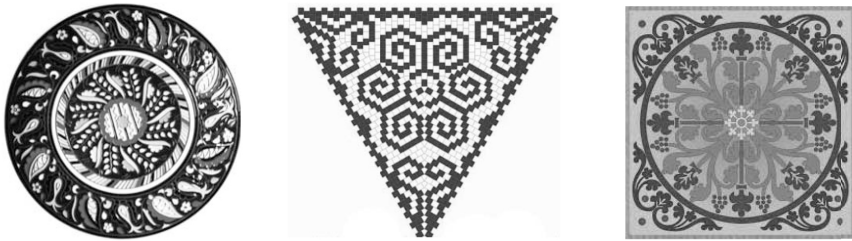
Декоративно-ужиткові вироби кримських татар вирізняються багатством орнаментів і яскравим колоритом. Традиційними орнаментами, у яких переважають рослинні мотиви, оздоблюють предмети побуту: одяг, ювелірні вироби, килими, меблі тощо.

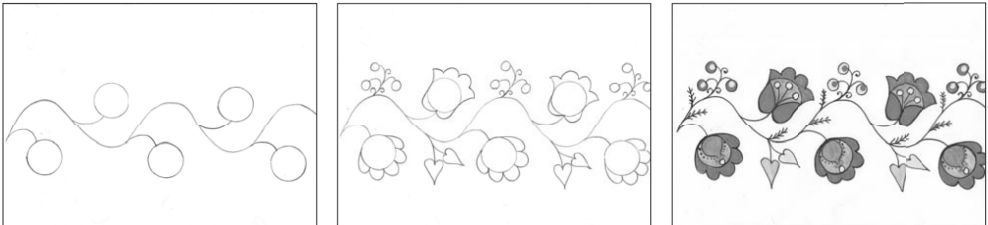

? Розглянь зображення. Які природні форми стали основою для орнаментів і візерунків?

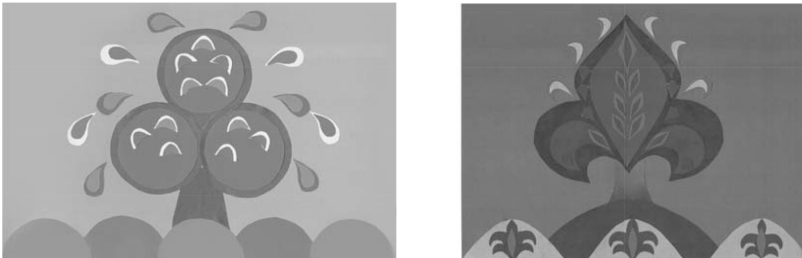
За мотивами орнаментів і візерунків побутових виробів кримських татар учні виконують модель розпису тарелі (на паперовому одноразовому посуді) в народних традиціях або аплікацію, закріплюючи розуміння поняття «стилізація».

✏️ *Варіант 1.* Створи орнамент в стрічці за кримськотатарськими мотивами (олівці, фломастери).

Варіант 2. Створи аплікацію у кримськотатарських традиціях (кольоровий папір (тканина), ножиці, клей).

🌀 У вільну хвилину поцікався декоративно-ужитковим мистецтвом кримських татар.

2) Естетико-мистецтвознавча інтеграція

Цей різновид інтеграції відбувається на основі зіставлення споріднених для різних видів мистецтва понять – естетичних, жанрових, художньо-мовних тощо. Тому основою художньо-педагогічної технології стають емоційно-образні аналогії, що розкривають сутність мистецьких та естетичних категорій, але не їх вербальне засвоєння, суто раціональне усвідомлення та запам'ятовування учнями.

До універсальних категорій мистецтва й важливих елементів мови всіх видів мистецтва належить поняття «ритм», тому цілком закономірно, що воно проходить через зміст навчання в усіх класах школи, починаючи з початкової.

Приклад 1 з методики естетико-мистецтвознавчої (художньо-мовної) інтеграції

Нагадаємо, що учні вперше знайомляться зі словом *ритм* у музиці на позначення послідовності довгих і коротких звуків у 1 класі. Наприкінці семестру під час вивчення теми «Зимові ритми» відбувається елементарне узагальнення цього поняття. Подальше усвідомлення його змісту доречно здійснювати постійно в різних видах практичної діяльності, а саме: у перебігу виконання низки ритмічних вправ, дидактичних ігор і загадок. Наприклад, завдання зобразити графічно ритми імен казкових персонажів Лясольки і Барвика, а також власних імен; проплескати ритм улюбленої пісні або загадки (*«Закружляли у повітрі і легенькі, і біленькі ці маленькі балеринки, називають їх сніжинки»*).

Аналогічні завдання з виконання ритмічних партитур соло або в ансамблі, на дитячих музичних інструментах пронизують теми кожного класу початкової школи, адже формування відчуття ритму належить до пріоритетних завдань музичного розвитку дітей. Для активізації інтересу учням пропонується виготовити саморобні інструменти з побутових матеріалів (перевернутих паперових стаканчиків, пластикових пляшок з крупною, трубочок для соку тощо). Цікавість викликають у дітей і партитури для виконання із застосуванням технології «боді-перкашн», коли «інструментами» стають пальчики, долоньки, ніжки тощо.

Варіант 1 (робота у групах).

Разом із друзями виконайте ритм вірша. Домовтеся, який рядок виконуватимете соло, а який – в ансамблі.

Всім відомі їх таланти:

співачи та музиканти.

Півень, кіт, осел, собака,

і вони – не забіяки,

дружба їх усіх єднає,

то й незгоди оминають.

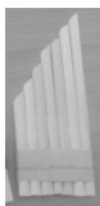

Разом із друзями виконайте ритм вірша «соло – усі разом». Оберіть соліста (солістку).

- *Лине пісня з глибини віків*
- *про безсмертну славу козаків.*
- *Ми – спортсмени,*
- *хортинг нас з'єднав.*
- *Долучись і ти до наших лав.*

На дозвіллі спробуй створити шумові музичні інструменти за зразком або придумай власний варіант.

Чимало музично-ритмічних завдань з гри на сучасних дитячих інструментах наведено в підручнику для 3 класу авторів О. Калініченко та Л. Аристової. З-поміж них – дзвіночки, бумвокерси, клавеси.

Образотворчий компонент інтегрованого уроку розкриває інше значення слова «ритм», на позначення рівномірного чергування елементів художнього зображення.

Приміром, таку ритмічність діти можуть спостерігати на декоративних картинах, у самостійно вирізаних з паперу сніжинках-витинанках (індивідуальна робота) та під час створення з них орнаментальних композицій (колективна робота).

У нашому посібнику з методики навчання в 1–2 класах наводилися подібні приклади використання цього поняття, наприклад, у темі «Ритми осіннього дощу» з художньо-мовною аналогією «штрих у музиці та графіці» (с. 84).

Згадані приклади демонструють *локальні* інтегративні технології, що реалізуються на одному уроці навколо певного поняття, спільного для музичного та образотворчого мистецтва.

Наразі зміст навчання впродовж 2 класу наскрізно пронизаний зразками відображення життєвих ритмів у різних видах мистецтва (пори року, зміна дня і ночі тощо).

У 3–4 класах продовжується музично-ритмічний розвиток учнів, методичний інструментарій збагачується завданнями на виконання

ритмічних партитур зі складнішими ритмами, зокрема пунктирним (вивчається нота з крапкою), синкопованим. Учня 4 класу пропонується провести мінідослідження: виконати ритм чеської польки із синкопами і без них, щоб порівняти два варіанти ритму й відчутти гостроту звучання синкоп.

Продовжується започаткована під час 1-го циклу навчання візуалізація схем музичних форм як приклад інтегративних технологій.

Отже, поступово розширюється уявлення учнів про ритм не лише як елемент мови музики, а також і як принцип побудови музичних форм:

- ритмічне чергування частин твору (заспів–приспів у куплетній формі);
- ритмічне повторення рефрену в рондо;
- повторення теми з її відозмінами у варіаціях.

РИТМ

Рівномірне чергування звуків різної тривалості

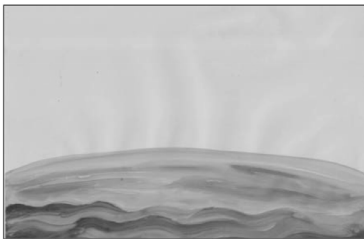
Рівномірне чергування певних зображень

Ритм використовується в архітектурі завдяки чергуванню в будівлі різних елементів – вікон, колон, арок тощо. Ритмічність можна підкреслити декором, кольором.

Намалюй міський пейзаж без використання попереднього начерку. Прикрась зображення ритмічним чергуванням вікон будинків, дерев тощо.

Варіант 1

Варіант 2

Приклад 2 з естетико-мистецтвознавчої (жанрової) інтеграції

Підручник 3 кл., тема «Портретна галерея»

Загальна тема року 3 класу «Людина в мистецтві» репрезентована насамперед *портретним жанром* та програмною музикою, яка відображає різних персонажів – ліричних, героїчних, фантастичних, гумористичних.

Добірка портретів охоплює живопис і скульптуру, одинарний і парний портрети дітей.

Під час виконання практичної роботи учні обирають для малювання персонаж, який сподобався, найбільше привернув увагу: веселого Буратіно або засмученого П'єро, казкового героя або героїню, одяг яких виконується з природних матеріалів (сухого листа, трави, квітів).

ДИВО ТРЕТЄ (ОБРАЗОТВОРЧЕ). Намалюй портрет улюбленого героя з казки «Пригоди Буратіно» (гуаш).

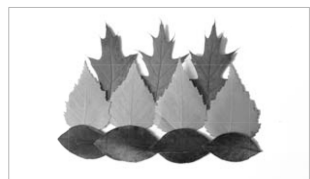
Варіант 1. Засмучений П'єро

Варіант 2. Веселий Буратіно

Створи портрет казкового героя або героїні на повний зріст. Одяг ви-
конай з природних матеріалів (сухі квіти, листочки).

Музика представлена портретами персонажів літературних творів. Український композитор Сергій Борткевич створив «Музичні картин-
ки за казками Г.Х. Андерсена», цикл починається з п'єси «Принцеса

на горошині». Плавний рухливий танець *тарантела* характеризує витончену головну героїню, яка ніяк не може заснути.

Французький композитор Моріс Равель написав сюїту «Моя матінка Гуска» за відомими казками Шарля Перро. Характер красуні в п'єсі, що відкриває сюїту, композитор передає в повільному танці *павана*, яким у далекому минулому відкривали королівські бали. В іншій п'єсі циклу – «Красуня і Чудовисько» мовою музики, характерними виразними інтонаціями відображено діалог персонажів казки.

Портрети ліричних образів репрезентують також балети Сергія Прокоф'єва (Вальс Попелюшки і «Джув'єтта-дівчинка») та Юрія Шевченка («Буратіно і чарівна скрипка»). На уроках учні імпровізують мелодії до віршів, виконують руханки, сценки-пантоміми, переглядають сцени з балетів, фрагменти з мультфільмів «Піноккіо», «Пригоди Буратіно».

Як бачимо, портретний жанр висвітлюється досить багатогранно в усій палітрі видів мистецтв.

3) Комплексна інтеграція

Сутність методики комплексної інтеграції полягає в одночасному поєднанні основних видів інтеграції, зазначених і проілюстрованих вище. Вона доповнюється різними прийомами, як, наприклад, музично-кольоровими зіставленнями й паралелями, що активізують міжсенсорну взаємодію.

У підручниках для 2-го циклу навчання вміщено чимало прикладів використання екранних мистецтв, насамперед мультфільмів, також матеріалів інших синтетичних мистецтв, зокрема сценічних (хореографія, драматичний театр). Але зазвичай їх впровадження обмежується фрагментами, адже використання в повному обсязі детермінує доконечну потребу кардинальних змін у традиційному забезпеченні умов викладання мистецтва в загальноосвітній школі, зокрема подолання обмежень досить негнучкої класно-урочної системи й створення мобільного сучасного розвивального освітнього середовища. Саме на це спрямовує концепція Нової української школи.

Наскрізною ідеєю 3 класу є формування в учнів елементарних уявлень про ліричне, героїчне, фантастичне, комічне в мистецтві. Навколо цих естетичних понять сконцентровано зміст навчання, добірку тем, творів, образів. Лаконічно їх відображено на чотирьох сторінках форзаців підручника, а детально – у кожній із чотирьох чвертей.

Такий зміст своєю чергою зумовлює використання відповідних інтегративних технологій, що поєднують локальні прийоми різних видів інтеграції.

Приклад 1 з методики комплексної інтеграції

Підручник для 3 кл.

Героїзм доцільно розкривати на доступній для третьокласників патріотичній тематиці, присвяченій українському козацтву. Вона викликає у дітей зацікавленість і широко відображена в усіх видах мистецтва (згадаємо улюблену в народі картину «Козак Мамай»).

За допомогою компаративних методів доцільно зіставити знамениті образи Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» зі скульптурною групою за мотивами цього живописного шедевра, а також із фотокомпозицією.

Тема українських козаків достатньо відображена в пісенній і маршовій музиці й українському кінематографі («козацький» мультсеріал). Учні залюбки заспівають пісню сучасної української композиторки Анни Олейнікової «Ми – нащадки козаків», прослухають Варіації на українську тему «Їхав козак за Дунай» Людвіга ван Бетховена, «Запорозький марш» Євгена Адамцевича з кінофільму «Вогнем і мечем». Вони виконують низку творчих завдань на основі тематичних та естетичних взаємозв'язків музики, хореографії, літератури.

Гра-імпровізація «Музична форма» (робота у групах).

Варіант 1. Придумайте до вірша мелодію танцювального характеру. Створіть варіації на цю тему: соло, в ансамблі, з ритмічним супроводом. Варіюйте також темп, гучність, ритм.

Це мистецтво звучить отак: славний бойовий гопак.

Гоп-гоп, гопачок, затанцює козачок!

Варіант 2. Створіть козацький марш у формі рондо. Для епізодів придумайте контрастні мелодії: декламаційну (реп) та наспівну.

Тема (хор): Ми – козаки, вільні люди, мужні і відважні всюди.

Епізод 1. Оселедець – не рибина, а козацькая чуприна.

Епізод 2. Одяг в нас – це шаровари, маєм їх аж по дві пари.

Пограйте з друзями у гру «Оживить скульптуру». Грайте ролі козаків.

Фантастику в програмній музиці репрезентують такі образи з літературної класики, як Баба-Яга (П. Чайковського та М. Мусоргського), Карлсон, який мешкає на даху (ансамблева п'єса Ю. Весняка), гноми (пісня Анатолія Житкевича «Семеро гномів», мультфільм Волта Діснея «Білосніжка і семеро гномів»).

Паралельно учні сприймають фантастичні образи, втілені в живописі (звірі Марії Приймаченко, Сільві Диньо), в архітектурі та декоративному мистецтві (дивні будинки, іграшки та статуєтки – фантастичні істоти), малюють і ліплять фантастичних тваринок.

Родзинкою 3 класу є сучасні представники фантастики – роботи, які вмюють грати на музичних інструментах, малювати й танцювати, а також новітні інтерактивні іграшки хетчмалси. Учням пропонується намалювати роботів, уявляючи себе геймерами, або виготовити їх у вільний час із побутових матеріалів.

Намалюй фантастичну тварину (*гуаш*). Для посилення виразності використовуй контрастні кольори, яскравий декор. Вигадай тваринці незвичайне ім'я.

Варіант 1

Варіант 2

Виліпи іграшку – фантастичну тваринку (*пластичлін, глина, солоне тісто*). Застосуй один зі способів ліплення:

- складання цілої форми з окремих частин;
- витягування форми з цілого шматка пластичного матеріалу.

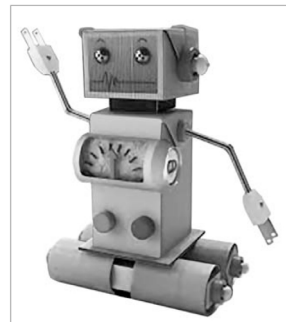
Декоруй і назви іграшку.

Розпитай у своїх батьків, бабусь та дідусів, якими іграшками вони грались у дитинстві. З яких матеріалів вони були виготовлені, чим оздоблені?

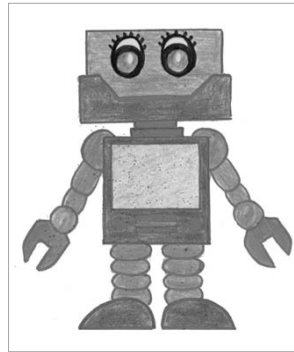
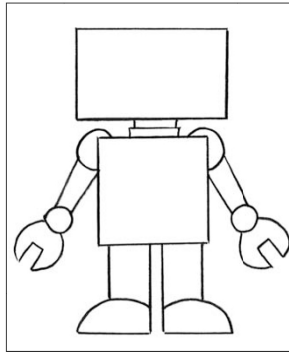
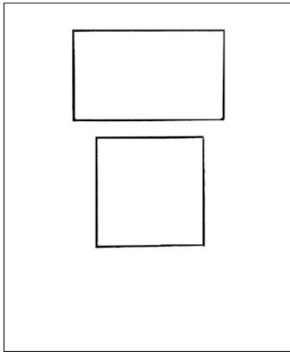

На дозвіллі разом із друзями виготовте з побутових матеріалів роботів і трансформер-всюдихід для фантастичних подорожей. Придумайте гру з ними.

Уяви себе геймером (знавцем комп'ютерних ігор) і намалюй робота з простих форм для комп'ютерної гри (кольорові олівці).

Чимало несподіваних відкриттів чекає на тебе в країні роботів Уявляндії. Мед-Арт познайомить з роботами-художниками. Вони вміють малювати різні композиції, зокрема портрети, схожі на людей, яких зображують.

Малювання робота-художника.

Електронний конструктор робот-художник може малювати одночасно трьома різнокольоровими фломастерами. Він рухає своїми механічними «руками» і створює на папері різнокольорові візерунки. Таку композицію можна доповнювати власними художніми деталями.

Різноманітні роботи-іграшки надзвичайно популярні. Багато дітей захоплюються трансформерами, роботами-динозаврами, залюбки гасаять на електроскутерах.

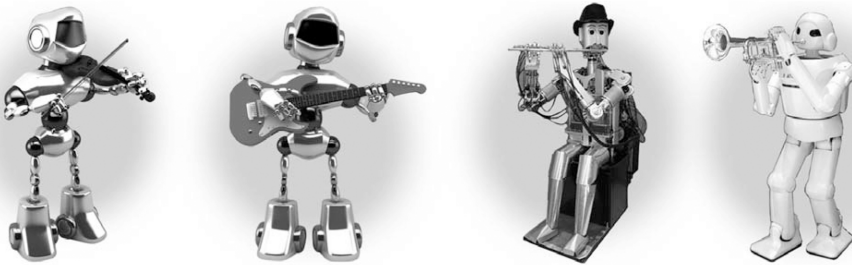

Роздивись роботи-іграшки. Який з них тобі найбільше подобається і може стати другом?

Друзі Мед-Арта – інтерактивні пухнастики *хетчималси*, – як і пташенята, з'являються на світ із яйця. Їх можна навчити слухати музику, спілкуватися... Фантазуй!

Роботи-музиканти здатні творити дива. Вони грають на інструментах, імпровізують або створюють власні композиції.

Приклад 2 з методики комплексної інтеграції

Тема «Гумор у мистецтві» репрезентована також з поєднанням елементів різних видів інтегративних технологій. Центральним є естетичне поняття «комічне», яке розглядається на низці творів різних видів і жанрів мистецтва, що зіставляються, взаємодоповнюють один одного в межах спільних тем гумористичного циклу:

- комічне в музиці (пародія на оперний спів – «Котячий дует» Джаккіно Россіні, жартівлива українська народна пісня «Грицю Грицю, до роботи», гумористичні п'єси Ігоря Шамо «Скерцо», Йоганна Себастьяна Баха «Жарт» в обробках);
- комічне в живописі й графіці (гумористичні картини, шаржі, комікси);
- гумор у скульптурі (пам'ятник поліцейському і водопровіднику у Відні);
- жарти в кіномистецтві (мультфільм «Танці ляльок» за музикою Дмитра Шостаковича «Вальс-жарт» та ін.);
- гумор у хореографії (хореографічні етюди з імітацією танців ляльок).

4.2. Ігрові художньо-педагогічні технології

Гра не є буденним чи справжнім життям. Будь-яка гра – це насамперед вільна діяльність.

*Йоган Гейзінга, нідерландський культуролог
(«Homo Ludens» «Людина, що грається»)*

З давніх-давен, починаючи з ритуальних обрядів, людство грається і грає в ігри. Упродовж тисячоліть цивілізаційного розвитку ігри ставали дедалі різноманітнішими й складнішими. У наш час вони відображають практично всі сфери життя людини й суспільства. З появою комп'ютерів і мережі «Інтернет» ігри впевнено опановують безмежний простір віртуальної реальності, а дигіталізація стає невід'ємним компонентом освіти.

Гра – це модель, імітація реального процесу, відтворення в умовних обставинах певних життєвих ситуацій. Гра як діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності має певну мету, зазвичай – розважальну або навчальну.

ВИДИ
ІГОР

- ✓ дитячі,
- ✓ народні,
- ✓ спортивні,
- ✓ логічні,
- ✓ ділові,
- ✓ рольові,
- ✓ настільні,
- ✓ стимуляційні,
- ✓ азартні тощо.

Феномену гри присвятили свої дослідження чимало філософів, психологів, соціологів, педагогів.

На думку Е. Берна, люди грають в ігри, починаючи з дитинства, і продовжують «грати» впродовж усього життя, тільки в інших формах.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Ерік БERN (1910–1970)

Американський психолог і психотерапевт Е. БERN присвятив аналізу ігор свої книжки, які набули надзвичайної популярності: «Ігри, у які грають люди. Психологія людських взаємовідносин» (1964) і «Люди, які грають в ігри. Психологія людської долі» (1972). Психологічні ігри – це ігри, які люди, усвідомлюючи чи не усвідомлюючи, використовують у повсякденні: серйозні з керівниками; командні з колегами; суперницькі з друзями; сімейні, що визначають родинні стосунки; ігри під час терапії. Висвітлюючи власну теорію психологічних ігор, учений розглядає причини та мотивацію ігрової діяльності людини, описує конкретні практичні ігри й пояснює ролі, які виконують люди в різноманітних ситуаціях, під час спілкування. Поради психолога дають змогу зрозуміти сенс людських вчинків, допомагають позбавитися певних стереотипів поведінки.

Роже Каюа (1913–1978)

Французький соціолог і письменник Р. Каюа обґрунтував теорію гри з позиції соціології. У книжці «Ігри та люди» він визначив низку властивостей гри: радість, розважальність, правила, відокремленість (обмеженість у часі й просторі), маскування, фіктивність (під час гри людина живе в ілюзорній реальності), випадковість, непевність (гравці не визначають перебіг і результат гри, оскільки залишається певна свобода для ініціатив), непродуктивність (гра не приносить благ, корисних результатів).

Шукаючи джерела ігрового імпульсу в природі людини, він вважав, що гра – це ірраціональна частина людської діяльності, яка значною мірою впливає на раціональну. Каюа розподіляє ігри на чотири види: змагальні (спортивні, також більярд, шашки, шахи); азартні; наслідувальні (що імітують реальність); ігри, що викликають захоплені відчуття аж до запаморочення (ковзання, швидкісна

їзда). Також він розділяв ігри зарегламентовані і безконтрольні, де панує «влада імпровізації і веселощів».

Освітні (чи дидактичні) ігри – це вид навчальних занять, організованих у вигляді ігор, спеціально розроблених з дидактичною метою: краще засвоїти навчальний матеріал, опанувати нові вміння за допомогою ігрових елементів. Такі заняття реалізують принципи активного ігрового навчання та проводяться за чіткими правилами з фіксованою структурою діяльності (регламент), елементами імітаційного моделювання, чітко визначеною системою оцінювання.

Дидактичні ігри стимулюють пізнавальні інтереси учнів, підвищують мотивацію до процесу навчання, сприяють розвитку розумових і творчих здібностей, привчають до спостережливості, стимулюють витримку, тренують фізичні можливості. Навчальна гра також задовольняє фундаментальні потреби людини в активній соціальній взаємодії. Невимушено виконуючи різні «ролі», учні краще адаптуються в середовищі однолітків, засвоюють різноманітні моделі людської поведінки відповідно до визначених норм. У цьому сила виховного значення навчальної гри.

Важливо, що освітні технології, що ґрунтуються на ігрових методах, психологічно привабливі для учнів, викликають у них гаму яскравих емоцій, справляють багатоаспектний позитивний вплив на особистість.

Як відомо, дітям молодшого шкільного віку притаманні рухова активність, підвищений емоційний стан, бажання фантазувати. Ці риси знаходять своє позитивне втілення в ігровій діяльності, що поєднує ігровий компонент з навчальним і комунікативним. Навчальна діяльність визріває в надрах ігрової і лише поступово стає провідною (О. Савченко). Але гра не зникає зовсім, адже на будь-якому етапі шкільної освіти вона допомагає долати сенсорний та емоційний голод, є превентивним засобом, захищаючи від перевантаження.

СТРУКТУРА ГРИ

1. Наявність об'єкта ігрового моделювання, мети (вибір теми, маршруту).
2. Підготовчий етап (розподіл класу на групи, ролей між учасниками гри).
3. Взаємодія учасників гри.
4. Підбиття підсумку. Самооцінка. Індивідуальна, групова і колективна оцінка діяльності. З'ясування, що не вдалося зробити і чому.

У педагогічній літературі зафіксовано багато спроб систематизувати й класифікувати ігри. Н. Кудикіна розподіляє ігри на дві великі групи: 1) ігри за правилами, що мають фіксований зміст, зокрема пізнавальні (загадки, ребуси, кросворди, лото, вікторини), та рухливі або спортивні (естафети, турніри, атракціони); 2) ігри творчі, зокрема сюжетно-рольові.

Сюжетно-рольові ігри (ігри-драматизації, інсценізації, театралізовані шоу) передбачають діалогічне мовлення (адже основою театру є

драматургія). За рахунок такої гри розширюються горизонти власного ще небагатого естетичного досвіду дитини.

Отже, розглянемо зв'язок гри з мистецтвом детальніше.

Гра тісно межує з мистецтвом, хоча зазвичай не створює художніх цінностей. Ігровий вид діяльності, як і діяльність художня, приносить задоволення. З мистецтвом гру еднають такі ознаки:

- вільна творчість (незалежна від меркантильних людських інтересів і потреб),
- внутрішня емоційна насиченість (емоціогенність),
- умовність дії, ситуації.

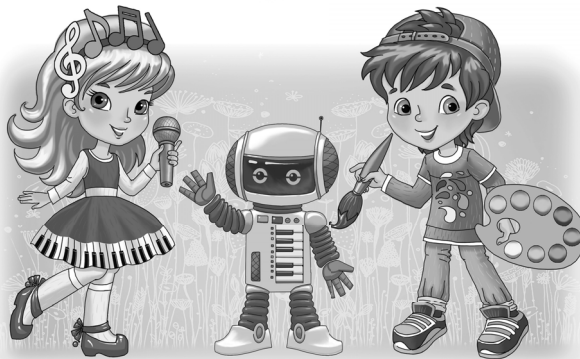
ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Фрідріх Шиллер (1759–1805)

Одним з перших розглянув гру в науковому ракурсі Ф. Шиллер – німецький поет-романтик, філософ, теоретик мистецтва. Він є автором «Оди до радості», на текст якої Л. ван Бетховен створив музику фіналу 9 симфонії, її змінена версія згодом стала текстом гімну Європейського Союзу. Шиллер вважав гру проявом естетичного й духовного життя людини. У «Листах про естетичне виховання» він стверджував, що мистецтво існує не для спостереження й насолоди, а для перебудови життя на землі, для щастя людини. Гра, як і мистецтво, не має утилітарної мети, тому вона дає змогу людині піднятися над повсякденністю, допомагає пізнавати прекрасне.

Наш колектив авторів підручників «Мистецтво», сповідуючи ідеї гуманістичної педагогіки, намагався всебічно втілювати принцип «навчатися граючись». Як уже було висвітлено в попередньому методичному посібнику для 1–2 класів, виклад текстового матеріалу здійснено у формі діалогу головних героїв-комунікаторів – дівчинки Лясолька і хлопчика Барвика, які допомагають учням пізнавати світ мистецтва, мотивуючи до навчання. У підручнику для 3 класу до них приєднався новий персонаж – робот Мед-Арт, прибулець із фантастичної країни Уявляндії.

Новий друг-гаджет уміє малювати, танцювати, грати на музичних інструментах, як і справжні сучасні роботи, про творчість яких дізна-

ються третьокласники. З-поміж них робот Тен Троніко, який змагається з дівчинкою-піаністкою у віртуозності гри на фортепіано п'єси «Політ джмеля» М. Римського-Корсакова, а також роботи-художники та численні роботи-іграшки, схожі на людей і тваринок.

Як уже було зазначено, Мед-Арт – гаджет, тому він з'являється на сторінках підручника в моменти, коли учні пізнають зв'язки мистецтва з технікою. Наприклад, коли порівнюють класичні твори з їх сучасними обробками («Картинки з виставки» М. Мусоргського, «Жарт» Й. С. Баха). Або під час віртуальної екскурсії, де Мед-Арт виступає в ролі екскурсовода. Також він знайомить третьокласників з інтерактивними модерними іграшками, а четвертокласникам демонструє музичні автомати, синтезатори, електронні інструменти.

Друзі Мед-Арта – інтерактивні пухнастики *хетчмалси*, – як і пташенята, з'являються на світ із яйця. Їх можна навчити слухати музику, спілкуватися... Фантазуй!

Мед-Арт порадив Лясольці включити до проєкту міста майбутнього ігрові музичні автомати, комп'ютерні ігри, синтезатори й електронні інструменти, щоб усі діти мали змогу не тільки слухати музику, а й співати під караоке, імпровізувати нові темброві звучання.

Ігрові методи з елементами театру та хореографії

Засоби театрального мистецтва досить поширені в початковій освіті, особливо в позаурочному естетичному вихованні під час шкільних свят. Художня мова театру доступна дітям цього віку, театральні виступи сприяють мовленнєвому розвитку, допомагають тренувати пам'ять, увагу. Театральна гра, яка синтезує розвивальний потенціал ігрової та мистецької діяльності, відіграє нічим не заміниму роль у розвитку творчих здібностей дітей.

Якою ж мірою театральні елементи мають включатися в структуру уроків мистецтва? Які художньо-дидактичні завдання вирішує театр?

Художньо-ігрове моделювання змісту інтегрованих уроків мистецтва передбачає застосування двох основних сценічних форм:

- *театральних* (пантоміма, імітаційні лялькові діалоги, інсценізації, театралізовані ігри-блискавки, розгорнуті драматизації, міні-вистави, уроки-вистави тощо),
- *хореографічних* (пластичне інтонування, танцювальні пісні-ігри, хореографічні етюди, фантазії).

В інтегрованому курсі «Мистецтво» статус театру став значно вагомим: з перших класів йому відведено значне місце в змісті курсу, про що ми писали в попередньому посібнику, демонструючи різні театральні методи та прийоми у навчанні учнів 1 і 2 класів.

Продовжується знайомство дітей з видами театру (драматичний, ляльковий, музичний – опера, балет, мюзикл), акцентується увага на розумінні особливостей його художньо-образної мови як синтетичного мистецтва, де взаємодіють література, живопис, архітектура, скульптура, декоративне мистецтво, музика, танок.

Специфіка *театральної гри* полягає в імітації дійсності за допомогою елементів самої дійсності. Цим «ефектом реальності» пояснюється вічна привабливість і чарівність театру. Через сюжетно-рольову гру, що передбачає обов'язкове перевтілення в реальних або уявних персонажів, учні мають можливість ідентифікувати себе з будь-яким героєм (позитивним і негативним), «приміряти на себе» різні характери, манери поведінки, пережити безліч ситуацій і вчинків. Це гармонізує особистість, а також дає дитині змогу уявити себе в надзвичайних, фантастичних обставинах, «програти» неймовірні ситуації. Така ілюзорність вимагає творчих дій – умінь комбінувати, моделювати, уточнювати або змінювати деталі. Так переплітаються найважливіші функції гри – евристична і соціалізація.

ФОРМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

- ✓ **драматизація** – переробка розповідного твору на драматичний (діалог дійових осіб за певним сюжетом з елементами акторської гри);
- ✓ **пантоміма** – створення образу за допомогою пластичних рухів, жестів, міміки (пластичні мініатюри, пантоміми-імпровізації, експромти-імітації);
- ✓ **інсценізація** – сценічне виконання твору (казки, пісні, образів і сюжетів картин, що «оживають», тощо) з елементами сценографії (декорації, костюми);
- ✓ **театралізація** – інтерпретація певного тексту або події з використанням акторської гри (інтонація голосу, міміка, пози, жести, рухи) та комплексу театральних атрибутів (маски, костюми, грим, реквізит, ляльки).

Педагогічне керівництво художньо-ігровою, зокрема театальною, діяльністю учнів включає такі складові:

- організаційно-процесуальне забезпечення (розробка ідеї, теми, сценарію, загальної драматургії уроку з художньо-ігровим – кон-

структивним, театральним тощо компонентом, організація процесу ігрового навчання, форми й методи оцінювання освітніх результатів),

- емоційно-психологічне забезпечення (створення сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери),
- матеріально-предметне забезпечення (підготовка художньо-дидактичних матеріалів, створення відповідного художньо-естетичного середовища, наприклад, організація простору класу для рухливої гри, оформлення уявної сцени).

Діапазон театралізованих ігрових завдань, зокрема на основі пантоміми для молодших школярів, необмежений. Надихатимуть на створення імпровізованих пантомімічних етюдів яскраві образи програмної музики для дітей. Такі твори для сприймання та інтерпретації музики є у змісті багатьох тем для 1 і 2 класів.

За допомогою міміки, жестів, рухів учні здатні «оживити» картину або скульптуру, розіграти під впливом художніх образів сценку, діалог (словесний або німий). Під час організації сприймання розвитку фантазії учнів сприятимуть такі завдання, як, наприклад, «Обери “героїв” натюрморту і розкажи про них».

В умовах реалізації ідей дитиноцентризму в Новій українській школі вчителі початкових класів частіше почали використовувати руханки, які знімають втому і піднімають настрій. Зразки їх застосування можна знайти практично в усіх сучасних підручниках, а в деяких з них є також посилання на відеозаписи в інтернеті.

Танець – ефективний засіб творчого самовираження, особливо якщо він перетворюється у своєрідну гру-імпровізацію пластичних образів. У перебіг уроків краще включати форми хореографічних мініатюр, які обмежуються нескладними рухами і не вимагають спеціального сценічного простору. На відміну від виконання звичайних танців у хореографічних іграх домінує імпровізаційність, «ескізність», відсутність хореографічних стандартів і правил «школи», які вимагають багаторазового повторення і шліфування (вправи, екзерсиси, тренаж тощо).

З метою психічного розвантаження, емоційної саморегуляції доречними стануть динамічні танцювальні хвилинки з імітацією образів музичних творів, відібраних для сприймання, за допомогою «рук, що розмовляють».

Приклади театралізованих і хореографічних ігор з підручника для 3 класу.

Під час вивчення теми «Портретна галерея» учні знайомляться з героями казки про Піноккіо (Буратіно), переглядаючи мультфільм та балет сучасного українського композитора Ю. Шевченка. Пропонується робота в парах: оберіть персонажів і спробуйте по черзі передавати мімікою та рухами їхні характери, щоб інші відгадали ім'я. (Буратіно, П'єро, Мальвіна, Карабас-Барабас).

У 1–2 класах учні знайомилися з українськими народними іграми. Дитячий фольклор (заклички, гукання тощо) містить елементи звуконаслідування – імітацію співу птахів, рухів і поз тварин. У наступних класах ця робота продовжується.

На уроці «Новорічний калейдоскоп» учням пропонується інсценізувати українську народну пісню «Го-го-го коза».

Вивчаючи тему «Фантастичні пригоди у Країні Див», діти переглядають відео балету «Аліса в Країні Див» Дж. Талбота і К. Уїлдона, узагальнюють свої уявлення про театральні декорації, знайомляться з поняттям «бутафорія», описують її на світлинах сцен з балету. Вони виконують низку творчих завдань:

Лясолька вирішила написати мюзикл про Алісу. Разом з однокласниками та однокласницями допоможіть їй створити вокальні портрети героїв казки. Яка з мелодій мажорна, а яка – мінорна? Розіграйте вокальну презентацію персонажів мюзиклу в ролях.

*Барвисті зорі сяють тут з небес,
Країна Див нас кличе до чудес.*

*Я в Задзеркалля залетіла,
Країну Див я там відкрила.*

Тема «Ліричні персонажі» містить завдання на імпровізацію: «Уявіть, що ви на балетній сцені. Спробуйте відобразити танець Попелюшки й Принца на балу».

Остання тема навчального року – це традиційна для нашого авторського колективу мистецька подорож до Європи. У 3 класі вона присвячена ляльковому театру та відомим театральним персонажам: італійському Пульчинеллі (однойменний балет І. Стравінського), улюбленцю французів Полішинелю (однойменний твір Е. Вілла-Лобоса), веселому Петрушці (однойменна п'єса В. Косенка та пісня Й. Брамса).

Творче завдання має узагальнювальне театральнo-хореографічне спрямування: «Зімпровізуйте танець Полішинеля із дзвіночками та Петрушки з бубном (робота в парах)».

В інтегративному ключі на уроці образотворчого мистецтва діти створюють пальчикових ляльок, щоб на дозвіллі зіграти з ними виставу.

До тем, присвячених відображенню гумору в мистецтві, також включено театралізовані завдання:

Комічні риси людей, тварин, іграшок можна передати й засобами танцю чи пантоміми.

 Руханка. Пофантазуй з гумором: створи хореографічні етюди під музику вальсу-жарту, зображуючи різкі (механічні) рухи танцю ляльок.

 На дозвіллі пограйте із друзями в гру-пантоміму «Хто танцює?». Зображуйте по черзі комічні рухи різних іграшок.

Наш авторський колектив пропонує знайомство з ляльками-маріонетками у 3 класі під час театральної подорожі країнами Європи (Італія, Франція та ін.). Автори О. Калініченко та Л. Аристова включили дидактичний матеріал про театр маріонеток в один з уроків 4 класу. Тема присвячена мандрівці до Австрії, адже в Зальцбурзі, на батьківщині В. -А. Моцарта, при театрі існує унікальний музей маріонеток. Обидва варіанти подання теми про ляльковий театр завершуються практичними завданнями з виготовлення театральних ляльок (що вважаємо цілком логічним для інтегрованого курсу).

Пропонуємо фрагменти із двох згаданих підручників, які ілюструють, як по-різному можна репрезентувати схожі ідеї. Сподіваємося, що приклад такої варіативності надихатиме вчителя на власні методичні знахідки.

Родоначальником династії комічних ляльок у Європі став Пульчинелла. Італійський дотепник зазвичай носить білий одяг, загострений капелюх і чорну маску з гачкуватим носом, що нагадує пташиний дзьоб. У перекладі з італійської *pulcino* означає «курча, що тільки-но народилося». Він виступає в ролі слуги, хоча може бути й сторожем, торговцем, солдатом.

Ігор Стравинський. Балет «Пульчинелла» (фрагмент).

Ти вже знаєш, що головними акторами в ляльковому театрі є ляльки. Можна створити й домашній театр, розігруючи вистави із друзями. Артистами будуть маріонетки або пальчикові ляльки.

? Чи є на картині серед театральних ляльок пальчикова та маріонетка?
Сучасні виробники створюють набори таких іграшок до популярних казок та мультфільмів.

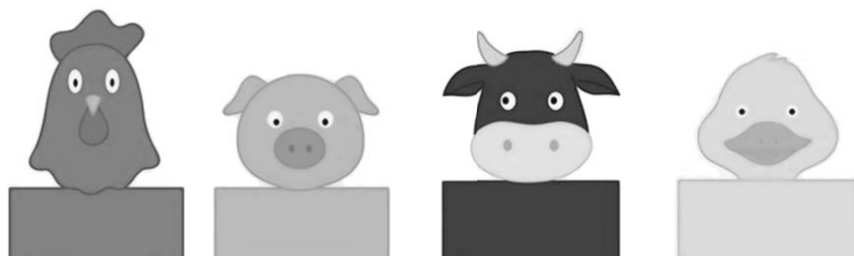
? Уяви себе підприємцем (підприємцею). Прорахуй, скільки можна зекономити коштів, якщо не купувати готовий іграшковий набір, а виготовити 5–7 пальчикових ляльок власноруч із паперу, тканин чи ниток.

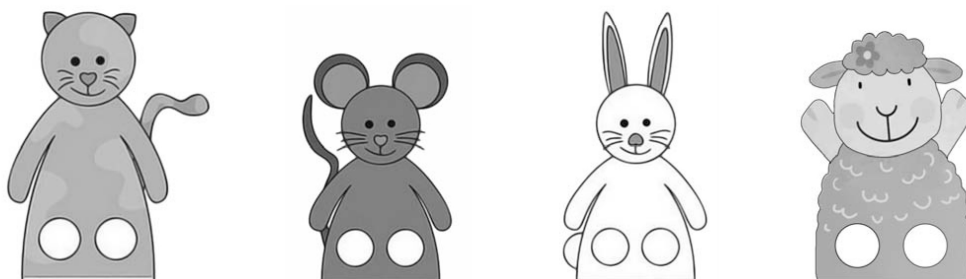

Створи пальчикових ляльок, застосуй симетрію.

Варіант 1 (аплікація з кольорового паперу)

Варіант 2 (кольорові олівці й фломастери)

На дозвіллі разом із друзями розіграйте невеличку виставу зі своїми ляльками.

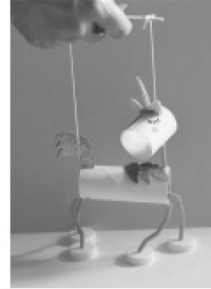
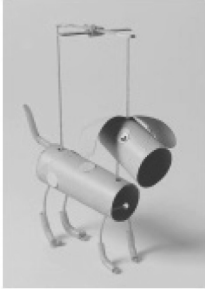
Зразки з підручника О. Калініченко, Л. Аристової для 3 класу

Ляльки з музею маріонеток у Зальцбурзі

Виготов ляльку-маріонетку — казкового персонажа (картон кольоровий папір, підручні матеріали, нитки).

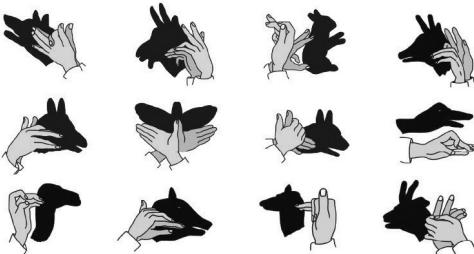

Придумайте виставу і покажіть її молодшим школярам. Використайте виготовлених ляльок-маріонеток.

У підручниках Н. Лемешової введено спеціальні рубрики «Театралізуємо», «Досліджуємо», «Експериментуємо». У них є цікаві завдання, які активізують діяльність учнів пошукового характеру, привчають до самостійного пізнання, виховують допитливість. Подаємо приклади таких завдань для учнів 3-го класу, які пов'язані з мистецтвом театру і хореографії.

ТЕАТРАЛІЗУЄМО

Придумай казку про мандри різних тварин, використовуючи елементи тіньового театру. Поекспериментуй зі світлом (наприклад, спробуй створити північне сяйво).

Доспди й опиши український народний одяг дівчат, які танцюють весняний танок.

У 3–4 класах на уроках мистецтва доцільно використовувати рольові ігри дидактичного спрямування. Наприклад, гра в оркестр і диригента (як варіант – з імітацією гри на різних інструментах).

Гра «Репетиція оркестру». Разом з однокласниками та однокласницями виконайте фантазію на тему української народної пісні «Щебетала пташечка». Оберіть диригента і соліста, який буде виконувати мелодію на ксилофоні або іншому інструменті. Визначте чотири групи виконавців. Проведіть репетицію: соліст грає мелодію з кожною групою оркестру окремо. Змінійте темп і гучність за вказівкою диригента. Наприкінці виконайте партитуру *туті*.

Туті – виконання музики повним складом оркестру.

ЩЕБЕТАЛА ПТАШЕЧКА

Українська народна пісня

Рухливо

The musical score is written for five instruments: xylophone, triangle, maracas, tambourine, and castanets. The melody is in 4/4 time and consists of four measures. The xylophone part plays the main melody, while the other instruments provide rhythmic accompaniment.

М/ф «Фантазія» (студія Волта Діснея, *фрагмент* «Учень чарівника Поля Дюка»).

У підручнику О. Калініченко, Л. Аристової для 3 класу є цікаві приклади дидактичних ігор: імітаційного характеру для формування інтонаційних вокальних навичок учнів, для розвитку ритмічного чуття і рухової координації.

Пограйте у гру «Музичні жести».
Озвучте ритмічний запис.

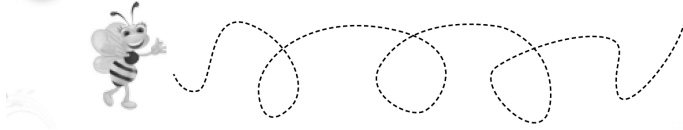

The rhythmic notation is in 2/4 time and consists of four measures. It uses a combination of quarter notes, eighth notes, and rests to represent different gestures.

Штиль уверх виконує права рука або нога. Штиль униз — ліва рука або нога. Штиль уверх та униз водночас виконують обидві руки або ноги.

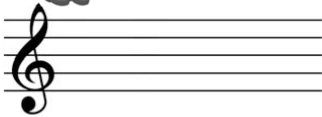

Пограйте у гру «Політ бджілки і джмеля». Разом із бджілкою по черзі пересувайтесь по лінії, рухаючись униз, і співайте склад «зу».

Молодшим школярам цікаво розгадувати кросворди, ребуси, плутанки, лабіринти, розв'язувати музичні або художні «задачки» (з різними тривалостями нот, з кольорами і геометричними формами). Поступово їх варто привчати й самостійно придумувати подібні ігрові завдання. Ось приклади ребусів із робочого зошита для 3 класу:

1. Пригадай запис нот.
Зашифруй моє ім'я
на нотному стані.

КА

А моє –
розшифруй
і запиши.

К

□ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □

2. Яке слово зашифровано? Упиши, поясни, наведи приклади.

□ □ □ □ □

У 1–2 класах учням пропонувалися дидактичні казки, у тексти вкраплювалися візуальні фрагменти. Така ігрова форма навчання зазвичай їм подобається. У 3–4 доцільно продовжити створення дидактичних казок, зокрема пропонувати учням придумувати до них власні варіанти завершення або взагалі складати самостійно. Прикладом подібної гри з вкрапленням нот є фантастична казка «Сон Аліси» (Див. у *Додатку*).

Започатковані з 1 класу віртуальні ігри-подорожі також обов'язково продовжуються. У 3 класі наприкінці року учні разом зі своїми друзями-аніматорами Лясолькою, Барвиком і Мед-Артом подорожують до Франції, де знайомляться не лише з архітектурою (Лувр, Ейфелева вежа), а й з кондитерським мистецтвом, адже Париж – центр не тільки мистецтва, а й гастрономії. Відповідно до тематики вони слухають п'єсу Е. Градецького «Морозиво», твори К. Дебюссі «Серенада ляльці» та «Дитячий кек-уок» із сюїти «Дитячий куточок», співають пісню А. Мігай «Подарунок», переглядають відео «Смаколики» з музикою А. Кривути, мультфільм «Цукор». Учнями пропонується придивлятися до оформлення тортів, печива, цукерок, морозива та інших ласощів, насамперед до оригінальних ідей, форм і кольорів, використаних у декорі кондитерських виробів. Практична робота також присвячена кулінарній темі - ліпленню і декоруванню торта чи морозива (пластилін).

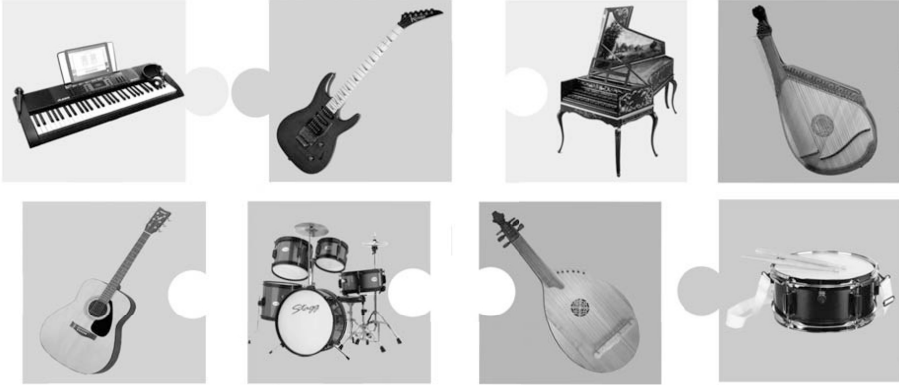

У 4 класі віртуальні мистецькі подорожі тривають впродовж усього навчального року відповідно до визначеної нами наскрізної тематики. Учні знайомляться з українським мистецтвом, з творчістю народів, що

проживають в Україні та в інших країнах світу. Під час захопливих мандрівок учнів чекають нові мистецькі шедеври й нові ігри – музично-дидактичні, танцювальні, театральні.

Наведемо приклад, що демонструє узагальнення знань учнів про музичні інструменти, які змінювалися впродовж історичного розвитку.

Гра «Музичні інструменти крізь віки». Подумки поєднай відповідні зображення. Обговори з однокласниками (однокласницями) розвиток музичних інструментів.

Насамкінець нагадаємо найважливіше правило педагогіки мистецтва: ігрові художньо-педагогічні технології урізноманітнюють композицію уроку мистецтва, підвищують його ефективність. Але вони стимулюють розвиток художньо-образного мислення і творчих здібностей учнів лише тоді, коли розроблені з дидактичною та виховною доцільністю і впроваджені з методичною майстерністю.

4.3. Проблемно-евристичні художньо-педагогічні технології

Я вірю в інтуїцію і натхнення... Іноді я відчуваю, що стою на правильному шляху, але не можу пояснити свою впевненість. Уява важливіша за знання, бо знання обмежено, уява ж охоплює все на світі, вона стимулює прогрес і є джерелом еволюції.

Альберт Ейнштейн

Згідно з положеннями педагогічної психології діти молодшого шкільного віку схильні до фантазування, у них досить розвинена уява, образно-асоціативне мислення. Ці якості, безперечно, потрібно розвивати, залучаючи учнів до різних видів творчої діяльності, насамперед музичного виконавства (спів та інструментальна гра) і виконання художньо-практичної роботи (малювання, ліплення, конструювання тощо). Евристичний потенціал притаманний усьому спектру худож-

ньо-пізнавальних і практичних видів діяльності школярів на уроках мистецтва.

Для педагогіки мистецтва вважаємо важливим висновок сучасних психологів про те, що «наслідування» і «творчість» не антиподи, а діалектично пов'язані явища. У будь-якій діяльності дітей, зокрема й пов'язаній із мистецтвом, взагалі надзвичайно важко відрізнити копіювання від творчості, адже продукти їхньої пам'яті й уяви тісно переплетені.

Час від часу в середовищі педагогів мистецтва спалахують дискусії щодо необхідності подолання суперечності між задекларованим принципом особистісно зорієнтованого навчання і виховання, який наголошує на повазі до інтересів, здібностей і талантів кожного учня, та переважно репродуктивним характером методики навчання мистецтва, де панують стандартні схеми (етапи розучування пісні, алгоритми аналізу твору під час сприймання, методи показу і педагогічних малюнків, що призводять до копіювання). Це провокує заниження самооцінки й невпевненість учнів у власних можливостях, адже майже не залишається простору для самореалізації. Цю суперечність має долати Нова українська школа.

Щоб зняти наявні соціально-педагогічні бар'єри, доцільно впроваджувати технології, які стимулюють творче ставлення учнів до навчання. До них належать проблемно-евристичні художньо-педагогічні технології, які передбачають побудову індивідуальних освітніх траєкторій для розкриття потенціалу кожного учня. Вони допоможуть учителям знайти реальні механізми формування творчої особистості й запровадити їх у власну педагогічну діяльність, щоб змінити усталені пріоритети й знайти потрібний баланс між традиційним навчанням і розвитком індивідуальності учнів відповідно до зміни парадигми сучасної освіти з функціональної на творчу.

Евристика (від грец. – «знаходжу», «відкриваю») – наукова галузь, що вивчає специфіку творчої діяльності, або лаконічно «наука про відкриття». Під евристикою розуміють сукупність прийомів і методів, що полегшують та спрощують рішення пізнавальних, конструктивних і практичних завдань. Евристика розвивається на стику різних галузей знання – психології, філософії, кібернетики тощо.

Відомий вигук Архімеда «Еврика!» пов'язаний із відкриттям закону гідростатики. Вислів виражає радість від виникненні нової ідеї або розв'язання складного завдання в результаті внутрішнього осяяння, прояснення думки внаслідок взаємодії досвіду та інтуїції.

У педагогіці під евристикою розуміють сукупність методів, прийомів, правил, що полегшують і спрощують розв'язання пізнавальних і практичних завдань в умовах неповноти вихідної інформації, відсутності чіткої програми управління цим процесом. У вузькому сенсі слова під евристикою розуміють неусвідомлені методи вирішення завдань, завдяки творчості, інтуїції вони здатні приводити до мети. Основне їхнє призначення полягає в активізації творчої діяльності, подоланні психологічної інерції, обумовленої звичним способом мислення.

Сутність проблемного навчання широко висвітлена в дидактичній літературі, вона полягає в тому, щоб активізувати пізнавальні інтереси учнів, організувати їхню самостійну когнітивну діяльність. Для цього вчитель у процесі проблемного викладу навчального матеріалу створює проблемну ситуацію: висуває гіпотезу, застосовує метод «мозкового штурму», прийоми «руйнування» і гіперболізації, ставить запитання, стимулюючи колективне обговорення можливих підходів до розв’язання проблеми.

Проблемне навчання відрізняється від евристичного, хоча їх єднає спільна мета – творчий розвиток учнів. Методика проблемного навчання побудована таким чином, що вчитель або вчителька «наводить» учнів на вже відоме рішення. Такий тип навчання застосовується переважно у викладанні предметів, що вимагають раціонального мислення. Евристичний підхід націлює на досягнення невідомого заздалегідь результату, він не передбачає наявності вміння діяти за зразком. Такий тип навчання є більш універсальним і може застосовуватися під час вивчення всіх шкільних предметів, зокрема мистецтва.

Проблемно-евристична технологія поєднує методи і прийоми описаних вище двох типів навчання і відповідає як природі мистецтва – царині значної невизначеності, ймовірності й суб’єктивності сприймання художніх явищ, так і сфері дидактичної предметності, де домінують завдання досягнення у навчанні конкретних, заздалегідь визначених результатів.

Сприймання творів мистецтва

До кола основних завдань уроків мистецтва в початковій школі належить сенсорно-перцептивний розвиток дитини. Сформуванню вміння уважно слухати музику («чутливе вухо»), милуватися красою світу і бачити її, мов очима художника («пильне око»), є не менш важливим, ніж розвивати «умілі руки», «слухняні пальчики» чи «гарний голос». Сприймання художніх творів належить до провідних видів навчальної діяльності учнів на уроках мистецтва.

Замість традиційного терміна «аналіз» художнього твору, плани якого наведено в різноманітних методичних рекомендаціях, ми ввели термін «аналіз-інтерпретація». Це поняття увійшло в науково-педагогічний обіг через понятійний апарат державних стандартів першого покоління і змісту першої в Україні навчальної програми інтегрованого курсу «Мистецтво» для початкової та основної школи, розробленої за нашою авторською концепцією.

Тривалий час шкільний аналіз творів повторював типові мистецтвознавчі схеми у спрощеному варіанті: автор – назва – період створення – засоби виразності + біографія митця. Використання такого різновиду аналізу не коректне у шкільній практиці, адже відбувається своєрідне нав’язування учням певного тлумачення змісту музичних та візуальних творів, характерне для розуміння дорослими, фахівцями. Наразі мислення дитини не підготовлено до подібних теоретичних узагальнень, вона здатна осмислити зміст твору виключно в межах власного набутого життєвого і художнього досвіду, її інтерпретація, як

і внутрішній духовний світ загалом, неповторна, вона не вкладається в типові схеми.

Це спонукає до переорієнтації сутності педагогічного керівництва сприйманням мистецтва учнями, перетворення цієї діяльності на суб'єктну, творчу. Але щоб змінити характер цього процесу і зробити його *інтерпретаційним*, по суті, потрібно не просто переставити чи розширити звичні пункти плану аналізу чи почати вживати до нього термін «інтерпретація». Треба змінити методологічний підхід до організації художньо-перцептивної діяльності учнів і побудувати відповідну педагогічну логістику, щоб оптимально управляти процесом пошуку дитиною особистісного смислу в процесі сприймання.

Інформація про твір, яку повідомляє вчитель, носить допоміжний характер, вона здатна поглибити розуміння твору, але не викликає емоцій дитини, не пробуджує у неї власні асоціації, переживання, уявлення. Вимагати запам'ятати назву твору і біографію автора не ефективно для розвитку, адже діагностика підтверджує, що такі знання швидко забуваються, плутаються, дітям важко дібрати слова, щоб схарактеризувати свої відчуття.

Отже, пріоритетом педагогічного супроводу процесу сприймання мистецтва молодшими школярами має стати формування особистісного естетичного ставлення до творів у процесі інтерпретування його змісту.

Одним з ефективних методів стимулювання креативності учнів є **евристична бесіда**.

Евристична бесіда – це словесний діалогічний метод навчання, за якого вчитель організовує активну пізнавальну діяльність учнів шляхом конструювання серії взаємопов'язаних запитань, на які вони мають дати відповіді. У такий спосіб школярі самостійно опановують усі складові пошуку знання під педагогічним керівництвом учителя. На відміну від традиційних бесід (настановчих, відтворювальних, систематизувальних) метою евристичної бесіди є розвиток творчого мислення учнів.

Як частково-пошуковий метод евристична бесіда доцільна під час інтерпретації змісту творів мистецтва саме в силу їх багатозначності. Варіативність тлумачень художніх образів є не тільки можливою, а й вельми бажаною.

До операційних аспектів технології належать проблемні (незавершені, відкриті) запитання, створення проблемних ситуацій. Прояв креативного потенціалу учнів стимулюють прийоми «занурення» в подію, міжвидові мистецькі порівняння, метод вибору слів-характеристик із запропонованих учителем чи наведених у підручнику. Вони стимулюють природну допитливість дитини, активізують уяву, асоціативність мислення, фантазію.

Наводимо приклади з підручників (назви й автори під ілюстраціями в тексті не подаються, для вчителя вони розміщені на технічній сторінці наприкінці книжки, а дітям не повідомляються, допоки вони самі не поцікавляться).

Приклад 1. (М. Шумановіч «Рік у чарівній країні»).

Подорожуючи Країною Мистецтв, ми можемо зануритися в неповторну красу навколишнього світу. А наша уява «домальовує» щось цікаве та незвичайне.

❓ Що відбувається на ілюстрації? Що незвичного привернуло твою увагу? Уяви, що ти потрапляєш усередину цієї картини. Роззирнись довкола. Які персонажі тебе оточують? Які звуки лунають? Пригадай, якими матеріалами та інструментами працюють художники.

Художники «розповідають» цікаві історії, створюючи до книжок *ілюстрації*. Вони допомагають нам уявити події та героїв.

Ілюстрація – малюнок, що супроводжує текст твору.

Художники «розповідають» цікаві історії, створюючи до книжок *ілюстрації*. Вони допомагають нам уявити події та героїв.

Запитання: *Що відбувається на ілюстрації? Що незвичного привернуло твою увагу? Уяви, що ти потрапляєш усередину цієї картини. Роззирнись довкола. Які персонажі тебе оточують? Які звуки лунають?*

Приклад 2. Тема 3-го класу «Картинки з виставки».

Тема розкривається на двох спарених уроках (по три музичних твори на кожному уроці з музики), адже центральний твір для сприйман-

ня – циклічний і навіть у фрагментарному прослуховуванні потребує більше часу, ніж звичайна п'єса. Такий підхід використовували в попередніх класах, вивчаючи «Карнавал тварин» К. Сен-Санса, симфонічну казку С. Прокоф'єва «Петрик і Вовк».

21. КАРТИНКИ З ВИСТАВКИ

Чи може музична п'єса називатися картинкою? На ній же нічого не зображено! Може, якщо ця музика – програмна.

Модест Мусоргський під враженням від виставкових творів художника Віктора Гартмана створив *сюїту* з 10 контрастних п'єс. Він назвав її «Картинки з виставки». Твір відкривається темою «Прогулянка», що повторюється між частинами циклу, ніби відвідувач переходить від картини до картини.

- **Модест Мусоргський.** Сюїта для фортепіано «Картинки з виставки» («Прогулянка», «Гном», «Тюльрійський сад. Сварка дітей після гри»).
- Які уявні картини виникають у тебе під час сприймання музики? Яким ти уявляєш гнома? Як у музиці відтворено суперечки між дітьми під час прогулянки в саду Тюльрі? Схарактеризуй інтонації, ритм, регістр.

- Роздивись на ілюстрації гномів, різних за характерами й настроями.
- М/ф «Білосніжка і семеро гномів» (студія Волта Діснея, *фрагмент*).

Сюїта – музичний твір, що складається з кількох частин, поєднаних однією темою.

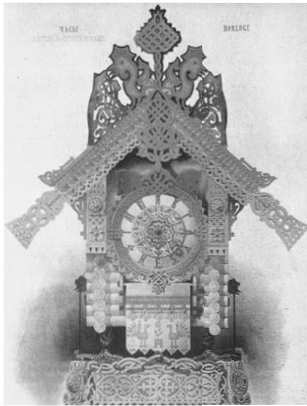
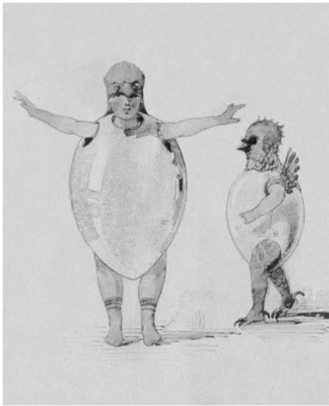
Бесіда і сприймання музики, як бачимо, доповнюється картиною і мільтфільмом за тематикою одного з творів циклу («Гном»). Саме він

яскраво розкриває поняття «фантастичне» в мистецтві, що є провідним протягом третьої чверті навчального року.

Також діти співають пісню А. Житкевича «Семеро гномів», виконують творче завдання: «*Проспівай імена гномів з різною інтонацією згідно з їхніми характерами: Розумник, Буркотун, Апчих, Сонько, Простак, Веселун, Тихоня.*»

Доцільно послухати й електронну версію цієї п'єси.

Продовжуймо мандрувати разом з музичними «Картинками з виставки». На картинах В. Гартмана композитор побачив костюми пташенят до дитячого балету, годинник у вигляді хатинки на курячих ніжках, проєкт воріт у Києві. І ось яка музика народилася під впливом цих зображень.

Модест Мусоргський. Сюїта для фортепіано «Картинки з виставки» у виконанні симфонічного оркестру («Балет пташенят, що не вилупились», «Баба-Яга», «Богатирські ворота»).

М/ф «Картинки з виставки».

Які враження викликає танець пташенят, що щебечуть і незграбно підскакують? Порівняй музичні образи та ескізи. Опиши музику польоту Баби-Яги. Яка тема звучить у фіналі, як вона змінилася?

МЕЛОДІЯ

ТЕМП

ДИНАМІКА

Урочиста	Рухливий	Гучна
Поривчаста	Дуже швидкий	Одноманітна
Схвильована	Повільний	Тиха
Фантастична	Жвавий	Контрастна

Зверніть увагу: на другому уроці п'єси із сюїти звучать не у фортепіанному виконанні, а в симфонічному звучанні.

На уроках з образотворчого мистецтва наголос зроблено на понятті «виставка». Учні опановують зміст таких відомих слів, як *музей, екскурсія, екскурсовод*. Вони здійснюють віртуальну екскурсію до Лувру (фрагмент відео), сприймають зали цього музею на світлинах. Грають роль екскурсовода, імпровізують, щоб «оживити» картину різними мистецькими засобами (виразною інтонацією, акторською грою). На першому уроці вони ліплять фантастичного персонажа, який найбільше сподобався, а на другому – малюють фантастичний натюрморт.

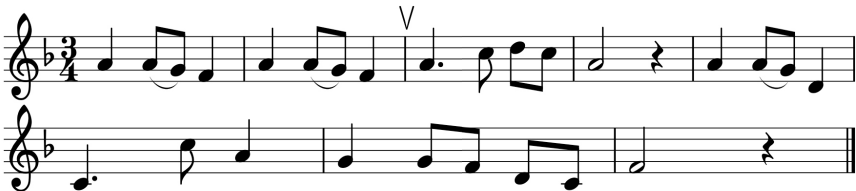
Отже, останній приклад показує, як доречно органічно поєднувати традиційну інформацію про історію виникнення твору з низкою відкритих запитань, які наштовхують учнів на самостійний пошук характеристик музики й водночас спонукають до власних уявлень і фантазій. Щоб уникнути одноманітності під час навчання та організувати самостійну художньо-пізнавальну діяльність учнів, доцільно застосовувати на уроках мистецтва *альтернативні завдання* (від *альтернатива* – з фр., лат. – «чергую», «змінюю»). Учитель пропонує не одне для всіх, а кілька завдань, різноманітних за змістом і рівнем складності, з-поміж яких дитина обирає той варіант, який хоче і може виконати, тобто цікавий і посильний для неї на певному етапі розвитку.

Приклади творчих завдань з музики

Тема «Східні мотиви»

ГІБІСКУС

Робота в парах.

Варіант 1. Придумайте текст до поданої народної мелодії про квітку гібіскус.

Варіант 2. Придумайте мелодію до вірша Цюй Юаня, орієнтуючись на схеми.

Навесні цвітуть орхідеї,

а восени – хризантеми.

Квіти цвітуть, цвітуть...

Тема «Козацькому роду нема переводу»

Гра-імпровізація «Музична форма» (робота у групах).

Варіант 1. Придумайте до вірша мелодію танцювального характеру. Створіть варіації на цю тему: соло, в ансамблі, з ритмічним супроводом. Варіуйте також темп, гучність, ритм.

Це мистецтво звучить отак: славний бойовий гопак.
Гоп-гоп, гопачок, затанцює козачок!

Варіант 2. Створіть козацький марш у формі рондо. Для епізодів придумайте контрастні мелодії: декламаційну (реп) та наспівну.

Тема (хор): Ми – козаки, вільні люди, мужні і відважні всюди.

Епізод 1. Оселедець – не рибина, а козацькая чуприна.

Епізод 2. Одяг в нас – це шаровари, маєм їх аж по дві пари.

Тема «Мандрівка у світ фантастики»

Варіант 1. Придумай мелодію та виконай її із супроводом.

Моторчик свій я заведу, шукать пригоди полечу.

Варіант 2. Згадай, як виконується нота з крапкою. Виконай ритм польоту Карлсона з Малюком над містом.

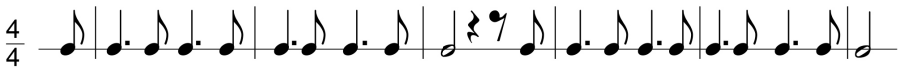

Тема «Гумор у мистецтві»

Створи гумористичні пісеньки на вірші й заданий ритм. Диригуй.

Варіант 1

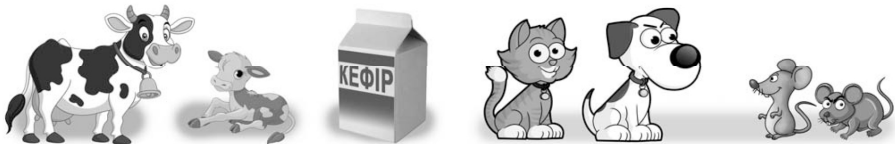

Ко-ро-ва на-ша, ти ме-ні по-вір, да-є не мо-ло-конам, а ке-фір.

Варіант 2

У пе-си-ка ро-бо-та не про-ста: о-хо-ро-ня-ти від ми-шей ко-та.

Приклади творчих завдань з образотворчого мистецтва

Тема «Героїзм у мистецтві»

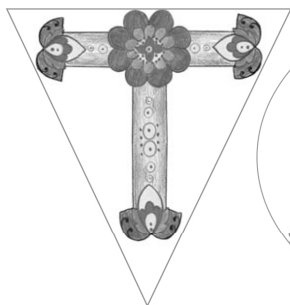

Створи декоративну літеру (матеріали на вибір).

Варіант 1: буквиця – початок твого імені

Варіант 2: буквиця – ілюстрація змісту улюбленої казки

Варіант 1

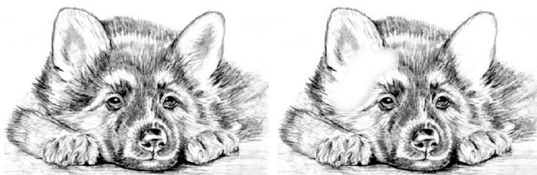

Варіант 2

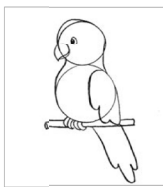
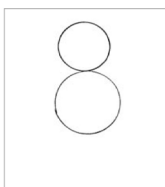
Тема «Дружба та братство – найбільше багатство»

3. Домалюй штрихами шерсть вірного друга.

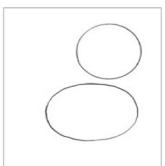

4. Намалюй веселого друга – папугу або собачку (гуаш).

Варіант 1

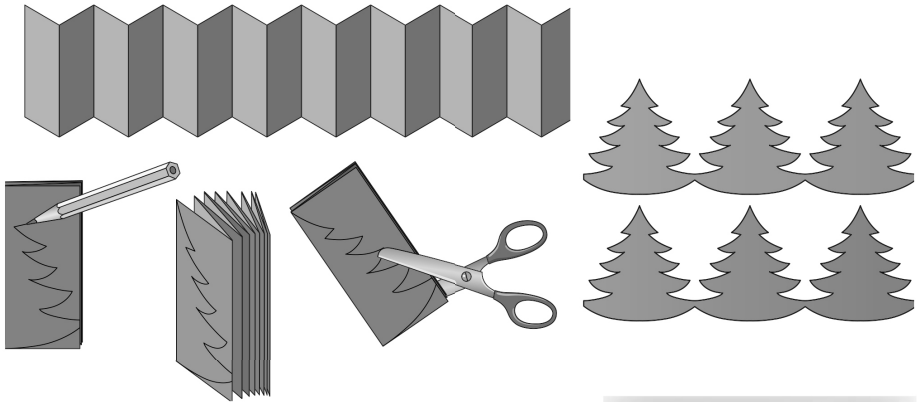
Варіант 2

Тема «Новорічний калейдоскоп»

Варіант 1. Виготов новорічну витинанку для своїх друзів. Папір при витинанні складають удвоє, учетверо, увосьмеро.

Варіант 2. Створи різдвяно-новорічний скрап-букінг (декорований альбом). Використай його для святкових фотографій. Надішли світлини друзям із різних країн.

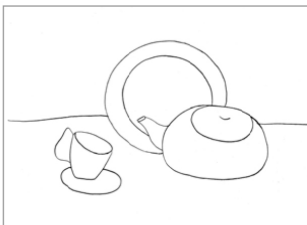

Придумай цікаве новорічне привітання рідним, яке можна створити за допомогою комп'ютера.

Тема «Фантастичні пригоди у Країні Див»

4. Варіант 1. Створи декоративний натюр-морт «Запрошення до чаю» (фломастери або олівці).

Стимулює творче мислення учнів і *«метод руйнування»*, прийом *«навпаки»*, що передбачає завдання, спрямовані на виявлення прихованих помилок, яких навмисно припустилися вчитель або вчителька. Варіанти: *«Що зайве?»*, *«Що відсутнє»*, *«Знайди помилку»*, *«Знайди відмінності»*.

3. Поміркуй, яке із зображень тварин «зайве». Познач його. Поясни.

3. Поміркуй, який предмет відсутній у героїчного персонажа. Домалуй його.

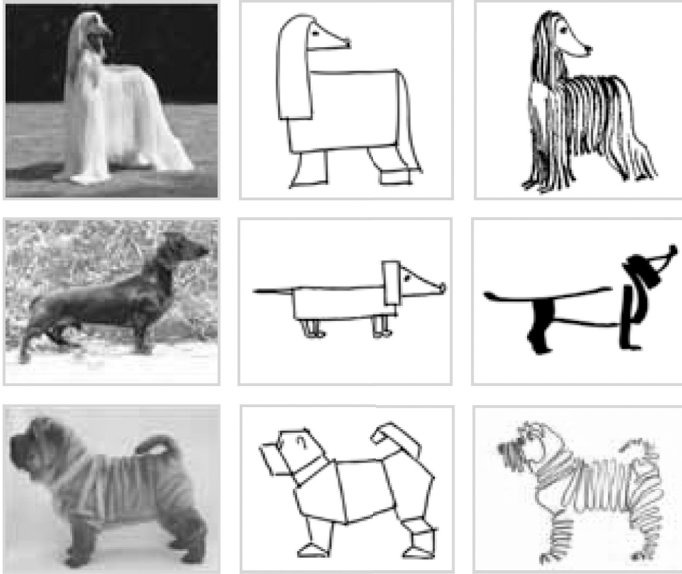

Також пропонуємо нетипові завдання зі сприймання та аналізу творів мистецтва з підручників для 3 класу О. Калініченко і Л. Аристової та Н. Лемешевої.

 Розглянь будову форми парасольок. Зверни увагу, що всі орнаменти компонуються в трикутнику. Визнач, у якій послідовності повторюються елементи орнаментів. Проплескай ритм орнаментів долонями.

● Порівняй форми тварин. Зверни увагу на лінії, якими вони намальовані.

! ? Як ти назвеш ці транспортні засоби?

Педагогічний малюнок

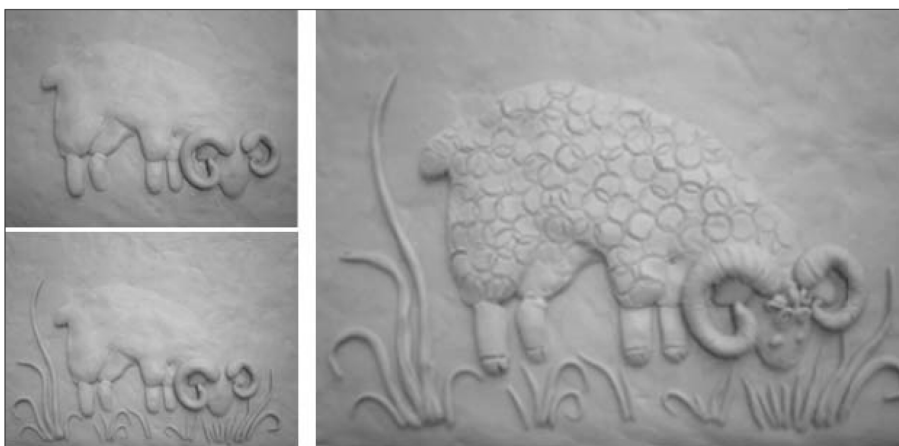
Для набуття учнями вмінь і навичок з образотворчого мистецтва методисти рекомендують використовувати **педагогічний малюнок**. Він виконується з конкретною метою – продемонструвати етапність виконання певних художньо-практичних дій, процесуальність утілення художнього задуму на площині, в об’ємі, типи композиційних рішень в обраному форматі (симетрія чи асиметрія, статика або динаміка). Серед педагогів-художників не існує єдиної думки щодо дидактичної доцільності й вартості таких зразків. Однак більшість учителів, як показує шкільна практика, відчують потребу в них. Натомість деякі педагоги переконані, що цей традиційний метод є архаїчним, а схематизація і нав’язування будь-якого зразка учням перешкоджає вияву вільної фантазії, отже, стає бар’єром на шляху всебічного розкриття художніх здібностей і творчого потенціалу дитини.

Подібні дискусії щодо співвідношення «творчість – копіювання зразка» час від часу спалахують і в середовищі музикантів-педагогів, які звертають увагу на суперечність між загальною репродуктивною спрямованістю методики викладання музики і задекларованим особисто зорієнтованим підходом до навчання і виховання учнів.

Пропонуємо приклади педагогічних малюнків з підручників для 3 класу, в яких показано поетапні кроки або варіанти виконання завдання (*натюрморт, сюжетна картина, рельєфна композиція, зокрема декоративна*).

Скульптори часто використовують для рельєфів стилізовані зображення тварин. Фактуру передають способами прошкрябування чи карбування.

Варіант 1. Створи рельєф з баранцем (пластилін).

Варіант 2. Створи рельєфне зображення «Лебідь» способом карбування – видавлюванням на фользі. Це – чеканка.

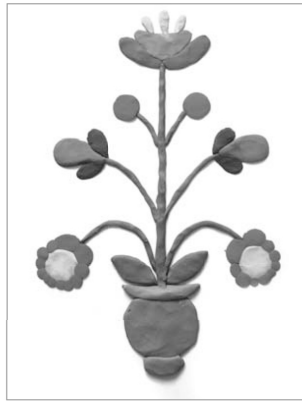

Досліди, чи є з-поміж ілюстрацій у твоїх підручниках зразки скульптури, зокрема рельєфу.

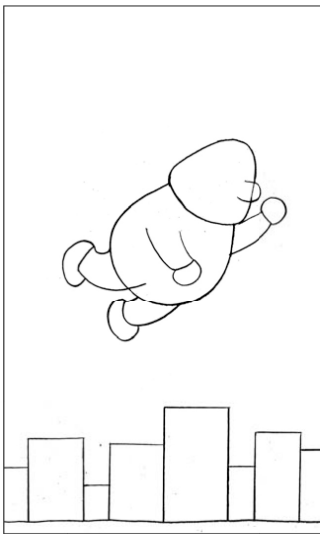
Створи барельєф «Дерево життя» (картон, пластилін). За бажання окремі деталі, наприклад вазон, виконай у горельєфі.

вісь симетрії

Намалюй композицію «Політ Карлсона над містом» (гуаш чи кольорові олівці й фломастери).

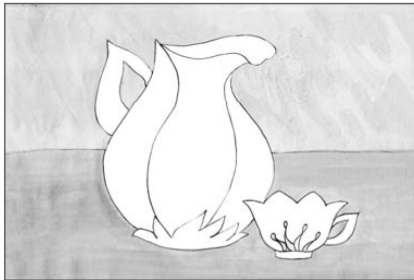
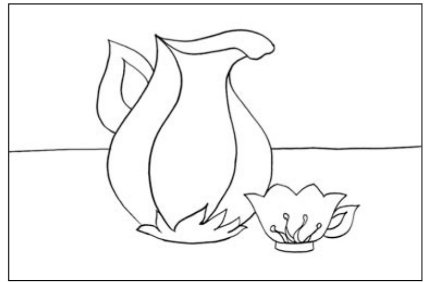
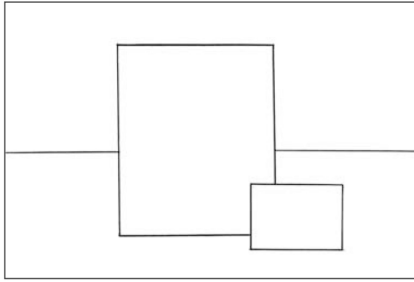
Намагайся передати рух товстунчика.

На дозвіллі придумай розповідь про цікаві пригоди Карлсона і Малука.

Створи фантастичний натюрморт (гуаш).

Заслужують на поширення ідеї педагогічних малюнків з підручника для 3 класу авторів О. Калініченко, Л. Аристової, у якому також послідовно витримано принцип варіативності художньо-практичних завдань (*ліплення, аплікація, орнамент*).

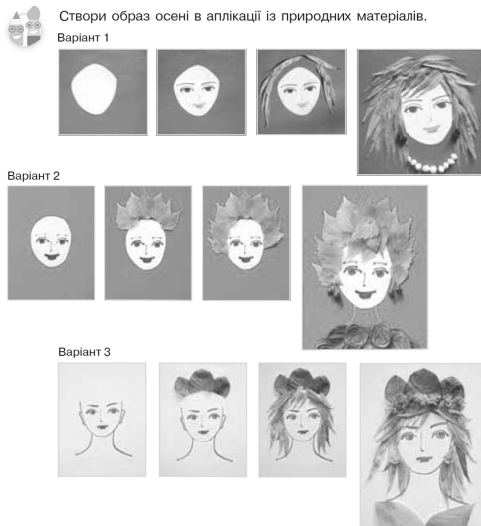
Зліпи веселого коника (*пластилін*). Застосуй декор.

Варіант 1

Варіант 2

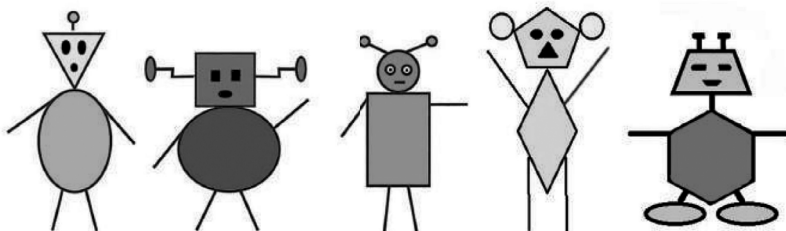
Приклади завдань і педагогічного малюнка з підручника Н. Лємешової (аніمالістика, формоутворення).

 Намалюй нерп на тлі північного саява аквареллю. Наміть легкою лінією горизонт, перший план і загальну форму тварин. Змочи тло водою і пропиши вертикальними мазками сяюче різнобарвне північне саяво. Потім додай м'які тіні та «морозяні» візерунки (вологий папір посип сіллю).

Склади разом з друзями портрети інопланетян з геометричних фігур.

Запропонований арсенал творчих завдань для учнів молодшого шкільного віку, зокрема 3–4-х класів, у межах проблемно-евристичних технологій вчителю варто не тільки використовувати, але й збагачувати власними знахідками, пам'ятаючи, що така ключова компетентність, як ініціативність, успішно розвивається на уроках мистецтва, а потім екстраполюється на інші види діяльності, адже стає загальним надбанням творчої особистості.

4.4. Інтерактивні художньо-педагогічні технології

Завдання педагога під час застосування ігор у навчанні полягає в підпорядкуванні гри конкретній дидактичній меті.

Шалва Амонашвілі, грузинський педагог

Об'єднуватися – початок, триматися разом – прогрес, працювати разом – успіх.

Генрі Форд, американський підприємець, конструктор

Інтерактивний (від англ. *inter* – «взаємний», *act* – «діяти») – здатний до взаємодії, співробітництва, діалогу.

Інтерактивне навчання – навчання в постійному діалозі, побудоване на активній взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу.

Метою інтерактивних технологій навчання є набуття учнями комунікаційної *компетентності* – здатності до спілкування і співробітництва. Для цього потрібно оволодіти комплексом умінь роботи в команді, спільного розв'язання проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

**ІНТЕРАКТИВНІ
ВМІННЯ**

- ✓ вміння слухати партнерів і виявляти до них прихильність, доброзичливість, толерантність;
- ✓ вміння переконувати, аргументувати власну думку, керувати емоційним станом;
- ✓ вміння дискутувати, підтримувати зворотний зв'язок, ініціювати спілкування, доходити компромісу;
- ✓ вміння взаємодіяти, співпрацювати, встановлювати ділові контакти, працювати в парі, малих групах, колективно.

1) Колективно-групове навчання

Частина інтерактивних методів фронтального характеру вчителям мистецтва відома. Наприклад, поширений «**мозковий шторм**» (або «злива ідей», англ. *brainstorming*) – висування і генерування ідей з метою стимулювання творчого мислення. На першому етапі мобілізують учасників висловлювати максимальну кількість ідей (записуються на папері або прикріплюються на дошці). Потім їх аналізує група експертів (4–12 фахівців з питання, що розглядається, у школі – найпідготовленіші учні). Заохочуються всі думки, навіть безглузді; критикувати їх заборонено, бо передчасне оцінювання може збити творчий ентузіазм. На наступному етапі експерти зібрані ідеї уточнюють, комбінують, непотрібні – відкидають.

**КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАННЯ**

Метод доцільно включати в структуру уроку. Під час організації сприймання та інтерпретації творів мистецтва треба дотримуватися таких правил:

Важлива думка кожного.

Говори сам і слухай інших.

Будь оригінальним, не бійся помилитися.

Висловлюйся лаконічно, чітко, зрозуміло.

Аргументуй свої судження.

Будь толерантним.

Мікрофон

За технологією колективно-групового навчання учні швидко по черзі висловлюють свої судження з приводу певної проблеми, передаючи одне одному уявний «мікрофон». Відповіді не коментують, не критикують, не оцінюють. Мета – назбирати якомога більше нетривіальних ідей.

Ажурна пилка

Учні працюють у групах (по 4–5 осіб), допомагаючи одне одному опанувати певне питання. Спочатку учень працює в «домашній» групі, а потім виступає вже в ролі «експерта» з цієї проблеми в іншій групі. Після участі в роботі всіх груп він знову повертається до своєї «домашньої» групи, готовий поділитися набутою новою інформацією, яку йому надали всі інші учасники. Такий інтерактивний формат взаємного навчання дає змогу учням засвоїти великий обсяг інформації за досить короткий термін.

2) Кооперативне навчання

Робота в парах

Це усне, письмове або практичне виконання навчальних завдань двома учнями в умовах синхронної роботи всіх пар. Дуже поширена і зручна форма співпраці в початковій школі, вона сприяє розвитку комунікаційної компетентності учнів і готує їх до організації діяльності в групах.

Починати обговорення можна за бажанням або по черзі. Для молодших школярів, чий досвід комунікації з однолітками ще не досить великий, важливо навчитися уважно слухати партнера, не перебивати, не критикувати, утримуватись від образ і намагатися дійти згоди, спільної думки. Форми роботи в парах можуть бути різноманітними, зокрема ігровими: «Інтерв'ю з “митцем”», «Взаємоперевірка (запитання-відповіді)», «Мальвіна і Буратіно» або «Знайко і Незнайко» (Діалог: учень – учитель).

Метод доречний на будь-якому моменті уроку мистецтва: як на етапі засвоєння нових знань і вмінь, так і під час закріплення та перевірки результатів навчання.

Два, чотири – усі разом

Цей ефективний варіант кооперативного навчання є похідним від парної роботи.

Він дає змогу учням набути вмінь вести дискусію, навичок співробітництва. Організація роботи в групах здійснюється в такий спосіб:

Учням пропонується завдання чи опис уявної ситуації і ставиться запитання для обговорення й пошуку рішення.

Спочатку діти висловлюють свої судження та обговорюють їх у парах, прагнучи знайти спільне рішення, правильну відповідь.

Наступний крок – об'єднання пари в четвірки й обговорення вже попереднього рішення. Знову, як і в парах, прийняття спільного рішення обов'язкове.

Якщо суперечності не вдалося подолати і єдину правильну відповідь не знайдено, обговорення переходить у формат колективної дискусії/взаємодії.

Метод можна застосовувати під час організації художньо-практичної роботи, частини якої доцільно розподіляти між учнями. Наприклад, при створенні складних групових композицій, виконання яких має потенційно кілька варіантів.

Приклади колективної, групової і парної роботи, запропоновані в підручнику для 3 класу

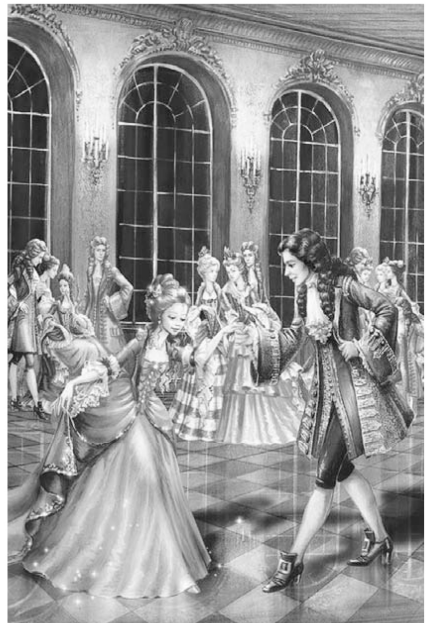

Робота в парах. Імпровізація (інструментальна, вокальна, танцювальна).

Варіант 1. Створіть інструментальний діалог Красуні і Чудовиська в одночастинній формі (трикутник і бубон).

Варіант 2. Створіть вокальні «портрети» Попелюшки та її мачухи у двочастинній формі: доберіть відповідні інтонації – наспівні, різкі тощо.

Варіант 3. Уявіть, що ви на балетній сцені. Спробуйте відобразити танець Попелюшки й Принца на балу в тричастинній формі. Змінійте темп і рухи відповідно до характеру музики.

Пригадай відомі мультфільми й кінофільми, де головного героя чи героїню можна схарактеризувати як ліричних персонажів.

ДИВО ПЕРШЕ (МУЗИЧНЕ) (робота у групах).

Зімпрвізуйте мелодії до віршів – портрети персонажів балету. Поміркуйте, кого з них доцільно характеризувати пісенною мелодією, кого – танцювальною, а кого – декламаційною (нагадує говірку).

*Я – герой цієї казки,
впізнай мене без підказки.*

*Я – актор у Карабаса,
хоч сумний, але не плакса.
Хоч для смутку є причина:
я закоханий в Мальвіну.*

*Я страшний, із бородою,
не сперечайтеся зі мною!
Голос мій, мов грізний гук,
я – доктор лялькових наук!*

ДИВО ДРУГЕ (ТЕАТРАЛЬНЕ) (робота в парах).

Оберіть персонажів і спробуйте по черзі передавати мімікою та рухами їхні характери так, щоб інші відгадали ім'я героя.

Нумо з Лясолькою творити дива!

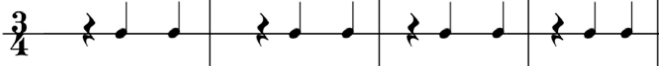
ДИВО ПЕРШЕ (ТЕАТРАЛЬНЕ).

За допомогою пантоміми передай рух Царівни-Лебедя, яка пливе по морю, або одного з богатирів.

ДИВО ДРУГЕ (МУЗИЧНЕ) (робота в парах).

Поекспериментуйте і створіть контрастні звукові картини «Хвилі моря».

| М/ф «Бременські музиканти» (фрагменти).

) Роздивись пам'ятник Бременським музикантам. Яких персонажів ти впізнаєш?

) *Варіант 1 (робота у групах).*

) Разом із друзями виконайте ритм вірша. Домовтеся, який рядок виконуватимете солом, а який – в ансамблі.

*Всім відомі їх таланти:
співачи та музиканти.*

Півень, кіт, осел, собака,

і вони – не забіяки,

дружба їх усіх єднає,

то й незгоди оминають.

Варіант 2 (робота в парах).

Уявіть себе акторами театру, інсценізуйте вірш.

Ведмідь сварився із совою: – Ти щось наплутала, сова!

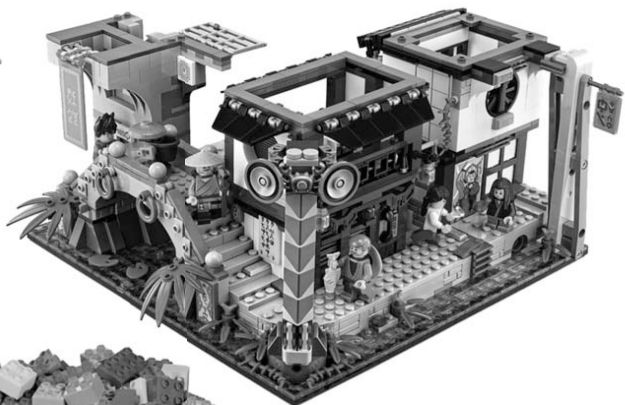
Затям своєю головою – зими в природі не бува!

Сова сміялась: – Волохатий, не дивно чути це мені:

ти восени як ляжеш спати, то встанеш тільки навесні.

| **Руханка.** «Дружба» (із серії «3 любов'ю до дітей»).

Варіант 2 (робота у групах). Виконайте фантастичну споруду з лего-конструктора.

Ритмічна гра «Ну-бо, дожену!». Вивчіть ритмічну послідовність. Об'єднайтеся у три групи. Виконайте цю послідовність за записом. Групи вступають по черзі через кожні два такти. Таке виконання музики називається *канон*.

Метод проєктів

З метою організації кооперативної діяльності молодших школярів практичного характеру варто застосовувати *метод проєктів*. Цей метод стимулює розвиток учнів відповідно до їхніх здібностей і можливостей, діяльності школярів, активізує колегіальну співтворчість у царині різних видів мистецької діяльності.

ТИПИ ПРОЄКТІВ

за домінуючим видом діяльності

- ✓ інформаційний
- ✓ дослідницький
- ✓ практично-творчий
- ✓ ігровий (або рольовий)

Метод проєктів застосовується на етапах введення в тему (переважно інформаційний тип), розкриття основного змісту теми (дослідницький та інформаційний типи), під час узагальнення теми (ігровий або художньо-творчий типи).

Наведемо приклади можливих колективних проєктів для учнів другого циклу навчання. Рекомендовано, зокрема, використовувати нові формати репрезентації, характерні для Нової української школи (лепбук, слайд-шоу, гіф-анімація).

3 клас

- «Козацькому роду нема переводу»
- «На крилах фантазії»
- «Друзі Мед-Арта» (мистецтво і робототехніка)
- «Гумор у мистецтві»

4 клас

- «З Україною в серці»
- «Мистецтво народів, що проживають в Україні»
- «Мистецькі подорожі Європою»
- «Мистецтво крізь віки: від минулого до майбутнього»

Під час формування малих і великих груп виконання доцільно враховувати спеціальні здібності та естетичні інтереси учнів, їхній попередній художній досвід та знання з різних видів мистецтв (архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, хореографія, театр, кіно, цирк).

3) Ситуативне моделювання

Симуляції, імітації

Технологія *ситуативного моделювання* передбачає виконання учнями певних дій, які відтворюють, імітують явища навколишньої дійсності. Об'єкт моделювання – ситуація (етюд) або каскад етюдів (ситуація, яка розвивається).

Симуляція – це створення вчителем ситуації, під час якої учні копіюють процедури, пов'язані з діяльністю в царині художньої творчості (у спрощеному вигляді).

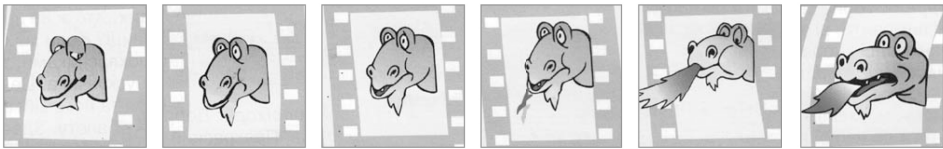
Учасники такої *імітації* реагують на конкретну ситуацію, у межах завдання, чітко виконують інструкцію, наприклад досліджуючи те чи те художнє явище. Імітаційні ігри відрізняються від театральних тим, що вони не передбачають акторської гри, сценічного перевтілення, виступу перед публікою (костюми, маски, бутафорія). Учень імітує ту чи ту професійну ситуацію та конкретні дії людини в ній.

Варто зауважити, що в західній дидактиці поступово відмовляються від терміна «гра», що асоціюється з розвагами, а вживають терміни «симуляція», «імітація» тощо.

Наведемо приклади з підручників.

З клас. Тема «Богатирі в мультиплікації». За бажанням учні розподіляють, який епізод з мультфільму про Котигорошка кожний із них буде створювати.

- Уяви, що ти – художник-аніматор і створюєш мультфільм про Котигорошка. Намалюй низку послідовних малюнків-кадрів про лютого Змія, у якого в пащі палає вогонь. Гридуймай текст до намальованих кадрів зі Змієм. Для створення анімації можеш використати додаток Stop Motion Studio.

- Уяви себе композитором і придумай фантастичний сюжет для балету, персонажами якого стануть хетчмалси.

Аналогічні завдання:

«Уяви, що ти – композитор / композиторка. Створи мелодію на слова улюбленого вірша (або віршів з підручника). Проспівайте з друзями, експериментуйте зміни темпу, динаміки».

«Зімітуй роль хореографа. Придумай фантастичний сюжет для балету, персонажами якого стануть інтерактивні іграшки хетчмалси. Охарактеризуйте з однокласниками/однокласницями, які хореографічні номери вони будуть виконувати. Продемонструйте по черзі рухи й пози хетчмалсів відповідно до розвитку сюжету».

Інтерактивні завдання з підручника О. Калініченко, Л. Аристової для 3 класу. Тема «Зустрічаємо літо».

Фрагмент уроку музичного мистецтва:

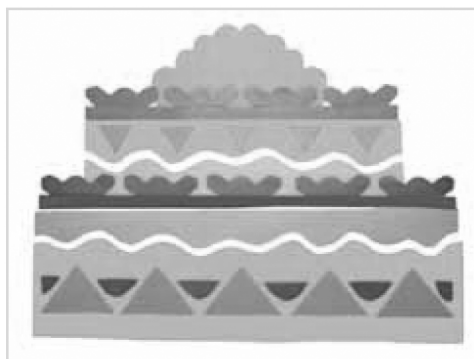
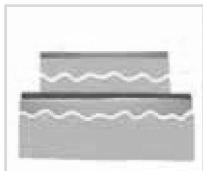
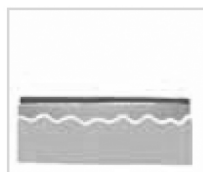
Пограйте у гру «Веселий оркестр». Виберіть групу музикантів, співаків, диригента. Вигадайте музичний супровід до пісні «Школа — весела сім'я».

Фрагмент уроку образотворчого мистецтва:

Проведіть гру-конкурс «Король тортів» на краще оформлення святкового торта до свята міста або села. Уявіть себе кулінарами. Об'єднайтеся у команди, щоб придумати і зобразити торт, який би вразив гостей свята оригінальною формою та декором (колаж із різнофактурних матеріалів).

У вільний час за можливості пограй із батьками у комп'ютерну гру «Прикрась торт». Запропонуй рідним, як краще прикрасити твій улюблений торт до родинного свята. Долучися до його виготовлення.

Змодельовані вчителем імітаційні ігри й методи симуляції розвивають уяву, критичне мислення. У контексті вимог НУШ щодо розвитку компетентності *підприємливість і фінансова грамотність* доречно під час взаємодії стимулювати ігрове суперництво команд, здорову конкуренцію ідей.

Запитання для обговорення результатів, рефлексії:

- ✓ *Як ти почувався/ почувалася в цій ролі?*
- ✓ *Що тобі сподобалося, а що – ні під час імітаційної гри?*
- ✓ *Чи бажаєш ти потрапити в подібну ситуацію насправді?*
- ✓ *Як цей досвід може вплинути на твоє подальше життя?*

4) Дискусійне навчання

В описаних вище інтерактивних методах елемент колективного обговорення більшою чи меншою мірою також був присутній. Утім до суто дискусійних належать методи «Акваріум», метод-ПРЕС, Ток-шоу, фасилітована дискусія.

Акваріум

Це – ефективний метод колективного обговорення, який спонукає учасників вільно виражати думки, проявляти творчість.

Учні об'єднуються в малі групи й отримують завдання та потрібну для виконання інформацію. Одна з груп розміщується в центрі класу (або на початку середнього ряду), утворюючи маленьке коло («акваріум»), і починає обговорення у форматі короткої дискусії. Інші учні слухають і мовчки спостерігають. Після узгодження думок у групі вчитель звертається до класу: *«Чи погоджуєтесь ви з думкою групи?»*, *«Чи була ця думка достатньо аргументована, доведена?»*, *«Який з аргументів вважаєте найбільш переконливим?»*.

Після цього місце в «акваріумі» займає інша група. Вона обговорює наступну ситуацію.

Усі групи по черзі мають побувати в «акваріумі», і діяльність кожної з них має бути обговорена класом.

Метод-ПРЕС

Цей інтерактивний метод використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і потрібно обрати й аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється, переконати співрозмовників. Метод дає можливість молодшим школярам навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання чітко й аргументовано.

Структура, етапи, тип висловлювання

1. *Позиція*: почніть зі слів «*Я вважаю, що...*»
2. *Обґрунтування*: починайте словами «*тому, що...*» поясніть, на чому ґрунтуються докази на підтримку позиції.
3. *Приклад*: продовжуйте висловлювання зі слова «*... наприклад...*» та наведіть факти, дані, що підтверджують вашу позицію.
4. *Висновки*: закінчте висловлюванням «*Отже (тому), я вважаю...*» і узагальніть свою думку.

Метод доцільно використовувати в ситуації, коли виникає суперечка, дискусія, наприклад спричинена багатозначністю змісту твору мистецтва, який викликає різні, інколи несумісні трактування.

Займи позицію, зміни позицію

Важливо, щоб учні початкової школи, особливо другого циклу навчання, усвідомили, що у процесі розгляду спірного питання можуть існувати різні погляди. Тому треба на уроках створювати ситуації, у яких виникає можливість продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати різні позиції й шукати переконливі аргументи, порівнюючи їх з аргументами інших дітей. Якщо однокласники переконали учня/ученицю у власній правоті, то він/вона не має сприймати це як поразку. Однак і не варто погоджуватись на іншу позицію в будь-який час. Діти мають сприймати зміну думки не як недолік, а навпаки – як позитивне явище. Адже чутливість до аргументів оточення – риса гнучкого мислення, що заслуговує на підтримку.

Перебіг інтерактивного навчання:

вчитель називає тему та пропонує всім висловити свої думки, що відповідають власній позиції (можна використати плакати «так», «ні», «не знаю», навколо яких збирати дітей із відповідною позицією);

самостійно або в групі своїх однодумців учні добирають аргументи, які можуть переконати інших (висловлюються аргументи із застосуванням методу ПРЕС);

- усі уважно слухають аргументи щодо всіх альтернативних позицій;
- якщо після дискусії учень/учениця змінюють свою точку зору, вони переходять до іншої групи (до іншого плаката) і пояснюють причину свого переходу.

Ток-шоу

Ця інтерактивна форма навчання має на меті навчити учнів вести дискусію, надати їм досвід публічного виступу. Учитель на такому

уроці виконує роль ведучого, як на телевізійному ток-шоу. Він оголошує тему дискусії і пропонує всім висловлюватися: спочатку «запрошеним гостям-знаменитостям», а потім – «телеглядачам зі студії», які можуть ставити короткі запитання або лаконічно висловлювати власну думку. Цінність подібного інтерактиву – у зацікавленості дітей сучасним телевізійним форматом.

Пріоритет *діалогової стратегії педагогічної взаємодії* – основа багатьох сучасних інноваційних технологій навчання та виховання школярів засобами мистецтва.

ВИДИ ДІАЛОГУ

- ✓ Діалог (вербальний, візуальний, кінетичний, паралінгвістичний тощо) – це форма існування людини, її сутнісна характеристика. Діалогічні форми педагогічного спілкування є засобом стимулювання інтерпретаційної діяльності учнів, прояву рефлексії у процесі пізнання мистецтва.

Комунікативна функція мистецтва виявляється в різних видах спілкування: діалог з митцем, діалог з образом твору, діалог культур, діалог особистісних смислів у системі «учень – учень» або «вчитель – учні», внутрішній діалог (інтеріоризована дискусія). Розуміння мистецтва – це творчий процес співпереживання та інтерпретації, що має активно діалогічний характер.

Педагогічний діалог – це своєрідна поліфонія взаємодії, де специфічні дії вчителя, який моделює навчально-виховний процес на партнерських стосунках (відкритість, довіра, повага, симпатія тощо), створюють умови для самовираження кожного учня.

Під терміном «діалог» розуміється не просто розмова, бесіда (дослівний переклад з грецької), а насамперед ланцюжок взаємозалежних вербальних і невербальних дій-спілкувань між педагогом та учнями на основі партнерських стосунків, обміну особистісними духовними цінностями. Діалогова педагогічна взаємодія має бути забарвлена позитивними емоційно-естетичними переживаннями школярів і ґрунтуватися на емпатійному ставленні вчителя до всіх учнів (співучасть, допомога, підтримка). За таких умов у дітей виникає захоплення художньою діяльністю, домінують відчуття успіху, насолоди від бодай мінімальної самостійної участі на шляху до пізнання мистецтва.

Фасилітована дискусія

Фасилітація (від лат. *facilis* – «легкий», англ. *facilitate* – «полегшувати», «допомагати») – технологія навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога в колегіальному самонавчанні учнів.

Фасилітована дискусія – одна з форм педагогічного спілкування, що полягає в колективному обговоренні певної проблеми і має на меті колегіально наблизитися до результату (віднайти рішення, відкрити нові ідеї, утворити консенсус) за допомогою певних стратегій, спрямовуючих запитань і спеціальних прийомів ведучого – *фасилітатора*.

Технологія спрямована на розвиток умінь учнів пильно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки.

Важлива відмінність цієї інтерактивної технології від традиційної – відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби тощо. Без будь-якої зовнішньої інформації діти мають навчитися «вичерпувати» зміст твору із самого твору.

Під час колективного або групового обговорення учні висловлюють власні міркування та формулюють гіпотези щодо змісту твору мистецтва. Також вони сприймають думки інших, погоджуються з ними або заперечують їх, доповнюють і уточнюють. Головне, щоб усі висловлювання аргументувалися з опорою на художній образ, а не перетворювалися на фантазії поза його межами. Для цього треба наводити докази, підтвердження власного «бачення» сенсу твору. Відтак у кожної дитини почне формуватися особистісне емоційно-естетичне ставлення до мистецтва, упевненість у своїх силах щодо його розуміння.

Зростає комунікаційна компетентність: у перебігу обміну думками діти починають уважно слухати й сприймати інших, змінювати власну первісну позицію, якщо вони відчули, що вона неправильна або не зовсім точна, порівняно з іншою.

Інтерактивна технологія фасилітованої дискусії була детально розкрита нами в методичному посібнику для 1–2 класу: послідовність відкритих, зонduючих запитань і реакція вчителя на відповіді, коментарі й поведінку учнів, ключові елементи технології *парафраз* і *пов'язування* думок (лінкінг), методичні рекомендації щодо добору художніх творів для фасилітації. Тому вважаємо, що немає сенсу повторювати цей матеріал.

Водночас пропонуємо переглянути репродукції творів мистецтва, які доцільно використовувати для фасилітації саме в період другого циклу навчання в початковій школі: скульптури та картин (див. *Додаток*).

Бібліографія

Офіційні джерела

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 11.10.19).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.11.2017).
3. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 11.10.19).
4. Типові освітні програми (МОН України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 15.11.2017).

Науково-методичні джерела

1. Андрущенко В. Мистецька освіта в системі формування педагога XXI століття // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Зб. наук. праць. Вип. 1 (6). К., 2004. С. 3–5.
2. Берн Е. Ігри, у які грають люди / Пер. з англ. Харків, 2016. 256 с.
3. Бех І. Виховання особистості: підруч. К., 2008. 848 с.
4. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О., Коваль Н. С., Прищепа О. Ю. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія. Київ : Пед. думка, 2014. 346 с.
5. Богосвятська А.-М. Сучасний урок : скарбничка прийомів рефлексії : посіб. Для вчителя-практика. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. 64 с.
6. Бондар В. І. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с. URL: [http://elib.npu.edu.ua/info/HQOh0AN0RYoxFV/Бондар В.І.-Дидактика](http://elib.npu.edu.ua/info/HQOh0AN0RYoxFV/Бондар%20В.І.-Дидактика) (дата звернення: 11.10.19).
7. Власова О. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Либідь, 2005. 400с.
8. Георгеску Д. Курикулярна філософія двадцять першого століття: що старого і що нового // Постметодика. 2006. № 2. С. 3–18.
9. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Пер. з англ. Харків, 2018. 512 с.
10. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: Практикум. К., 2013. 448 с.
11. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні (пер. з англ.). Львів, 2005. 542 с.
12. Енциклопедія освіти / АПН України; відповід. ред. В. Кремень. К., 2008. 1040 с.
13. Іваничук М. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал (Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання). Чернівці, 2004. 360 с.
14. Калініченко О., Аристова Л. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 3 кл. закладів ЗСО. К. : ВД «Освіта», 2020. 128 с.
15. Лемешева Н. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 3 кл. закладів ЗСО. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2020. 128 с.
16. Леся Дичко: грані творчості : зб. статей. Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського. Вип. 19. Кн. 3. К., 2002. 152 с.

17. Лещенко М. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання. 2-ге вид., доп. К., 1996. 192 с.
18. Локшина О. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу : теорія і практика (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : монографія. К., 2009. 404 с.
19. Мамонтов Я. Художньо-дидактичний метод // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): хрестоматія / Упоряд. Л. Березівська та ін.; наук. редактор О. Сухомлинська. К. : Науковий світ, 2003. С. 261–279.
20. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.10.19).
21. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : «А.С.К.», 2004. 192 с.
22. Савченко О. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. факульт. К. : Генеза, 2002. 368 с.
23. Чепіль М., Дудник Н. Педагогічні технології.: навч. посіб. К.: Академ-видав, 2012. 224 с.
24. Road Map for Arts Education Building Creative Capacities for the 21st Century. 26 p. URL : <http://unesco.org> (дата звернення: 11.10.19)

Авторські публікації

1. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: Монографія. К.: Промінь, 2006. 432 с.
2. Масол Л., Гайдамака О., Белкіна Е. та ін. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посіб для вчителів. Харків: Веста: вид-во «Ранок», 2006. 256 с.
3. Масол Л. Мистецтво//Навчання і виховання учнів 3 класу: Метод. посіб. для вчителів / Упор. О. Савченко. К.: Поч. школа, 2003. С.400-418.
4. Масол Л. Мистецтво//Навчання і виховання учнів 4 класу: Метод. посіб. для вчителів / Упор. О. Савченко. К.: Поч. школа, 2005. С.519-541.
5. Масол Л., Белкіна Е. Мистецтво: Підруч. для 3 кл. : 2-ге вид. доповн. і перероб. К.: АДЕФ-Україна, 2004. 152 с.: іл.
6. Масол Л., Гайдамака О., Очеретяна Н. Мистецтво : Підруч. для 3 кл. К.: Генеза, 2013. 144 с. : іл.
7. Масол Л., Гайдамака О., Колотило О. Мистецтво : Підруч. для 3 кл. К.: Генеза, 2020. 128 с. : іл.
8. Масол Л., Гайдамака О., Очеретяна Н., Колотило О. Мистецтво : Підруч. для 4 кл. К.: Генеза, 2015. 144 с. : іл.
9. Масол Л., Гайдамака Е., Очеретяна Н. Мистецтво: роб. зошит для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / За заг. ред. Л. Масол. К.: Генеза, 2014. 72 с. : іл.
10. Масол Л., Гайдамака Е., Колотило О. Мистецтво: роб. зошит для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / За заг. ред. Л. Масол. К.: Генеза, 2020. 64 с. : іл.
11. Масол Л., Гайдамака О., Очеретяна Н., Колотило О. Мистецтво: роб. зошит для 4 кл. К.: Генеза, 2015. 64 с. : іл.
12. Масол Л., Гайдамака Е., Колотило О. Мистецтво : Конспект-конструктор уроків мистецтва: домінанти змісту і методики. К.: Генеза, 2020. 80 с. : іл.
13. Масол Л., Миропольська, Рагозіна В. та ін. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи в системі інтегративної мистецької освіти: Метод. посіб. для вчителя/ за наук. ред. Л. Масол. К.: Пед. думка, 2010. 232 с.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ І САМОПЕРЕВІРКИ

I. Теоретична компетентність

1. Назвіть інноваційні ідеї Нової української школи та шляхи їх реалізації в мистецькій освітній галузі.
2. Чим відрізняється галузеве й міжгалузеве інтегроване навчання учнів?
3. Визначте основні проблеми й труднощі інтегрованого навчання мистецтва в початковій школі, проілюструйте прикладами з власного педагогічного досвіду.
4. Порівняйте художньо-мовні засоби різних видів мистецтва, визначте спільне й відмінне.
5. Дайте визначення поняття «компетентність» і назвіть складові її структури.
6. Перерахуйте ключові компетентності, які включено до чинних навчальних програм з мистецтва для початкової школи.
7. Охарактеризуйте поняття «художньо-педагогічна технологія», назвіть інноваційні технології
8. Лаконічно розкрийте креативний потенціал ігрових технологій.
9. Які методи доцільно застосовувати для впровадження інтерактивних технологій під час навчання мистецтва?
10. Поясніть методичний сенс фасилітованої дискусії та її відмінність від традиційного аналізу творів мистецтва.
11. Запропонуйте власні форми і методи впровадження сугестивних та арттерапевтичних технологій на уроках мистецтва в 3 і 4 класах.
12. Аргументуйте перспективи впровадження інформаційних технологій у царині навчання мистецтва молодших школярів.

II. Методична компетентність (практикум)

Завдання 1

Проаналізуйте декілька підручників для 3 і 4 класів з метою порівняння різних підходів до побудови наскрізної логіки й систематики тематизму впродовж року навчання.

Завдання 2

Віднайдіть у підручниках «Мистецтво» для 3-го і 4-го класів Л. Масол, О. Гайдамаки та О. Колотило О. (видавництво «Генеза») приклади застосування різних видів інтеграції – *світоглядно-тематичної* та *естетико-мистецтвознавчої*. Порівняйте з підручниками інших авторів.

Завдання 3

Розробіть систему вправ для розвитку почуття ритму в учнів 3-х та 4-х класів на основі поєднання музичного, хореографічного та візуальних мистецтв.

Завдання 4

Розробіть комплекс діагностичних завдань з кольорознавства й композиції для учнів 3-х і 4-х класів із застосуванням ігрових технологій (ребуси, міні-кросворди, плутанки тощо).

Завдання 5

Розробіть конспект-конструктор інтегрованого уроку мистецтва для 3 класу на різдвяно-новорічну або весняно-великодню тематику на основі компетентнісного підходу. Продемонструйте фрагмент такого уроку (запишіть відео) для здійснення рефлексії.

Завдання 6

Запропонуйте структуру уроку мистецтва в 4 класі на засадах художньо-педагогічної драматургії з використанням елементів театральної педагогіки. Аргументуйте його етапи, репрезентуйте у вигляді традиційного плану-конспекту або візуального конспекту-схеми.

Завдання 7

Підготуйте добірку репродукцій і музичних творів на узагальнювальну тему «Ліричне і героїчне в мистецтві» (2 частини циклу).

Завдання 8

Продемонструйте технологію виготовлення лепбука на тему «Фантастика у мистецтві» або «Гумор у мистецтві».

Завдання 9

Доведіть художньо-дидактичну доцільності використання мультфільмів на уроках мистецтва в підручниках О. Калініченко та Л. Аристової (видавництво «Освіта»), укладіть список мультфільмів і доповніть його в результаті власного пошуку.

Завдання 10

Перегляньте фрагменти електронного інформаційного забезпечення уроків мистецтва в 3 класі (до підручника Л. Масол., О. Гайдамаки, О. Колотило), проаналізуйте та поясніть переваги запропонованої моделі інформаційно-методичної підтримки діяльності вчителя.

Завдання 11

Підготуйте презентацію у форматі *печа-куча* (20 слайдів із мінімумом тексту і з музичним супроводом) на узагальнювальну тему «Мистецькі подорожі країнами й континентами».

Завдання 12

Дослідіть можливості використання інтернет-сервісів мистецького спрямування у навчально-виховному процесі початкової школи. Організуйте групу колег-учителів для обміну досвідом і дистанційного взаємного консультування (варіанти: Скайп, Вайбер, Фейсбук тощо).

ПІДСУМКОВИЙ ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

(потрібно обрати одну правильну відповідь)

1. Які основні пріоритети модернізації мистецької освіти в Новій українській школі?

А Виховання естетичної культури особистості на творах українського мистецтва

В Розвиток ключових і предметних компетентностей учнів

С Формування практичних умінь учнів у царині мистецтва

2. Яка характеристика змісту початкової мистецької освіти найбільше відповідає концепції Нової української школи?

- A** Мистецтвознавчий зміст
- B** Варіативний зміст
- C** Інтегративний зміст

3. Які з перерахованих компетентностей учнів належать до ключових?

- A** Естетична, мистецька
- B** Валеологічна, фізична
- C** Культурна, інформаційно-комунікаційна

4. Оберіть правильне визначення поняття «інтеграція».

- A** Сукупність достатньо автономних частин системи
- B** Стан внутрішньої цілісності, зв'язаності частин і функцій системи, а також процес, що веде до такого стану, його утворення або відновлення
- C** Багатогранна цілісність, яка складається з відносно самостійних елементів, що взаємодіють

5. Назвіть змістові лінії нових чинних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» для початкової школи

- A** Естетика, культура, мистецтво
- B** Музичне мистецтво, візуальні та синтетичні мистецтва
- C** Художньо-творча діяльність, сприймання та інтерпретація мистецтва, комунікація через мистецтво

6. Які поняття є базовими для мови різних видів мистецтва і складають фундамент галузевої інтеграції в початковій школі?

- A** Композиція, кадр
- B** Ритм, форма
- C** Динаміка, па-де-де

7. До синтетичних видів мистецтва належать:

- A** Живопис, графіка, скульптура
- B** Театр, кіно, цирк
- C** Поезія, музика, архітектура

8. Які з 9 античних муз не були покровительками мистецтва, а представляли науки – історію та астрономію?

- A** Мельпомена, Терпсихора
- B** Кліо, Уранія
- C** Евтерпа, Ерато

9. Українським педагогом, який досліджував інтеграцію в мистецькій освіті, є:

- A** Олександр Скрибін

В Яків Мамонтов

С Мікалоюс Чюрльоніс

10. Які вміння, що розвиваються засобами мистецтва, є спільними для всіх компетентностей учнів початкової школи?

А Уміння співати й танцювати

В Уміння малювати й конструювати

С Уміння застосовувати емоційний інтелект

11. Які технології набули особливої актуальності в умовах карантину внаслідок пандемії?

А Репродуктивні

В Медіатехнології

С Авторитарні

12. Визначте провідні риси творчого вчителя мистецтва.

А Загальна ерудиція та культура

В Сумлінність і відповідальність

С Інноваційність та оригінальність

Орієнтовні теми для фасилітованої дискусії вчителів з методики викладання мистецтва в закладах загальної середньої освіти

1. Динаміка розвитку інновацій у царині методики навчання мистецтва школярів в епоху діджиталізації.

2. Проблеми й виклики кадрового забезпечення навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» в контексті вимог Нової української школи.

3. Готовність учителя мистецтва до професійно-педагогічної самоосвіти, зокрема до перманентного методичного самовдосконалення.

4. Компаративний аналіз понять «учитель», «методист», «тренер», «ментор», «тьютор», «коуч», «андрагог», «модератор», «фасилітатор», «супервізор» у контексті особливостей і нюансів їхньої професійної діяльності.

5. Профілактика професійного вигорання вчителя мистецтва в умовах діяльності онлайн під час карантину внаслідок пандемії.

Додатки

Додаток 1

Зразки картин для фасилітації

ФАНТАСТИЧНА КАЗКА «СОН АЛІСИ» ІЗ 74 НОТ

 побачила дивний сон. Вона лала вжелезний ш х... Ми , а може й вше... На чу вий га вині м нот-сестричок запросили її до Країни Мистецтв . Заввучали н ри – і диво-по рож розпочалася... На сцені театру з виразною кою виконувала рит чний танець, що супроводжувався обря вими діями. Чу ві мелодії, які виконували і , підхопили – і вона закруж ла в нестримному танці.

 п зентував свої картини, намальовані аква льними рбами, вихва ючи кос чний ко-лорит. Він подарував дівчинці свій автопорт т. «Мер !» – сказала , вклоняючись у веран .

А їхній льковий друг – , як справжні нький жисер, записував у х на відео, створюючи кламний ролик.

 з т петом спостерігала за нтастичними пе тво ннями кіра, який випро нював вогонь на триголового з я . Той с ливо захищався, дмухаючи полум'ям із трьох рих гарячих пащ водночас.

Нев взі на а ні з'явилися жира з заном, які виконали с шний дует-панто му під музику «Гумо ски», яку заграла на вгій соплочці. Цей ко чний дует тварин спо бався найбільше. Д сирувальник щедро пригощав тварин смачні нькими бі шами й соло ща-ми. Цілком чно в паузах ж цирковими номерами жонглер спритно підкидав пластмасові п шечки від пеп .

Раптом на фортисимо за віла си на, пустився щ, і в персонажі кудись зникли. Звід кі сь прилетів Карлсон з пара кою, роз рбованою в м кольорів . Він підхопив – і нев взі вона прокинулася у своїй вці.

«Чу , та й годі, – подумала . – Піс такого сну в мене неод нно все буде б ».

Навчальне видання

МАСОЛ Людмила Михайлівна

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
«НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ “МИСТЕЦТВО”
У 3–4 КЛАСАХ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ»**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідальна за випуск *Марія Москаленко*
Редактор *Алла Кравченко*
Обкладинка, макет, художнє оформлення *Світлана Желєзняк*
Технічний редактор *Цезарина Федосіхіна*
Комп'ютерна верстка *Людмили Ємець*
Коректор *Олена Симонова, Лариса Леуська*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 13,0. Обл.-вид. арк. 11,05.
Тираж 58 995 пр. Вид. № 2165.
Зам. № 20-11-2407.

Видавництво «Генеза», вул. Тимошенка, 2-л, м. Київ, 04212.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5088 від 27.04.2016.

Віддруковано у ТОВ «ПЕТ», вул. Максиміліанівська, 17, м. Харків, 61024.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 6847 від 19.07.2019.